ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Π.Μ.Σ: «Σύγχρονες Προσεγγίσεις στη γλώσσα και στα κείμενα»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

‘‘Το φωνηεντικό σύστημα της Καππαδοκικής διαλέκτου, όπως αυτό διαμορφώνεται σε ένα προσφυγικό χωριό της Βόρειας Ελλάδας’’

Βασσάλου Νικολέτα

Α.Μ.: 132

Επιβλέπων καθηγητής: κ. Δημήτρης Παπαζαχαρίου

Φεβρουάριος 2015

Πανεπιστήμιο Πατρών

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Φιλολογίας- Κατεύθυνση Γλωσσολογίας

Π.Μ.Σ. : « Σύγχρονες προσεγγίσεις στη γλώσσα και στα κείμενα»

Τίτλος μεταπτυχιακής εργασίας:

‘‘Το φωνηεντικό σύστημα της Καππαδοκικής διαλέκτου, όπως αυτό διαμορφώνεται σε ένα προσφυγικό χωριό της Βόρειας Ελλάδας’’

Τριμελής Επιτροπή:

Επικ. Καθ. Δημήτρης Παπαζαχαρίου

Καθ. Αγγελική Ράλλη

Επικ. Καθ. Γεώργιος. Ι . Ξυδόπουλος

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2015

ΠΑΤΡΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία εστιάζει στην περιγραφή του φωνηεντικού συστήματος των Μιστιώτικων, - μιας Καππαδοκικής ποικιλίας που μιλιόταν στην περιοχή του Μιστί-, όπως αυτό διαμορφώνεται στις μέρες μας από διαφορετικές γενιές ομιλητών σε ένα μικτό προσφυγικό χωριό της Βόρειας Ελλάδας. Επιπλέον, πραγματοποιείται μια σύγκριση ανάμεσα στο σημερινό φωνηεντικό σύστημα σε σχέση με το παλαιό της Καππαδοκικής διαλέκτου, όπως το έχει περιγράψει ο Dawkins (1916), και προτείνεται μια υπόθεση, η οποία έχει ως στόχο να εξηγήσει τις διαφορές που αναδεικνύονται μεταξύ τους, λαμβάνοντας υπόψιν τους γλωσσικούς μηχανισμούς και την επαφή διαλέκτων.

Σύμφωνα με τον Dawkins (1916), το φωνηεντικό σύστημα της Καππαδοκικής διαλέκτου αποτελούνταν από οκτώ φωνήεντα. Εκτός από τα φωνήεντα [i,e,a,o,u], που έχει και η ελληνική, πραγματώνονταν και τα φωνήεντα [y,œ,ɯ], εξαιτίας της επαφής της διαλέκτου με την τουρκική γλώσσα. Αυτά τα φωνήεντα εμφανίζονταν κυρίως σε τούρκικα δάνεια, π.χ. Τ. *karı* 'γυναίκα'> [ka´rɯ]· Τ. *tütün* > ‘καπνό’ [ty´tyn] (Janse 2009; 2015), ενώ η παρουσία τους σε ελληνικές λέξεις ήταν σπάνια.

Όμως, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, φάνηκε ότι το τωρινό φωνηεντικό σύστημα αποκλίνει σημαντικά από αυτό που περιγράφουν προηγούμενες μελέτες. Τα τούρκικα φωνήεντα [y,œ,ɯ] έχουν σχεδόν εξαφανιστεί, κυρίως από την ομιλία των νέων. Την ίδια στιγμή όμως, ένα νέο φωνήεν έδειξε να έχει ενσωματωθεί στο σύστημα, το φωνήεν [æ], το οποίο εντοπίστηκε στο λόγο τόσο των ηλικιωμένων όσο και των νέων πληροφορητών.

Με σκοπό να δοθεί μια εξήγηση για αυτές τις αλλαγές που παρατηρήθηκαν, υποστηρίζουμε ότι είναι αποτέλεσμα διαδικασιών γλωσσικής και διαλεκτικής επαφής. Συγκεκριμένα, θεωρούμε ότι τα φωνήεντα [y,œ,ɯ] βρίσκονται σε μια φάση εξάλειψης εξαιτίας της ενεργοποίησης του μηχανισμού εξομοίωσης, καθώς τα Μιστιώτικα ήρθαν σε επαφή με τα Ελληνικά και τα Ποντιακά μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών και τα τούρκικα χαρακτηριστικά θεωρούνται γενικά στιγματισμένα εδώ και δεκαετίες. Επιπρόσθετα, το φωνήεν [æ] υποθέτουμε ότι μπορεί να έχει υιοθετηθεί ως ένα εξέχων χαρακτηριστικό από την Ποντιακή διάλεκτο, κάτι που επίσης εκλαμβάνεται ως μια άλλη μορφή εξομοίωσης.

ABSTRACT

The aim of this study is to present the vowel system of Mišotika, –a variety of Cappadocian that was spoken at Misti-, as it is spoken by different generations in a mixed refugee village in Northern Greece at the present day. Moreover, we compare this vowel system with the Cappadocian vowel system that has been described by Dawkins (1916), and we propose a hypothesis that aims to explain the differences that appear between these hundred years, taking into consideration mechanisms of language and dialect contact.

According to Dawkins (1916), the vowel system of Cappadocian dialect consisted of eight vowels. Besides the Greek vowels [i,e,a,o,u], the dialect also had the vowels [y,œ,ɯ], presumably due to contact with the Turkish language. These vowels appeared mainly in Turkish loans, e.g. Turk. *karı* 'woman'> [ka´rɯ] · Turk. *tütün* > 'tobacco' [ty´tyn] (Janse 2009; 2015), while their presence in Greek words was rare.

However, according to the results of our research, the current vowel system diverges significantly from what earlier studies have described. The vowels [y,œ,ɯ] are almost extinct, especially at the casual speech of the young adults. At the same time, a new realisation has emerged, i.e. the vowel [æ], which is evident in the speech of elders and young adults.

In order to explain the above changes, we argue that they are result of language and dialect contact processes. In particular, the Turkish vowels [y,œ,ɯ] are in the process of elimination due to mechanism of levelling, as Mišótika has been in contact with Modern Greek and Pontic since the population exchange of the 1920s, and Turkish features were highly stigmatized for many decades. Similarly, the vowel [æ] has been adopted as a salient feature of the Pontic variety, which is also considered as another aspect of levelling.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευρετήριο πινάκων……..Σελ.6

Συντομογραφίες.....Σελ.7

Εισαγωγή……...Σελ.8

Κεφάλαιο 1: Ιστορικό υπόβαθρο……...Σελ.11

1.1. Ιστορικά στοιχεία για τη διάλεκτο……....Σελ.11

1.2. Αγιονέρι – η διάλεκτος αναγεννιέται……....Σελ.15

1.3. Επισκόπηση της έως τώρα έρευνας……..Σελ.17

Κεφάλαιο 2: **Γλωσσικά φαινόμενα της διαλέκτου……...Σελ.21**

2.1. Το φωνηεντικό σύστημα των καππαδοκικών……....Σελ.21

2.1.1. Ανασκόπηση σε παλαιότερες αναφορές……Σελ.22

2.2. Βασικά χαρακτηριστικά της διαλέκτου……..Σελ.24

2.3. Γλωσσική επαφή……....Σελ.25

2.3.1. Σχέσεις με άλλες γλώσσες……...Σελ.26

2.3.2. Σχέσεις με άλλες διαλέκτους……...Σελ.26

2.3.3. Σχέσεις με την ΚΝΕ……....Σελ.28

2.3.4. Συνέπειες γλωσσικής επαφής……..Σελ.28

2.4. Υποθέσεις για γλωσσική αλλαγή……...Σελ.33

Κεφάλαιο 3: Μεθοδολογία της έρευνας……....Σελ.35

3.1. Πληροφορητές και κοινωνικά χαρακτηριστικά……....Σελ.35

3.2. Μέθοδος συλλογής υλικού……Σελ.37

3.3. Δεδομένα – Τρόπος ανάλυσης των δεδομένων……Σελ.39

Κεφάλαιο 4: Ανάλυση – Παρουσίαση αποτελεσμάτων…….. Σελ.43

4.1. Φωνηεντικό σύστημα ηλικιωμένων……. Σελ.44

4.1.1. Τονισμένα Vs. Άτονα……Σελ.44

4.2. Φωνηεντικό σύστημα νέων……...Σελ.54

4.2.1 Τονισμένα Vs. Άτονα……..Σελ.54

Κεφάλαιο 5: Συζήτηση……...Σελ.61

5.1. Σύγκριση και αποτελέσματα…….Σελ.61

5.1.1. Αποτελέσματα τονισμένων……....Σελ.62

5.1.1.1 Τα φωνήεντα [i,e,a,o,u]……....Σελ.63

5.1.1.2 Το φωνήεν [E]……..Σελ.64

5.1.1.3 Τα φωνήεντα [I,A,O]……...Σελ.68

5.1.1.4 Το φωνήεν [U]…….Σελ.70

5.1.2. Αποτελέσματα άτονων……...Σελ.71

5.2. Προς μια σύγκριση με την ΚΝΕ……...Σελ.74

5.3. Εστίαση στον κατάλογο λέξεων……...Σελ.80

Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα……..Σελ.90

Βιβλιογραφία……...Σελ.98

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία…….Σελ.98

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία……...Σελ.102

Παράρτημα……Σελ.106

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 2.1: Χαρακτηριστικά καππαδοκικών φωνηέντων ……Σελ.23

Πίνακας 3.1: Χαρακτηριστικά ηλικιωμένων……....Σελ.36

Πίνακας 3.2: Χαρακτηριστικά νέων……Σελ.36

Πίνακας 4.1: Γράφημα τονισμένων και άτονων φωνηέντων ηλικιωμένων……..Σελ.45

Πίνακας 4.2: Συχνότητες συντονισμού και αριθμός φωνηέντων που εντοπίστηκαν.....Σελ.45

Πίνακας 4.3: Ευκλείδειες αποστάσεις…….....Σελ.46

Πίνακας 4.4: Γράφημα τονισμένων και άτονων φωνήεντων νέων……. Σελ.54

Πίνακας 4.5: Συχνότητες συντονισμού και αριθμός φωνηέντων που εντοπίστηκαν.....Σελ.55

Πίνακας 4.6: Ευκλείδειες αποστάσεις…….....Σελ.55

Πίνακας 5.1: Οι συχνότητες συντονισμού για τα πέντε τονισμένα φωνήεντα της ελληνικής από άντρες ομιλητές σε αργή/κανονική ταχύτητα ομιλίας από τους Fourakis et al. (1999), κατά την ανάγνωση λέξεων από τη Sfakianaki (2002) και σε αυθόρμητο λόγο από τη Nicolaidis (2003b) …….....Σελ.77

Πίνακας 5.2: Οι συχνότητες συντονισμού των πέντε τονισμένων φωνηέντων [i,e,a,o,u] από τους ηλικιωμένους και νέους ομιλητές του μιστιώτικου ιδιώματος…….....Σελ.77

Πίνακας 5.3: Λέξεις με το φωνήεν [E]……Σελ.81

Πίνακας 5.4: Άλλες λέξεις που εντοπίστηκαν……..Σελ.85

Πίνακας 5.5: Λέξεις με το φωνήεν [U]…….....Σελ.87

Συντομογραφίες

Αν.	Ανακού
Αξ.	Αξός
Αρ.	Αραβάνι
Γαλλ.	Γαλλικά
Γουρ.	Γούρδονος
ΔΦΑ	Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο
ΚΝΕ	Κοινή Νέα Ελληνική
Μαλ.	Μαλακόπη
Μισ.	Μιστί
NORM	the Vowel Normalization and Plotting Suite
Ουλ.	Ουλαγάτς
Σερβ.	Σέρβικα
Τ.	Τουρκικά
Φλ.	Φλογητά

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι η περιγραφή του φωνηεντικού συστήματος του Μιστιώτικου ιδιώματος, όπως αυτό διαμορφώνεται σήμερα από διαφορετικές γενιές σε ένα χωριό της Βόρειας Ελλάδας, στο οποίο κατοικούν απόγονοι της Καππαδοκικής διαλέκτου που βρέθηκαν εκεί μετά την μικρασιατική καταστροφή. Το Μιστιώτικο ιδίωμα αποτελεί μια Καππαδοκική ποικιλία, που μιλιόταν στην περιοχή του Μιστί. Συγκεκριμένα, η εργασία βασίζεται στην ανάλυση γλωσσικού υλικού οκτώ πληροφορητών με κοινή καταγωγή από το προσφυγικό χωριό Αγιονέρι, οι οποίοι έχουν διαχωριστεί σε δύο βασικές ομάδες ανάλογα με την ηλικία τους. Το Αγιονέρι είναι ένα μεικτό πληθυσμιακά χωριό, καθώς κατά την ανταλλαγή των πληθυσμών εγκαταστάθηκαν εκεί πρόσφυγες Καππαδοκικής και Ποντιακής καταγωγής. Γενικά, απώτερος σκοπός της μελέτης αυτής είναι να πραγματοποιήσει μια σύγκριση ανάμεσα στο πώς συγκροτείται το σημερινό φωνηεντικό σύστημα σε σχέση με το παλαιό, που χαρακτήριζε την Καππαδοκική διάλεκτο σύμφωνα με περιγραφές διάφορων μελετητών, έτσι ώστε να προταθούν κάποιες υποθέσεις που θα εξηγούν τις πιθανώς ανιχνεύσιμες διαφορές λαμβάνοντας υπόψιν τους μηχανισμούς γλωσσικής επαφής και αλλαγής.

Οι λόγοι που με οδήγησαν να ασχοληθώ με τη συγκεκριμένη διάλεκτο γενικά ποικίλλουν. Το χωριό Αγιονέρι που μελετάται είναι μια κλειστή κοινωνία, που κρατά μέσα του ζωντανή ακόμα την μιστιώτικη ποικιλία της Καππαδοκικής διαλέκτου, αν και η πόλη της Καππαδοκίας έχει χαθεί. Ανάλογες περιπτώσεις μπορεί να συναντήσει κανείς σε αρκετά μέρη της Ελλάδας, καθώς υπάρχουν γύρω στα 20 χωριά από τη Θράκη έως την Κρήτη που έχουν κατοίκους με καταγωγή από το Μιστί. Παρόλα αυτά, οι έρευνες σχετικά με τη διάλεκτο είναι περιορισμένες, καθώς επίσης οι περισσότερες έχουν εστιάσει την προσοχή τους κυρίως στην περιγραφή της μορφής που είχε το γλωσσικό διαλεκτικό σύστημα παλαιότερα και όχι από μια πιο συγχρονική οπτική πλευρά. Επιπλέον, δεν σημειώνεται στη βιβλιογραφία καμία τέτοιου είδους μελέτη σχετικά με τα φωνήεντα, πέρα από κάποιες μεμονωμένες αναφορές. Επομένως, θεώρησα ενδιαφέρον να ερευνήσω πώς παρουσιάζεται το φωνηεντικό σύστημα της διαλέκτου στις μέρες μας και να εστιάσω με αφορμή αυτό το ζήτημα σε διαφορετικές γενιές.

Συγκεντρωτικά, οι στόχοι της προκείμενης εργασίας είναι: α) να παρουσιάσει πια φωνήεντα καθορίζουν το γλωσσικό σύστημα της Μιστιώτικης ποικιλίας, β) να συγκρίνει το τωρινό σύστημα με την παλαιότερη περιγραφή της Καππαδοκικής διαλέκτου, έως αυτή που έχει παρουσιαστεί από τον Dawkins (1916) στην αρχή του 20ου αιώνα, γ) να εντοπίσει τις ομοιότητες και διαφορές που μπορεί να υπάρχουν ανάμεσα στις δύο ηλικιακές ομάδες των πληροφορητών και δ) να ερμηνεύσει τα ευρήματα με βάση τους μηχανισμούς αλλαγής της γλώσσας, αξιολογώντας τις καταστάσεις επαφής που έχει επέλθει η διάλεκτος.

Η μελέτη διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια, όπου στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το ιστορικό υπόβαθρο της Καππαδοκικής διαλέκτου, με σκοπό να δοθούν τα απαραίτητα στοιχεία. Θα παραθέσω βασικές πληροφορίες, οι οποίες σχετίζονται γενικά με την ιστορία της διαλέκτου, καθώς και με το κοινωνιογλωσσικό τοπίο της εν λόγω περιοχής που μελετάται. Επιπλέον, θα αναφερθώ σε παλαιότερες βιβλιογραφικές παραπομπές που υπάρχουν για τη διάλεκτο.

Περνώντας στο δεύτερο κεφάλαιο θα εστιάσω σε γλωσσικά φαινόμενα και συγκεκριμένα θα περιγράψω το φωνηεντικό σύστημα της διαλέκτου, σύμφωνα με το τι έχει ειπωθεί γι' αυτό το ζήτημα μέχρι σήμερα και θα πω λίγα λόγια για μερικά βασικά χαρακτηριστικά του ιδιώματος. Έπειτα, θα παρουσιάσω τις καταστάσεις γλωσσικής επαφής του τότε και του τώρα, οι οποίες έχουν επηρεάσει τη μορφή της καππαδοκικής διαλέκτου, έτσι ώστε να εντάξω σε αυτό το πλαίσιο τις υποθέσεις μου για σημερινή γλωσσική αλλαγή του συστήματος, καθώς επίσης θα μιλήσουμε και γενικά για τις συνέπειες της γλωσσικής επαφής.

Στο τρίτο κεφάλαιο δίνονται οι απαραίτητες πληροφορίες που σχετίζονται με τη προέλευση και το είδος του γλωσσικού υλικού που επεξεργάστηκα. Παρουσιάζεται η μεθοδολογία που χρησιμοποίησα για να διαχειριστώ τα δεδομένα μου και επιπρόσθετα γίνεται αναφορά στα σημαντικά χαρακτηριστικά που αφορούν τους πληροφορητές.

Στη συνέχεια, το τέταρτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην περιγραφή των αποτελεσμάτων που έδωσε η επεξεργασία και η μελέτη του γλωσσικού υλικού. Θα δούμε αναλυτικά τα φωνηεντικά τραπέζια που διαμόρφωσαν οι πραγματώσεις κάθε ηλικιακής ομάδας και θα αναλύσουμε όλα τα θέματα που θα προκύψουν από τα γραφήματα.

Έπειτα, στο κεφάλαιο πέντε θα συζητήσουμε τα αποτελέσματα της έρευνας και θα σχολιάσουμε συγκριτικά τις ομοιότητες και διαφορές που εντοπίζονται ανάμεσα στις δύο γενιές ομιλητών της διαλέκτου. Επίσης, θα εστιάσουμε σε κάθε φωνήεν που παρουσιάζει ενδιαφέρον, στους καταλόγους λέξεων στους οποίους εμφανίζεται το καθένα και θα πραγματοποιήσουμε έναν παραλληλισμό μεταξύ των κοινών φωνηέντων που έχει η διάλεκτος με την ΚΝΕ.

Τέλος, στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν συγκεντρωτικά τα συμπεράσματα στα οποία θα καταλήξουμε μέσα από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, καθώς επίσης θα δοθούν και οι αντίστοιχες απαντήσεις στα ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή της έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1. Ιστορικό υπόβαθρο

1.1. Ιστορικά στοιχεία για τη διάλεκτο

Η Καππαδοκία κατά την αρχαιότητα ήταν μία εκ των 15 επαρχιών της Μικρασιατικής χερσονήσου και τα σύνορα της, εξαιτίας των πολλών κατακτητών που αυτή γνώρισε στη διάρκεια της μακράς ιστορίας της, συχνά μεταβάλλονταν. Χετταίοι, Ασσύριοι, Μηδοί, Πέρσες, Μακεδόνες, Ρωμαίοι, Βυζαντινοί, Σελτζούκοι και τέλος Οθωμανοί, είναι οι λαοί που άφησαν τα χνάρια τους σε αύτη την περιοχή.

Σύμφωνα με τον Janse (2015:1), ο Στράβων προσδιόριζε τα γεωγραφικά όρια της αρχαίας Καππαδοκίας ως εξής (Στράβων, *Γεωγραφικά 12.1.1*): «Η Καππαδοκία είναι μια χώρα που αποτελείται από πολλά μέρη […]. Αυτοί που μιλούν την ίδια γλώσσα όμως κατοικούν κυρίως σε εκείνο το τμήμα που προς νότον ορίζεται από τον λεγόμενο Κιλικικό Ταύρο, στα ανατολικά έχει την Αρμενία και την Κολχίδα και τους ενδιάμεσους αλλόγλωσσους λαούς, στα βόρεια τον Εύξεινο Πόντο μέχρι της εκβολές του Άλυ και στα δυτικά το φύλο των Παφλαγόνων και τους Γαλάτες που εγκαταστάθηκαν στη Φρυγία και επεκτάθηκαν μέχρι τους Λυκάονες, και τους Κίλικες που κατέχουν την Τραχεία Κιλικία». Μετά την περσική κατάκτηση η Καππαδοκία χωρίστηκε σε δύο σατραπείες, οι οποίες εξελίχθηκαν σε βασίλεια υπό την εξουσία των Σελευκιδών. Το βόρειο βασίλειο ονομάστηκε Πόντος και το νότιο Καππαδοκία (Στράβων, *Γεωγραφικά 12.1.4*) από το όνομα 'Katpatuka' της παλαιάς περσικής σατραπείας. Επομένως, η Καππαδοκία είχε στον βορρά τον Πόντο, στα ανατολικά την Αρμενία, στα νότια την Κιλικία και στα δυτικά τη Γαλατία, τη Φρυγία και τη Λυακονία. Τα φυσικά της σύνορα ήταν βόρεια ο ποταμός Άλυς ('Αλμυρός Ποταμός'· σήμερα Kızılırmak 'Κόκκινος Ποταμός'), ανατολικά ο Ευφράτης, νότια οι οροσειρές του Ταύρου και του Αντίταυρου και δυτικά η λίμνη Τάττα (σήμερα TuzGölü 'Αλμυρή Λίμνη').

Ο Στράβων αναφέρει χαρακτηριστικά ότι οι Καππαδόκες και οι Πόντιοι ήταν «όμόγλωττοι». Δυστυχώς όμως δεν γνωρίζουμε την μορφή της αρχαίας καππαδοκικής γλώσσας, αν και ο Βασίλειος ο Καισαρείας, που ήταν φυσικός

ομιλητής της, βεβαιώνει ότι δεν ήταν ελληνική. Επιπλέον, αναφορές στην αρχαία καππαδοκική γλώσσα βρίσκουμε στις *Πράξεις των Αποστόλων* (2.8) και στους Καππαδόκες Πατέρες της Εκκλησίας, τον Γρηγόριο Νύσσης (*Patrologia Graeca 45.1045*) και τον Μέγα Βασίλειο (*Patrologia Graeca 32.208*). Ο Μέγας Βασίλειος, που όπως προείπα αναφέρεται στην καππαδοκική ως μητρική του γλώσσα, φανερώνει την ύπαρξη διγλωσσίας και εξηγεί γιατί οι Καππαδόκες θεωρούνταν βαρβαρόφωνοι, επίθετο που κατά τον Στράβωνα (*Γεωγραφικά 14.2.28*) σημαίνει "αυτός που δεν μιλάει καλά ελληνικά". Για παράδειγμα, ο Λουκιανός (*Παλατινή Ανθολογία 11.436*) και ο Φιλόστρατος (*Βίοι Σοφιστών 2.13*) ειρωνεύονται τους Καππαδόκες ρήτορες για τη βαριά προφορά τους.

Οι Καππαδόκες είναι πιθανό να πρόκειται για απογόνους των Χετταίων ή Χιττιτών, καθώς ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η ετυμολογία του ονόματος 'Katpatuka' πρόκειται για όνομα ανατολικής (χετιτικής) προέλευσης· η άποψη αυτή έχει μια βάση, αν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι οι Χετταίοι εξουσίαζαν την Καππαδοκία από την πρωτεύουσά τους τη Χαττούσα της Καππαδοκίας (κοντά στο σημερινό Boğazköy) κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού (περίπου 1700–1200 π.Χ.). Έτσι μπορεί δικαίως να υποθέσει κανείς, ότι η γλώσσα που μιλούσαν οι αρχαίοι Καππαδόκες συσχετιζόταν με την γλώσσα των Χετταίων (Janse, 2002a:354).

Μετά την πτώση της αυτοκρατορίας των Χετταίων, η Καππαδοκία γνώρισε διαδοχικά την εισβολή των Φρυγίων, των Κιμμερίων και των Μηδών, προτού γίνει η περσική σατραπεία που αναφέρθηκε παραπάνω. Τελευταίος σατράπης της υπήρξε ο Αριαράθης, ο οποίος αρνήθηκε να υποταχθεί στον Αλέξανδρο τον Μέγα και ανακηρύχτηκε βασιλιάς της Καππαδοκίας το έτος 332π.Χ.. Οι Αριαραθίδες, αν και περσικής καταγωγής, ήταν φιλέλληνες, όπως προκύπτει και από τις επωνυμίες τους: ο Αριαράθης Ε΄ (163-130π.Χ.) έφερε την επωνυμία «Εὐσεβὴς Φιλοπάτωρ» και συνέβαλε σημαντικά στον εξελληνισμό της Καππαδοκίας. Η διαδικασία αυτή ενισχύθηκε μετά την ρωμαϊκή προσάρτηση της περιοχής το 17μ.Χ. από τον Τιβέριο, ο οποίος μετονόμασε την πρωτεύουσα από Μάζακα σε Καισάρεια. Σύμφωνα με τον Στράβωνα, στην εποχή του πολλοί αυτόχθονες λαοί της Μικράς Ασίας είχαν ήδη απωλέσει τις φυσικές τους γλώσσες.

Γενικά δεν γνωρίζουμε τίποτα με βεβαιότητα για πιθανές επιδράσεις της αρχαίας καππαδοκικής στη νεότερη καππαδοκική διάλεκτο. Αντίθετα, η επιρροή που

άσκησε αργότερα η τουρκική γλώσσα, δηλαδή μετά την εισβολή των Σελτζούκων τον 11ο αιώνα και την κατάκτηση της Μικράς Ασίας από τους Οθωμανούς Τούρκους τον 14ο αιώνα, είναι προφανής. Ήδη πριν από την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453, η τουρκική είχε εκτοπίσει την ελληνική σε αρκετά καππαδοκικά χωριά (Dawkins, 1916:1). Η τουρκική είχε αντικαταστήσει την ελληνική ως γλώσσα καθημερινής επικοινωνίας, καθώς η διάλεκτος είχε αλλάξει σημαντικά λόγω του εκτεταμένου δανεισμού ήχων, λέξεων και γραμματικών δομών από την τουρκική γλώσσα. Έτσι τα καππαδοκικά αποτελούσαν μια ελληνοτουρκική μεικτή γλώσσα, που την μιλούσαν Έλληνες ορθόδοξοι χριστιανοί στην Καππαδοκία, στην τουρκική περιοχή της Κεντρικής Ανατολίας, μέχρι την πληθυσμιακή ανταλλαγή ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Ουσιαστικά ήταν ένα σύστημα το οποίο περιλάμβανε στοιχεία και από τις δύο γλώσσες. Σύμφωνα με την απογραφή του 1924, το 44% των Καππαδόκων μιλούσε καππαδοκικά, ενώ το 56% τούρκικα (Janse, 2009:37). Επίσης, οι περισσότεροι αν όχι όλοι οι Καππαδόκες ήταν δίγλωσσοι καθώς μιλούσαν και τούρκικα, ενώ κάποιοι ήταν ακόμα και τρίγλωσσοι (μιλούσαν επιπλέον τούρκικα και ελληνικά).

Κατά τη μικρασιατική καταστροφή του 1922, σαράντα εννιά από τα ογδόντα ένα ελληνικά χωριά της Καππαδοκίας ήταν τουρκόφωνα (Κιτρομηλίδης, 1982:κζ΄). Τα υπόλοιπα τριάντα δύο ήταν ελληνόφωνα, επρόκειτο όμως για μια παράξενη ελληνική· "το σώμα είχε παραμείνει ελληνικό, αλλά η ψυχή είχε γίνει τουρκική", όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Dawkins (1916:198). Με δεδομένο ότι η Καππαδοκία είχε πρακτικά απομονωθεί από τον υπόλοιπο ελληνόφωνο κόσμο για περίπου εννέα αιώνες, το ελληνικό "σώμα" παρέμενε ιδιαίτερα αρχαϊκό, έχοντας χτυπητές ομοιότητες με τη βυζαντινή ελληνική. Η τουρκική "ψυχή" βέβαια, όπως προανέφερα, ανιχνεύεται σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα. Υπάρχει εκτεταμένη παρεμβολή στη φωνολογία, στη μορφολογία, στη σύνταξη και στο λεξιλόγιο. Η μείξη γλωσσικών κωδίκων αντικατοπτρίζει την επαφή χριστιανών και μουσουλμάνων, η οποία επιβεβαιώνεται και από προσωπικές μαρτυρίες προσφύγων, που συγκεντρώνονται στη σειρά «Η έξοδος» του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Janse (2009:37), η κατάσταση της καππαδοκικής διαλέκτου έμοιαζε με ένα κρεολικό συνεχές: από τη μία πλευρά αποτελούσε μια ελληνοτουρκική μεικτή γλώσσα τυπολογικά πιο κοντά στα τουρκικά απ' ότι στα

ελληνικά, ενώ από την άλλη ήταν μια ελληνική ουσιαστικά διάλεκτος με έντονη τη γενετική σύνδεση (Thomason & Kaufman, 1988:93F).

Επιπρόσθετα, αξίζει να αναφέρω ότι η καππαδοκική διάλεκτος περιλάμβανε τρεις ομάδες ιδιωμάτων: α) το ιδίωμα της Σίλλης (κοντά στο Ικόνιο), β) το ιδίωμα των Φαράσων (και άλλων έξι χωριών που βρίσκονταν στην ίδια κοιλάδα), και γ) το ιδίωμα της κυρίως Καππαδοκίας (Dawkins, 1916)[1]. Το ιδίωμα του χωριού Φάρασα είχε δεχθεί την μικρότερη επίδραση από την τουρκική, ενώ το ιδίωμα του χωριού Μιστί, που εντάσσεται στο ιδίωμα της κυρίως Καππαδοκίας, είχε υποστεί πολύ μικρή επίδραση από την κοινή ελληνική, καθώς οι κάτοικοι του δεν ξενιτεύονταν. Αντίθετα το ιδίωμα της Σίλλης είχε επηρεαστεί αρκετά από την κοινή και πριν ακόμα έρθουν οι φορείς του στην Ελλάδα (Κοντοσόπουλος, 2001:7). Βέβαια και τα τρία ιδιώματα έχουν πολλά κοινά γλωσσικά χαρακτηριστικά μεταξύ τους και γι' αυτό το λόγο βρίσκονται όλα κάτω από την αιγίδα του γενικού όρου «καππαδοκικό σύστημα».

Στη συνέχεια, ως αποτέλεσμα της Συνθήκης της Λωζάνης (1923) και της επακόλουθης ανταλλαγής των πληθυσμών μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας – η οποία έγινε με βάση κυρίως τη θρησκεία και όχι τη γλώσσα – η πλειοψηφία των προσφύγων από την Καππαδοκία εγκαταστάθηκε σε προάστια και σε περιφερειακούς οικισμούς της Αθήνας, του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης, καθώς και στη Χαλκιδική. Οι ελληνόφωνοι Καππαδόκες πολύ γρήγορα άρχισαν να χρησιμοποιούν την κοινή ελληνική ή κάποια τοπική ποικιλία της αντί για τη μητρική τους διάλεκτο (Τομπαΐδης, 1992, όπως αναφέρεται στον Janse 2015). Η δύσκολη διαδικασία της ενσωμάτωσης στο νέο τόπο διαμονής, οι διακρίσεις αλλά και η καταπίεση που οι πρόσφυγες ένιωθαν ότι βίωναν στην νέα τους πατρίδα, συνέβαλαν στην επιτάχυνση των διαδικασιών γλωσσικής φθοράς και γλωσσικού θανάτου.

---

[1] Το ιδίωμα της κυρίως Καππαδοκίας εμφανιζόταν στα εξής χωριά: Ανακού, Αραβάνι, Αξός, Αραβισός, Γούρδονος, Μιστί, Σίλατα, Μαλακόπη, Ποταμιά, Τελμησός, Ουλαγάτς, Σινασός, Φλογητά, Φερτάκαινα, Τζαλάγα, Σεμέντερε, Τροχό και μερικά άλλα μικρότερα.

Συνεργάτες του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών που πήραν συνεντεύξεις από φυσικούς ομιλητές κατά τις δεκαετίες του 1940 και του 1950, καταβάλλοντας μια ύστατη προσπάθεια να καταγράψουν ορισμένες από τις διαλέκτους της Καππαδοκίας, όσο αυτές ομιλούνταν ακόμα, διαπίστωσαν με θλίψη ότι ακόμη και οι ηλικιωμένοι είχαν αρχίσει να ξεχνούν σταδιακά τη μητρική τους γλώσσα και αρνούνταν να τη μεταδώσουν στα παιδιά και τα εγγόνια τους. Ήδη το 1981 ο Κοντοσόπουλος (2001:7) γράφει σχετικά με τα καππαδοκικά: "σήμερα δεν μιλιούνται πια τα ιδιώματα αυτά, αφού όλοι σχεδόν οι φορείς τους, πρόσφυγες του 1922, έχουν πεθάνει". Οι φωνές των ανθρώπων της Καππαδοκίας έσβηναν σταδιακά, έως ότου κηρύχθηκαν και επισήμως νεκρές, όχι μόνο στην ελληνική βιβλιογραφία, αλλά και σε έγκυρες διεθνείς γλωσσολογικές πηγές, όπως είναι το «Ethnologue» και το «The Linguist List».

Δημιουργήθηκε λοιπόν η εντύπωση σε πολλούς γλωσσολόγους, καθώς και διαλεκτολόγους, ότι τα καππαδοκικά έχουν πεθάνει μαζί με τους τελευταίους τους ομιλητές γύρω στο 1970. Στην πραγματικότητα όμως υπάρχουν ακόμη αρκετοί φυσικοί ομιλητές της διαλέκτου, ιδιαίτερα του μιστιώτικου ιδιώματος το οποίο μιλιέται σε διάφορα χωριά της κεντρικής και νότιας Ελλάδας, αλλά και άλλων ιδιωμάτων στην Καππαδοκική διασπορά της Ελλάδας.

1.2. Αγιονέρι - η διάλεκτος αναγεννιέται

Ένα από τα χωριά όπου έχουν εντοπιστεί φυσικοί ομιλητές της καππαδοκικής διαλέκτου μέχρι και σήμερα είναι το Νέο Αγιονέρι, στο οποίο εστιάζει και η παρούσα μελέτη. Το χωριό αυτό βρίσκεται στο νομό Κιλκίς της Κεντρικής Μακεδονίας και στην περιοχή αυτή μιλιέται η καππαδοκική διάλεκτος από εκατοντάδες ανθρώπους. Το προσφυγικό αυτό χωριό την περίοδο της ανταλλαγής ονομαζόταν αρχικά 'Βάρλαντζια'. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες και της ηχογραφήσεις που πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή, η διάλεκτος του Μιστί είναι εκείνη η καππαδοκική διάλεκτος που εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ως καθομιλουμένη στο χωριό, αν και κυρίως από άτομα μεσαίας και μεγαλύτερης ηλικίας. Όπως αναφέρουν και οι πληροφορητές χαρακτηριστικά, οι ίδιοι μιλάνε μιστιώτικα και όχι καππαδοκικά.

Να τονίσω σε αυτό το σημείο ότι το Μιστί, όπως υπογραμμίζει ο Dawkins (1916:19), ήταν από τα πιο συντηρητικά και επομένως από τα πιο αντιπροσωπευτικά

χωριά της Καππαδοκίας, διότι οι κάτοικοι του αποτελούσαν μια κλειστή κοινότητα που ζούσε σε απομόνωση από Έλληνες και Τούρκους. Παράλληλα, ο Κωστάκης (1977:539) δηλώνει ότι πολλοί λίγοι Καππαδόκες κράτησαν στις νέες τους πατρίδες τις παλιές του συνήθειες και ιδιαίτερα το γλωσσικό ιδίωμα με τον τρόπο που το διατήρησαν οι Μιστιώτες. Τη στιγμή κιόλας της ανταλλαγής, οι Μιστιώτες που ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα ήταν 3036 στον αριθμό (Mourelos, 1982:228, όπως αναφέρεται στον Janse 2009).

Οι απόγονοι τους λοιπόν που βρίσκονται σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας, όπως είναι το Αγιονέρι που εξετάζουμε, αλλά και σε άλλα χωριά του Κιλκίς, της Θεσσαλονίκης, της Λάρισας, του Βόλου, της Αλεξανδρούπολης κ.α.[2], εξακολουθούν να αποτελούν μια κλειστή κοινότητα, κάτι που μπορεί να εξηγήσει και το γιατί η διάλεκτος έχει καταφέρει να επιβιώσει μέχρι τις μέρες μας. Γενικά οι Καππαδόκες έχουν μια ισχυρή αίσθηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας, κάτι που το επιβεβαιώνει και η ύπαρξη της Πανελλήνιας Ένωσης Καππαδοκικών Σωματείων. Επιπλέον, με αφορμή σωματεία Μιστιωτών ξεκίνησε να διοργανώνεται κάθε χρόνο από το 1997 και η Πανελλήνια Συνάντηση Καππαδόκων, που ονομάζεται «Γαβούστημα[3]. Στο «Γαβούστημα» δίνουν το παρόν περίπου 4.000 Καππαδόκες, που προσέρχονται για να απολαύσουν τα δρώμενα, τη μουσική και τους χορούς, που τους μεταφέρουν νοερά στη μακρινή Καππαδοκία. Στόχος του συλλόγου, που ιδρύθηκε το 1981, είναι η διατήρηση των ηθών και εθίμων της ιδιαίτερης πατρίδας και η μεταλαμπάδευση των ιερών αξιών που μετέφεραν οι προγονοί τους.

Τέλος, να σημειώσω ότι σε πολλές περιοχές της Ελλάδας, στις οποίες εγκαταστάθηκαν οι Καππαδόκες, έχει μαρτυρηθεί ότι η καθημερινή χρήση της διαλέκτου περιοριζόταν με το πέρασμα των χρόνων, εξαιτίας της επιθυμίας τους να μην διαφέρουν από τους ντόπιους, όμως στο Αγιονέρι τα πράγματα όπως φάνηκε ήταν κάπως διαφορετικά. Μια άλλη πιθανή αιτία, πέρα από τα στοιχεία που παρέθεσα

---

[2] Βλέπε για περισσότερες πληροφορίες Κωστάκης, 1977:536-537.

[3] Ο όρος «γαβούστημα» αποτελεί ένα ρηματικό παράγωγο ουσιαστικό από το ρήμα 'γαβουστίζου' (από την τούρκικη λέξη kavuşmak, ουσιαστικό kavuşma που σημαίνει 'συνάντηση, αντάμωμα').

σχετικά με την κατάσταση που επικρατούσε στο Μιστί, που μας επιτρέπει να δώσουμε μια απάντηση στο γιατί αυτή η ομάδα ομιλητών συνέχισε να μιλάει διάλεκτο χωρίς να νοιώθει μειονεκτικά, είναι η πληθυσμιακή σύσταση που επικρατεί στο χωριό αυτό.

Συγκεκριμένα, μετά την ανταλλαγή πληθυσμών εγκαταστάθηκαν στο χωριό πέρα από Καππαδόκες και Πόντιοι πρόσφυγες, καθώς επίσης συγκριτικά με άλλα αντίστοιχα χωριά, το Αγιονέρι συνόρευε και με ένα εξίσου καππαδοκικό χωριό (το Ξηροχώρι) και όχι με κάποιο χωριό ντόπιων Ελλήνων. Οι Πόντιοι, όπως είναι γνωστό, φημίζονται για την υπερηφάνεια που νοιώθουν για την πατρίδα τους, για την έντονη πολιτισμική τους ταυτότητα και την προσπάθεια τους να διατηρήσουν ζωντανή τη διάλεκτο χωρίς να ντρέπονται που διαφέρουν, ακόμα και μετά την εγκατάσταση τους στην Ελλάδα. Κάτι τέτοιο μας επιτρέπει να σκεφτούμε ότι οι Καππαδόκες της περιοχής σίγουρα θα πρέπει να επηρεάστηκαν από αυτή τη συμπεριφορά των Ποντίων, συμπεριλαμβανομένου και του γεγονότος ότι στο διπλανό χωριό βρίσκονταν αντίστοιχα πρόσφυγες από την Καππαδοκία. Πιθανότατα λοιπόν εξαιτίας των γλωσσικών ερεθισμάτων μπορεί να μην θεωρούσαν υποτιμητικό να χρησιμοποιούν τη διαλεκτική ποικιλία φανερά και έτσι κατάφεραν να την διατηρήσουν ακόμα και σήμερα με το πέρασμά της στις επόμενες γενιές, ίσως βέβαια με την παρουσία κάποιων αλλοιώσεων.

1.3. Επισκόπηση της έως τώρα έρευνας

Σύμφωνα με τον Janse (2015:2-5), οι παλαιότερες πληροφορίες για τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της καππαδοκικής προέρχονται από ταξιδιωτικές περιγραφές του 18ου και του 19ου αιώνα, στις οποίες διατυπώνεται η άποψη ότι τα καππαδοκικά είναι στην ουσία αρχαία ελληνικά ανάμεικτα με αρχαία καππαδοκικά. Την υπόθεση αυτή διατύπωσε ο Καρολίδης (1885) αλλά την απέρριψε ο Χατζιδάκις (1885). Τις πρώτες αξιόπιστες πληροφορίες για τη γλώσσα και τη θρησκεία στην Καππαδοκία του 19ου αιώνα τις βρίσκουμε από τον Ρίζο (1856). Προς τα τέλη του αιώνα αυτού δημοσιεύθηκαν για την καππαδοκική διάλεκτο μια σειρά από εργασίες. Το βασικό μειονέκτημα των περισσότερων ήταν η παρουσία μιας μη ακριβής φωνητικής καταγραφής, αν και μερικές από αυτές θεωρούνται χρήσιμες, επειδή μας δίνουν μια εικόνα για τα παλαιότερα στάδια ορισμένων καππαδοκικών ιδιωμάτων. Στον Αλεκτορίδη (1885α) και στον Κρινόπουλο (1889) βρίσκουμε γραμματικές

παρατηρήσεις και γλωσσάρια για το ιδίωμα των Φερτακαίνων. Ο Φαρασόπουλος (1895) και ο Χωλόπουλος (1905) δημοσίευσαν τραγούδια από τα Σύλατα, που συμπληρώνονται με γλωσσάριο· γλωσσάριο του ίδιου ιδιώματος βρίσκουμε και στον Βασιλειάδη (1904). Στον Βαλαβάνη (1891) υπάρχει ένα σύντομο γλωσσάριο του ιδιώματος του Αραβανίου. Ο Καρολίδης (1885) μελετά κατά κύριο λόγο το φαρασιώτικο ιδίωμα, στην εργασία του όμως υπάρχουν και αρκετές λέξεις της καππαδοκικής. Η καλύτερη από τις πρώιμες αυτές εργασίες είναι του Σαραντίδη (1899)· αν και έχει ως αντικείμενο το ιδίωμα της Σινασού, παρέχει μια γενική περιγραφή των ιδιωμάτων όλων των ελληνόφωνων περιοχών της Καππαδοκίας, καθώς και των Φαράσων και της Σίλλης, με δείγματα κειμένων και ένα πλήρες γλωσσάριο.

Ο καθηγητής της Οξφόρδης Richard MacGillivray Dawkins (1871–1955) ήταν ο τελευταίος που πραγματοποίησε έρευνες πεδίου στην Καππαδοκία, από το 1909 ως το 1911. Το βιβλίο του με τίτλο «Modern Greek in Asia Minor» (1916) θεωρείται γενικά η πιο περιεκτική μελέτη της καππαδοκικής διαλέκτου. Σύμφωνα με τον Ανδριώτη (1960), "μπορεί κανείς να το παρομοιάσει, χωρίς υπερβολή, με συγκεντρωτικό φακό ο οποίος μετουσίωσε σε αληθινή γλωσσική επιστήμη την ως τότε χαώδη και ασυντόνιστη, γεμάτη κενά και ατέλειες γλωσσική έρευνα της ελληνικής Ανατολής". Η μνημειώδης αυτή μελέτη απαρτίζεται από μια λεπτομερή συγκριτική γραμματική και ένα εξαντλητικό γλωσσάριο, το οποίο περιλαμβάνει και το υλικό προγενέστερων εργασιών. Επιπλέον, περιέχει κοινωνιογλωσσικές πληροφορίες για το καθεστώς διγλωσσίας των ελληνόφωνων πληθυσμών, καθώς και παραμύθια από όλα σχεδόν τα καππαδοκικά ιδιώματα. Η ακριβής φωνητική μεταγραφή των κειμένων αυτών τα καθιστά ανεκτίμητη πρωτογενή πηγή για τη μελέτη της καππαδοκικής.

Μετά τη μικρασιατική καταστροφή, με πρωτοβουλία της Μέλπως Μερλιέ, ιδρύθηκε το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, με σκοπό να κρατήσει ζωντανές τις μνήμες των Ελλήνων της Μικράς Ασίας (Merlier, 1974). Η τρίτομη σειρά «Η έξοδος» περιλαμβάνει πολύτιμες μαρτυρίες προσφύγων από διάφορες περιοχές της Μικράς Ασίας. Ένα μέρος του δεύτερου τόμου είναι αφιερωμένο στην Καππαδοκία. Δυστυχώς για τους γλωσσολόγους, οι αφηγήσεις είναι γραμμένες στην κοινή και όχι στη μητρική γλώσσα των πληροφορητών, με εξαίρεση κάποιες μεμονωμένες

καππαδοκικές ή τουρκικές λέξεις και φράσεις. Ωστόσο, υπάρχουν πολύ χρήσιμες κοινωνιογλωσσικές πληροφορίες για καθένα από τα χωριά που αναφέρονται.

Το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών εξέδωσε επίσης τέσσερις μονογραφίες για τα καππαδοκικά ιδιώματα, γραμμένες από φυσικούς ομιλητές ή σε συνεργασία με αυτούς. Η πρώτη ήταν μια γραμματική του ιδιώματος του Ουλαγάτς, γραμμένη από τον Κεσίσογλου (1951), φυσικό ομιλητή του ιδιώματος, που τύχαινε να είναι και γλωσσολόγος. Στο δεύτερο βιβλίο, περιλαμβάνεται μια γραμματική του ιδιώματος της Αξού, όπου ο Κεσίσογλου συνεργάστηκε με τον Μαυροχαλυβίδη, φυσικό ομιλητή του ιδιώματος (Μαυροχαλυβίδης & Κεσίσογλου, 1960). Αργότερα ο Μαυροχαλυβίδης (1990) δημοσίευσε μια εθνογραφική μελέτη για την Αξό. Στη συνέχεια, με τον Φωστέρη, φυσικό ομιλητή του ιδιώματος του Αραβανίου, συνέγραψε ο Κεσίσογλου ένα τρίτο βιβλίο (Φωστέρης & Κεσίσογλου, 1960), που περιλαμβάνει λεπτομερές γλωσσάριο και μια συνοπτική γραμματική του ιδιώματος. Η τέταρτη και τελευταία γραμματική, που δημοσιεύθηκε από το Κέντρο Μικρασιάτικων Σπουδών, είναι αυτή του Κωστάκη για το ιδίωμα της Ανακού (Costakis, 1964). Ο Κωστάκης είχε ήδη γράψει μια σημαντική εθνογραφική μελέτη για το χωριό αυτό με λεξιλογικό υλικό (Κωστάκης, 1963). Έπειτα δημοσίευσε μια εθνογραφική μελέτη και για το Μιστί (1977) με πλούσια βιβλιογραφία για την Καππαδοκία. Τα τέσσερα δημοσιεύματα του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών συνιστούν πολύτιμο συμπλήρωμα στο μνημειώδες έργο του Dawkins, με επιπλέον κείμενα σε προσεκτική μεταγραφή.

Άλλες εθνογραφικές μελέτες, με στοιχεία για τη γλώσσα, δημοσιεύτηκαν από τον Τακαδόπουλο (1982) και τον Ρίζο (2007) για τη Σινασό, από τον Καραλίδη (2005) για το Τσαρικλί, από τον Καρφόπουλο (1940) για τη Μαλακοπή και από τον Κοιμίσογλου (2006) και τον Κοτσανίδη (2006) για το Μιστί.

Τέλος, υπάρχει μια σειρά δημοσιευμάτων του Janse για τη καππαδοκική διάλεκτο, στα οποία εξετάζεται, με βάση τις διαθέσιμες πηγές, ο ανταγωνισμός ανάμεσα στη διατήρηση και την αλλαγή της γλώσσας που επιφέρουν οι γλωσσικές επαφές (Janse, 1998β; 1999; 2001β). Κρίνοντας από τις πρόσφατες εργασίες των Kooij & Revithiadou (2001), Revithiadou et al. (2006) και Karatsareas (2011) μεταξύ άλλων, καθώς και από την κάπως παλαιότερη των Dressler & Acson (1985), φαίνεται

ότι η μελέτη της καππαδοκικής έχει (ξανα)αποκτήσει σημαντική θέση στον χώρο τόσο της γενικής όσο και της ελληνικής γλωσσολογίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2. Γλωσσικά φαινόμενα της διαλέκτου

2.1. Το φωνηεντικό σύστημα των καππαδοκικών

Αν και όπως διαπιστώσαμε στην παραπάνω ενότητα, η διάλεκτος έχει μελετηθεί ιδιαίτερα από πολλούς γλωσσολόγους και διαλεκτολόγους, ωστόσο στη βιβλιογραφία οι αναφορές σχετικά με το φωνηεντικό σύστημα των καππαδοκικών της Μικράς Ασίας είναι περιορισμένες. Συγκεκριμένα, υπάρχει μια καταγραφή για την πραγμάτωση κάποιων φωνηέντων, που σίγουρα όμως δεν μπορεί να μας δώσει σαφή εικόνα του τρόπου που μιλούσαν τότε οι Καππαδόκες στις διάφορες περιοχές. Σύμφωνα κιόλας με τον Dawkins (1916), η καππαδοκική διάλεκτος διαιρείται σε αρκετές υποδιαλέκτους ανάλογα με το κάθε καππαδοκικό χωριό, κάτι που προφανώς έχει κάνει ακόμα πιο δύσκολη τη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης παρουσίασης του φωνηεντικού συστήματος, εκτός φυσικά από το γεγονός ότι έχουν χαθεί πλέον οι περισσότεροι φυσικοί ομιλητές.

Έτσι λοιπόν η παρούσα έρευνα αποτελεί μια ιδιαίτερη προσπάθεια αναβίωσης μιας διαλεκτικής ποικιλίας των καππαδοκικών, εστιάζοντας στο φωνηεντικό σύστημα. Σκοπός είναι να δούμε τι έχει απομείνει από όλα όσα περιγράφουν παλαιότερες μελέτες, αλλά και τι νέο έχει εμφανιστεί εξαιτίας της απομάκρυνσης των φυσικών ομιλητών από την πατρίδα τους, την επαφή με την ελληνική γλώσσα και την ποντιακή διάλεκτο, αφότου εγκαταστάθηκαν στο προσφυγικό χωριό Αγιονέρι, και κατ' επέκταση την αναμενόμενη γλωσσική αλλαγή που θα έχει υποστεί το ιδίωμα με το πέρασμα των χρόνων.

2.1.1. Ανασκόπηση σε παλαιότερες αναφορές

Κατά γενική ομολογία η καππαδοκική διάλεκτος είχε οκτώ φωνήεντα (Dawkins, 1916:41; Janse, 2009:38 μεταξύ άλλων). Τα πέντε από αυτά ήταν τα φωνήεντα /i,e,a,o,u/, τα οποία δεν θεωρείται ότι παρουσίαζαν ιδιαίτερες διαφορές από τα αντίστοιχα της Κοινής Νέας Ελληνικής. Τα υπόλοιπα τρία ήταν τα φωνήεντα /y,œ,ɯ/ <ı, ö, ü >[4], που η παρουσία τους οφείλεται καθαρά σε τουρκική επίδραση[5]. Τα συγκεκριμένα απαντούν κυρίως σε τούρκικα δάνεια που είχαν ενσωματωθεί στην καππαδοκική διάλεκτο (Κοντοσόπουλος, 2001:8, Janse 2009:39; Karatsareas, 2011:32), π.χ. T. karı 'γυναίκα' > [ka´rɯ] · T. tütün 'καπνός' > [ty´tyn], ενώ η εμφάνιση των φωνηέντων αυτών σε ελληνικές λέξεις είναι σπάνια, π.χ. ακούω, γ'εν. αορ. ΰκ'σεν [ýksen] (Janse, 2015:9). Αυτό που έχει όμως παρατηρηθεί είναι ότι τα φωνήεντα /ɯ/ και /y/ εντοπίζονται σε ορισμένα ιδιώματα, καθώς και σε ελληνικά κλιτικά μορφήματα εξαιτίας της επίδρασης της φωνηεντικής αρμονίας[6], π.χ. T. düşünmek 'σκέφτομαι' > düsüvdΰζω [dyʃyndýzo] (Αξ., Αρ., Γούρ.) αλλά dousouvdίζου [duʃundízu] (Μισ.) (Dawkins, 1916:41; Janse, 2009:38). Γενικά, αν η ρίζα περιέχει βαθύφωνα φωνήεντα /a,ı,o,u/ το ρήμα σχηματίζει κατάληξη σε –doύζω (oturmak-οτουρdoύζω), αν πάλι η ρίζα περιέχει /ö/ ή /ü/ σχηματίζει κατάληξη σε –düζω και αν τέλος η ρίζα έχει [i] ή [e] σχηματίζει κατάληξη σε –ίζω (istemek-ιστεdίζω).

Πιο συγκεκριμένα, τα φωνήεντα της καππαδοκικής διαλέκτου πρόκειται για βραχέα φωνήματα που διακρίνονται από τα χαρακτηριστικά [± οπίσθιο], [± κλειστό], [± στρογγυλό] (Janse, 2015:9):

---

[4]Οι τρόποι που συμβολίζεται το τούρκικο φωνήεν /ɯ/ στη βιβλιογραφία ποικίλει. Συγκεκριμένα οι Dawkins (1916), Κεσισογλου (1951), Μαυροχαλυβίδης (1990), Karatsareas (2011) κ.α. τον αναπαριστούν ως /ə/, ο Janse (2009; 2015) κ.α. ως /î/ ή /ï/ και ο Κωστάκης (1977) και ο Κοντοσόπουλος (2001) μιλάνε για ένα βαθύ λαρυγγικό [i] (i λατινικού αλφάβητου χωρίς τελεία). Εδώ υιοθετώ τον τελευταίο συμβολισμό, αλλά κατά κύριο λόγο το φωνήεν αυτό θα παρουσιάζεται με την τούρκικη φωνητική μορφή του, δηλαδή ως /ɯ/.

[5]Η τουρκική γλώσσα έχει αντίστοιχα 8 φωνήεντα: 4 «hard» /a, o, ɯ, u/ και 4 «soft» /e, ø(ή œ), i, y/.

[6]Φωνηεντική αρμονία ονομάζεται το γλωσσικό φαινόμενο κατά το οποίο το πρώτο φωνήεν επιδρά στα υπόλοιπα φωνήεντα μιας λέξης, προκαλώντας την τροπή τους στην ίδια κατηγορία στην οποία αυτό ανήκει. Γενικά στην τουρκική γλώσσα το φαινόμενο εμφανίζεται εκτεταμένα.

Πίνακας 2.1: Χαρακτηριστικά φωνηέντων

	-οπίσθιο	+οπίσθιο	-οπίσθιο	+οπίσθιο
+κλειστό	y	u	i	ɯ
-κλειστό	œ	o	e	a
	+στρογγυλό		-στρογγυλό	

Όπως φαίνεται και από τον παραπάνω πίνακα, στη διάλεκτο εμφανίζονται 4 πρόσθια φωνήεντα, τα φωνήεντα /i,e/ μαζί με τα δύο τούρκικα /y,œ/, καθώς και 4 οπίσθια, δηλαδή τα φωνήεντα /a,o,u/ και το τούρκικο φωνήεν /ɯ/. Να αναφέρω σε αυτό το σημείο ότι το φωνήεν /ɯ/, σύμφωνα με τις βιβλιογραφικές αναφορές, αποτελεί ένα ε βαθύφωνο που κλείνει προς το i και παριστάνει ένα φωνήεν με προφορά ενδιάμεση ανάμεσα στο ε και στο ι (Κεσίσογλου, 1951:6; Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Τόμος δεύτερος, 1980:39). Ενώ σύμφωνα με τον Κεσίσογλου (1951:6) το φωνήεν /œ/, που αποτελεί ένα μέσο ανοιχτό πρόσθιο στρογγυλό φωνήεν, προφέρεται περίπου σαν το γαλλικό άτονο e και το /y/ περίπου σαν το γαλλικό u. Γενικά, εξαιτίας της έντονης επιρροής από τους Τούρκους, τα καππαδοκικά έχουν υποστεί μια αξιοσημείωτη φωνητική και φωνολογική σύγκλιση με την τουρκική γλώσσα.

Τέλος, αξίζει να υπογραμμίσω ότι όσοι έχουν ασχοληθεί με τη φαρασιώτικη διάλεκτο (βλ. Dawkins, 1916; Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 1980), συμπεριλαμβάνουν την ύπαρξη ενός ακόμη φωνήεντος, το οποίο διακρίνεται με το σύμβολο ä [æ]. Αποτελεί ένα σχεδόν ανοιχτό πρόσθιο μη στρογγυλό φωνήεν, που μοιάζει με ένα ε ανοιχτό και εμφανίζεται σε περιβάλλοντα όπου οι δίφθογγοι 'ια' και 'εα' μονοφθογγοποιούνται, κάτι που έχει ως απόρροια τη δημιουργία αυτού του ήχου που παρουσιάζεται ως [ε] στα Φαρασιώτικα αλλά ως [æ] στα Ποντιακά, π.χ. σπίτä, χριστένος, ενώ στα Καππαδοκικά ήταν αντίστοιχα σπίτια και χριστιανός (Dawkins, 1916:152-153). Η φαρασιώτικη διάλεκτος αποτελεί ουσιαστικά παράρτημα της ποντιακής διαλέκτου, κάτι που ίσως εξηγείται από την παρουσία του φωνήεντος στα Ποντιακά. Σύμφωνα κιόλας με τον Παπαδόπουλο (1955:10), στην ποντιακή διάλεκτο παρατηρείται επίσης συναλοιφή φωνηέντων με τη συγχώνευση δύο φθόγγων σε ένα,

με αποτέλεσμα η προφορά να γίνεται εντελώς διαφορετική. Συγκεκριμένα, από τη συναλοιφή των φθόγγων e+α και i+α προκύπτει ο φθόγγος ä (ή ą), όπου έχει μέση προφορά μεταξύ του ε και α, όμοιος περίπου με το γερμανικό ä.

Στη συζήτηση που θα ακολουθήσει στο κεφάλαιο πέντε, θα δούμε ότι όλα αυτά τα στοιχεία θα μας φανούν ιδιαίτερα χρήσιμα ώστε να ερμηνεύσουμε τα αποτελέσματα της μελέτης του γλωσσικού υλικού.

2.2. Βασικά χαρακτηριστικά της διαλέκτου

Μετά την αδρομερή γλωσσοϊστορική επισκόπηση που έγινε στο προηγούμενο κεφάλαιο, έγινε φανερό πως οι επιδράσεις που δέχτηκε γενικότερα η καππαδοκική διάλεκτος στο σύνολο της ήταν πολλές και ποικίλες. Η διάλεκτος εμφανίζει αρκετές παραλλαγές. Παρακάτω παραθέτω ορισμένα βασικά φωνολογικά χαρακτηριστικά που διακρίνουν τη διάλεκτο[7]:

(1) παρουσιάζει ύψωση των άτονων [e], [o]: στη Μαλακοπή, στο Μιστί και στο Σεμεντερέ παρατηρείται στένωση του άτονου [e] σε [i] και του άτονου [o] σε [u] ανεξάρτητα από το φωνητικό περιβάλλον, π.χ. γίνεται > νίγιτι [níjiti] (Μαλ.), νίιτι [níiti] (Μισ.)

(2) τα [i] και [u] αποβάλλονται κατά κανόνα σε ληκτική και συχνά σε εσωτερική θέση στη λέξη, π.χ. κεφάλι > φ'κάλ' [fkál], τράβεινα > τράβ'να [trávna]

(3) διαθέτει τα ουρανοφατνιακά φωνήματα /ʃ/, /tʃ/, /ʒ/, /dʒ/ που απαντούν σε τουρκικά δάνεια σε όλα τα περιβάλλοντα, π.χ. çiçek 'λουλούδι' > [tʃĩtʃéc] (Μισ., Αρ., Ουλ.)

(4) τρέπει το /k/ σε /tʃ/ πριν από [e], [i] στο Μιστί, π.χ. και > τσι [tʃi]

---

[7]Βλέπε Dawkins (1916), Κεσίσογλου (1951), Κοιμίσογλου (2006) και Janse (2015) για περισσότερες πληροφορίες.

(5) εμφανίζει σχεδόν πάντοτε εξασθένιση του [i] πριν από φωνήεν, π.χ. καρδία > καριά [karjá], πληθ. καριές [karjés] (Φλ., Αν., Μαλ., Αξ., κ.α.)

(6) μετά την αποβολή των μεσοφωνηεντικών υπερωικών εξακολουθητικών /γ/, /x/ δεν παρατηρείται εξασθένιση π.χ. λίγο > λίου [líu], πληθ. λία [lía] (Μισ.)

(7) σε ορισμένα ιδιώματα το φωνήεν /ɯ/ αντικαθιστά το [i] σε μορφολογικά παραδείγματα προκειμένου να διατηρηθεί η υπερωική προφορά των εξακολουθητικών /γ/ και /x/, π.χ. γριά > γιριά [γɯrjá] ή γιριά [γirjá]. Συνήθεις είναι και οι ακολουθίες φωνηέντων, εξαιτίας της συχνής αποβολής των ουρανικών και υπερωικών εξακολουθητικών σε μεσοφωνηεντική θέση, π.χ. έχεις > έεις

(8) ύψωση του [a] σε [e] από επίδραση του φωνητικού περιβάλλοντος, που είναι κανονικό σε όλα τα ιδιώματα. Στην ελληνική βιβλιογραφία το φαινόμενο συνδέεται συχνά με την παρουσία έρρινων ή υγρών συμφώνων, είναι όμως πιθανότερο, τουλάχιστον στα καππαδοκικά ιδιώματα, η τροπή αυτή να οφείλεται στη γειτνίαση με [i] ή /ja/ π.χ. λιθάρι > λιθέρ' [liθér] (Δελ.), φσάγια [fʃája] (Ουλ.) 'παιδιά' > φσέγια [fʃéja]. Επιπρόσθετα, ο Janse (2015:14) δηλώνει ότι στο ιδίωμα του Μιστί παρατηρείται και σήμερα τροπή του φωνήεντος [a] σε [æ] εκτός από [e], π.χ. λιθάρι > χτάρ [xtǽr] ή χτέρ' [xtér], όπως συμβαίνει στην ποντιακή και το ιδίωμα των Φαράσων

(9) φωνηεντική αρμονία που περιορίζεται σχεδόν αποκλειστικά σε τουρκικά δάνεια, με την επιβολή της ίδιας τιμής ως προς το χαρακτηριστικό [±οπίσθιο] και ως προς το χαρακτηριστικό [± στρογγυλό]

Φυσικά να επισημάνω ότι όλα τα παραπάνω στοιχεία αποτελούν χαρακτηριστικά φωνολογικά φαινόμενα της διαλέκτου που θεώρησα άξια να αναφέρω, τα οποία όμως σε καμία περίπτωση δεν επηρεάζουν την πραγμάτωση των φωνηέντων που θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

2.3. Γλωσσική επαφή

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, πολλά από τα χαρακτηριστικά της καππαδοκικής διαλέκτου είναι αποτέλεσμα γλωσσικής επαφής. Επομένως, θεώρησα σκόπιμο να

εστιάσω στις βασικές πηγές που προκάλεσαν τη διαμόρφωση του γλωσσικού της συστήματος. Στις ακόλουθες ενότητες, θα δούμε τις σχέσεις που ανέπτυξε η διάλεκτος την εποχή που οι ομιλητές της βρίσκονταν ακόμα στην περιοχή της Μικράς Ασίας, αλλά και το τι συνέβη μετά την εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα. Τέλος, θα μιλήσουμε για τις επιπτώσεις της γλωσσικής επαφής, καθώς και για τα βασικά ερωτήματα της παρούσας μελέτης σχετικά με το ποια πιθανόν να είναι η κατάσταση της διαλέκτου σήμερα.

2.3.1. Σχέση με άλλες γλώσσες

Αρχικά, τα καππαδοκικά ανέπτυξαν επαφές με έναν αριθμό ινδοευρωπαϊκών και μη ινδοευρωπαϊκών γλωσσών, ανάμεσα στις οποίες ξεχωρίζει ιδιαίτερα η τουρκική γλώσσα. Ο Κοντοσόπουλος (2001:7), κάπως ειρωνικά, και ίσως υπερβολικά, αναρωτιέται πώς θα έπρεπε να χαρακτηρίζεται η διάλεκτος: "τούρκικα σε ελληνικό στόμα ή ελληνικά σε τούρκικο στόμα;". Από τις άλλες γλώσσες με τις οποίες μαρτυρείται κάποιου είδους επαφή, αξίζει να αναφερθούν η λατινική και η αρμένικη (Dawkins, 1916:195–197).

Η επίδραση της τουρκικής γλώσσας, πέρα από το επίπεδο της φωνολογίας-φωνητικής που έχουμε δει, παρατηρείται και σε άλλα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης. Συγκεντρωτικά: 1) στο επίπεδο της φωνολογίας έχουμε την εμφάνιση των τούρκικων φωνηέντων /ɯ,œ,y/ και της φωνηεντικής αρμονίας, 2) στο επίπεδο της μορφολογίας παρατηρείται η επιρροή της συγκολλητικής μορφολογίας σε κάποιες περιπτώσεις, 3) στο επίπεδο της σύνταξης υπάρχει μεγάλη συχνότητα εμφάνισης της σειράς των όρων ΥΑΡ και 4) στο επίπεδο του λεξιλογίου εμφανίζονται πάρα πολλά τουρκικά δάνεια, ακόμη και στο βασικό τμήμα του αλλά και στα ρήματα. Τουρκικά επιθήματα χρησιμοποιούνται και σε ελληνικές βάσεις, ενώ εμφανίζονται και επίθετα με διπλασιασμό τουρκικού τύπου.

2.3.2. Σχέσεις με άλλες διαλέκτους

Στην πορεία των χρόνων, η καππαδοκική διάλεκτος έχει σίγουρα έρθει σε επαφή και με άλλες γειτονικές διαλέκτους, κάτι που το φανερώνουν διάφορα διαλεκτικά της χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, μαρτυρείται ότι έχει στενότατες σχέσεις με την ποντιακή και τη φαρασιώτικη διάλεκτο (Dawkins, 1916). Κατά την περίοδο κιόλας της ανταλλαγής των πληθυσμών, μιλιόντουσαν στην Καππαδοκία και

οι τρεις διαφορετικές διάλεκτοι της Μ. Ασίας (καππαδοκικά, ποντιακά, φαρασιώτικα). Ενδεικτικά να αναφέρω μερικά γλωσσικά χαρακτηριστικά που αποδεικνύουν τη σχέση, όπως τη διάκριση ανάμεσα σε έμψυχα και άψυχα ουσιαστικά, τη διάκριση ανάμεσα σε αόριστους και οριστικούς τύπους αιτιατικής ενικού, τον σχηματισμό του παρατατικού με τα επιθήματα -ισκ- (-iʃk-) στα βαρύτονα και -αν-/-ειν- στα οξύτονα, τη διατήρηση των παλαιών καταλήξεων του μεσοπαθητικού αορίστου και γενικά των καταλήξεων του χρόνου αυτού χωρίς -κα, την παραγωγή υποκοριστικών με τις καταλήξεις -όπ-πο και -όκ-κο, και πάρα πολλές παρόμοιες λέξεις στο λεξιλόγιο (Αναστασιάδης, 1995). Η διαλεκτολογική συγγένεια αυτών των τριών διαλέκτων με άλλες μικρασιατικές δεν έχει ακόμη καθοριστεί ικανοποιητικά, αν και τα κοινά γνωρίσματά τους με την κυπριακή διάλεκτο, καθώς και με τα ιδιώματα της Σίλλης, του Λιβισιού και των Δωδεκανήσων είναι σημαντικά (Dawkins, 1921, όπως αναφέρεται στον Janse 2015:81).

Βέβαια, η γλωσσική επαφή τουλάχιστον με την ποντιακή διάλεκτο είναι κάτι που συνεχίζεται μέχρι και σήμερα. Τρανταχτό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του χωριού που εξετάζουμε, το οποίο φιλοξένησε πέρα από Καππαδόκες και πρόσφυγες από την περιοχή του Πόντου. Οι δύο αυτές ομάδες διαλεκτόφωνων άρχισαν να συμβιώνουν καθημερινά και πολύ στενά, από τη στιγμή που έγινε η ανταλλαγή των πληθυσμών και η εγκαθίδρυση τους σε έναν κοινό τόπο διαμονής. Σε συνδυασμό κιόλας με τη πιθανότητα οι Καππαδόκες του Αγιονερίου να συνέχισαν τη χρήση της διαλέκτου επηρεασμένοι από τη συμπεριφορά των Ποντίων για διατήρηση της διαφορετικότητας τους (βλ. ενότητα 1.2.), παρά την έντονη επίδραση που προφανώς και θα δέχθηκαν από την πρότυπη γλώσσα αφού εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα, ενισχύει ακόμα περισσότερο την περίπτωση επαφής ανάμεσα στις δύο διαλέκτους. Είναι γεγονός ότι οι Καππαδόκες ομιλητές δεν σταμάτησαν να μιλούν διάλεκτο στο συγκεκριμένο χωριό, ακόμα και αν θα περιμέναμε να παρουσιάζουν δείγματα προσαρμογής προς την ΚΝΕ, με στόχο να ενσωματωθούν στο νέο γλωσσικό περιβάλλον. Εν κατακλείδι, οι Πόντιοι και οι Καππαδόκες διατήρησαν ζωντανές τις διαλέκτους παρόλο τον ξεριζωμό από την πατρίδα τους, βρέθηκαν σε ένα κοινό γλωσσικό περιβάλλον και έτσι η ένωση τους θα μπορούσε να επιφέρει την ανάπτυξη νέων μεικτών διαλεκτικών χαρακτηριστικών.

2.3.3. Σχέσεις με την ΚΝΕ

Με δεδομένη τη μακρόχρονη απομόνωση της Καππαδοκίας από άλλες ελληνόφωνες περιοχές, δεν είναι περίεργο το γεγονός ότι πριν από την μικρασιατική καταστροφή και τη συνακόλουθη ανταλλαγή πληθυσμών η επίδραση της κοινής στην καππαδοκική περιοριζόταν μόνο σε χωριά της βορειοανατολικής υποομάδας, όπως η Σινασός και τα Ποτάμια, που είχαν ελληνικό σχολείο ή διατηρούσαν στενές σχέσεις με την Κωνσταντινούπολη (Dawkins, 1916:28). Ύστερα από την υποχρεωτική μετακίνηση των προσφύγων στην Ελλάδα το σκηνικό άρχισε να αλλάζει, καθώς οι Καππαδόκες από τη στιγμή που επιθυμούσαν να ενταχθούν φυσιολογικά στο νέο τόπο διαμονής τους, άρχισαν να ενσωματώνουν στη διάλεκτο τους στοιχεία της κοινής, μέχρι που από πολλούς η χρήση της καππαδοκικής διαλέκτου παραμερίστηκε.

Γενικά αυτή η υποχώρηση της διαλέκτου θα πρέπει να επήλθε με πολύ γρήγορο ρυθμό, αν κρίνει κανείς από την εικόνα που προκύπτει με βάση τις μαρτυρίες κατά τις δεκαετίες 1950 (Κεσίσογλου, 1951:1) και 1960 (Costakis, 1964:8). Επιπλέον, αξιοσημείωτη ως προς αυτό είναι η εναλλαγή κωδίκων μεταξύ καππαδοκικής και κοινής που παρατηρήθηκε πολλές φορές, π.χ. η χρήση των λέξεων μάνα αλλά και μητέρα, φσάχα αλλά και παιδιά (Αν.) (Janse, 2015:80).

2.3.4. Συνέπειες γλωσσικής επαφής

Από τη στιγμή που οι ομιλητές τις καππαδοκικής διαλέκτου αναγκάστηκαν ως πρόσφυγες να μεταφερθούν στην Ελλάδα, η γλωσσική επαφή τους με την πρότυπη γλώσσα και με άλλες διαλέκτους, όπως την ποντιακή στο χωριό που εξετάζουμε, ήταν κάτι αναπόφευκτο. Σύμφωνα με τους Thomason και Kaufman (1988:67) και Thomason (2001:70-71) εξωτερικοί παράγοντες, όπως η μεγάλη διάρκεια επαφής, η κοινωνικοοικονομική κυριαρχία της μιας γλωσσικής ομάδας επάνω σε μια άλλη και η υψηλού επιπέδου διγλωσσία επιφέρουν εκτεταμένο δανεισμό.

Σε καταστάσεις επαφής μπορεί να υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό γλωσσικής ποικιλότητας στα πρώιμα στάδια. Όμως καθώς ο καιρός περνά, οι φυσικοί ομιλητές μπαίνουν σε μια διαδικασία προσαρμογής (accommodation) στο νέο γλωσσικό περιβάλλον και είναι αναμενόμενο να επέλθει γλωσσική αλλαγή στα περισσότερα αν όχι σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα. Σημαντικός παράγοντας που οδηγεί στην προσαρμογή των ομιλητών είναι η κατανοησιμότητα (comprehensibility), η ανάγκη

δηλαδή του να είναι κάποιος κατανοητός (Trudgill, 1986:21). Οι ομιλητές μιας διαλέκτου προσπαθούν να συμβαδίσουν με τα διαφορετικά γλωσσικά συστήματα, με στόχο να μην διαφοροποιούνται και έτσι να μην στιγματίζονται από τους υπόλοιπους. Συμπληρωματικά, αν ένας ομιλητής προσαρμόζεται αρκετά συχνά με μια συγκεκριμένη προφορά ή διάλεκτο, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η προσαρμογή αυτή κάποια στιγμή θα γίνει μόνιμη.

Γενικά να σημειώσουμε ότι στις περιπτώσεις όπου τα γλωσσικά συστήματα που έρχονται σε επαφή είναι αμοιβαία κατανοητά, είναι πολύ πιθανόν να μεταφερθούν στοιχεία από τη μία ποικιλία στην άλλη (Trudgill, 1986:1). Επιπλέον, η παρουσία μιας ή περισσοτέρων ποικιλιών, εντός του ρεπερτορίου του καθενός ατομικά ομιλητή, οδηγεί στην επιρροή και αλληλεπίδραση μεταξύ τους, κάτι που συχνά ονομάζεται παρεμβολή (interference) (Trudgill, 1986:2). Όπως για παράδειγμα, να γίνεται χρήση ενός συγκεκριμένου φωνήεντος της «μητρικής» διαλέκτου παράλληλα και στη δεύτερη διάλεκτο και η ποιότητα του συγκεκριμένου φωνήματος να ποικίλει ανάμεσα στα δύο συστήματα.

Η ποικιλότητα συχνά θεωρείται αποτέλεσμα διαλεκτικής μείξης (Chambers & Trudgill, 1998:164). Σύμφωνα με την υπόθεση της διαλεκτικής μείξης, το μεταβλητό στοιχείο της ομιλίας ενός ατόμου θεωρείται αποτέλεσμα δύο ή περισσότερων διαλέκτων τις οποίες ελέγχει το ίδιο το άτομο. Δεν είναι σπάνιο άνθρωποι που μεγάλωσαν σε ένα τόπο να διατηρούν τις «μητρικές» τους διαλέκτους σε ορισμένες περιστάσεις, για μεγάλο χρονικό διάστημα μετά την αλλαγή του τόπου διαμονής και κατά συνέπεια την αλλαγή της διαλέκτου τους. Οι ομιλητές, που είναι γνωστοί ως δι-διαλεκτόφωνοι, ελέγχουν πράγματι και τις δύο ή και παραπάνω διαλέκτους, χρησιμοποιώντας τη μία διάλεκτο σε συγκεκριμένες περιστάσεις -όπως όταν επισκέπτονται έναν ομιλητή με κοινή καταγωγή με τη δική τους- και την άλλη στις καθημερινές, κοινωνικές και επαγγελματικές συναναστροφές.

Όπως έχει φανεί από προηγούμενες μελέτες, οι ομιλητές μπαίνουν στη διαδικασία να τροποποιήσουν χαρακτηριστικά της γλωσσικής ποικιλίας τους για τα οποία έχουν μεγαλύτερη επίγνωση (Trudgill, 1986:11). Σε μια έρευνα των Chambers & Trudgill (1980, στο Norwich) είχε φανεί, ότι η παρουσία κάποιων παραγόντων έχει ως απόρροια μια γλωσσική μεταβλητή να λειτουργεί ως δείκτης μιας ποικιλίας και έτσι αυτή να είναι ένα από τα πρώτα στοιχεία που μεταβάλλονται σε καταστάσεις

επαφής. Με τον όρο δείκτη προσδιορίζεται το γλωσσικό εκείνο στοιχείο που είναι ένα εξέχων χαρακτηριστικό (salient feature) μιας διαλέκτου και αποτελεί ουσιαστικά ισχυρή ένδειξη της διαλεκτικής ταυτότητας. Φημολογείται ότι οι ομιλητές παρουσιάζουν υψηλή επίγνωση για τύπους που: α) θεωρούνται στιγματισμένοι στην συγκεκριμένη κοινότητα, β) εμπλέκονται στη γλωσσική αλλαγή, γ) παρουσιάζουν φωνητικά παραλλαγές και δ) εμφανίζονται με στόχο τη διατήρηση της φωνολογικής αντίθεσης.

Αυτοί οι παραπάνω παράγοντες καθιστούν ένα γλωσσικό τύπο ως εξέχων χαρακτηριστικό και έτσι σε μια μακροπρόθεσμη προσαρμογή, όπου πραγματοποιούνται αλλαγές στην ομιλία του ατόμου μετά από μια περίοδο επαφής με ομιλητές διαφορετικής ποικιλίας, θα τροποποιηθεί πρώτα η προφορά των γλωσσικών μεταβλητών που θεωρούνται δείκτες εντός της κοινότητας. Η ταχύτητα της προσαρμογής δεν είναι μια σταθερή διαδικασία, μπορεί να διαφέρει ανάλογα με την περίπτωση και εξαρτάται από πολλούς παράγοντες[8]. Γενικά όσο πιο νωρίς ξεκινά κάποιος να υιοθετεί ένα στοιχείο τόσο πιο γρήγορα αυτό προσαρμόζεται και τα χαρακτηριστικά που θεωρούνται δείκτες συνήθως εξαπλώνονται πιο γρήγορα από άλλα.

Βέβαια για να επιτευχθεί οποιαδήποτε είδους προσαρμογή και υιοθέτηση χαρακτηριστικών κατά την επαφή διαλέκτων, θα πρέπει να ενεργοποιηθούν διάφοροι μηχανισμοί αλλαγής, οι οποίοι θα έχουν ως στόχο τη μείωση (reduction) της διαφοροποίησης που υπάρχει ανάμεσα τους. Το τέλος ενός συνόλου διαδικασιών είναι η λεγόμενη 'δημιουργία κοινής' (koineization). Αυτή έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας νέας ποικιλίας, που θα περιλαμβάνει την ανάμειξη χαρακτηριστικών από τις διαφορετικές αλλά αμοιβαία κατανοητές διαλέκτους που έρχονται σε επαφή (Trudgill, 1986:107; Hinskens, 1992:15; Kerswill, 2002:669, μεταξύ άλλων). Είναι ουσιαστικά αποτέλεσμα ενοποίησης των ποικιλιών διάφορων ομιλητών (Siegel, 1985:365,369). Σύμφωνα με ανάλογες περιγραφές τέτοιων περιπτώσεων, η

---

[8]Βλέπε Trudgill, 1986:20-37 για περισσότερες πληροφορίες.

διαδικασία ανάπτυξης της νέας ποικιλίας χρειάζεται δύο ή τρεις γενιές για να ολοκληρωθεί (Kerswill, 2002:670). Η «κοινή» όμως που θα αναδειχθεί θα έχει σταθερή δομή με περισσότερο ή λιγότερο τυποποιημένα χαρακτηριστικά από τη μείξη των διαλέκτων και συχνά θα λειτουργεί ως αυτό που ονομάζεται 'lingua franca'.

Σύμφωνα με τον Siegel (1985:358), τα γλωσσικά συστήματα που έρχονται σε επαφή υπόκεινται στις διαδικασίες της 'μείωσης' (reduction) και της 'συστηματοποίησης' (simplification), με σκοπό τη δημιουργία της νέας «κοινής». Ο όρος 'μείωση' χρησιμοποιείται στη γλωσσολογία για να περιγράψει την αποβολή κάποιων στοιχείων από τη γλώσσα, χωρίς να πραγματοποιείται διόρθωση της απώλειας αυτής με την αντικατάσταση άλλων συστατικών (Schmidt, 1985, όπως αναφέρεται στον Hinskens 1992:14). Αυτή η διαδικασία έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση των αναφορικών και μη-αναφορικών στοιχείων της γλώσσας (Mühlhäusler, 1980:21), κάτι που μπορεί να οδηγήσει για παράδειγμα σε μείωση του λεξιλογίου ή των υφολογικών μηχανισμών, μεταξύ άλλων.

Από την άλλη, ο όρος 'συστηματοποίηση' σχετίζεται με την αύξηση της κανονικότητας και την αποβολή χαρακτηριστικών, που αποτελούν δείκτες ταυτότητας (ή αλλιώς μαρκαρισμένοι τύποι) του εκάστοτε γλωσσικού συστήματος. Με άλλα λόγια, η 'δημιουργία κοινής' μέσα από την επαφή διαλέκτων έχει συχνά ως απόρροια την εξάλειψη των διαφορετικών στοιχείων ανάμεσα τους και κατ' επέκταση την ύπαρξη ενός συστήματος που θα περιλαμβάνει την αποβολή των έντονα μαρκαρισμένων τύπων (που θεωρούνται δηλαδή ισχυρά διαλεκτικά χαρακτηριστικά), με στόχο την διασφάλιση της ισορροπίας μεταξύ των συστημάτων. Στην πράξη αυτό μπορεί να σημαίνει περιορισμό των ανώμαλων τύπων σε μορφολογικό επίπεδο, αύξηση των τύπων που δεν παρουσιάζουν ποικιλότητα (Mühlhäusler, 1974, όπως αναφέρεται στον Trudgill 1986:103), στα οποία μπορεί επιπλέον να προστεθεί η απώλεια κατηγοριών (όπως το γένος), η απώλεια

μορφολογικά μαρκαρισμένων περιπτώσεων, ακόμα και η μείωση του αριθμού των φωνημάτων.

Αντίθετα σύμφωνα με τον Trudgill (1986:107) [9], το αποτέλεσμα της 'δημιουργίας μιας κοινής' αποτελείται από τον συνδυασμό των μηχανισμών της 'συστηματοποίησης' με αυτόν της 'εξομοίωσης' (levelling). Με τον όρο 'εξομοίωση' δηλώνεται η μείωση των ποικιλιών/παραλλαγών που μπορεί να παρουσιάζει ένα τύπος μέσα σε μια διάλεκτο, σε φωνολογικό, μορφολογικό ή και λεξικό επίπεδο (Kerswill, 2002:673). Ουσιαστικά και αυτή η διαδικασία οδηγεί σε μια εξασθένιση των διαφορών ανάμεσα στα συστήματα που έρχονται σε επαφή και σταδιακά σε μια ομογενοποίηση της ομιλίας μιας περιοχής. Επιπλέον, για τον Trudgill η 'εξομοίωση' μπορεί να επιτευχθεί, πέρα από το αρχικό χάσιμο των διαφορών, με την υιοθέτηση ενός εξέχοντος χαρακτηριστικού (salient feature) μιας ποικιλίας από όλους τους ομιλητές της εκάστοτε γλωσσικής κοινότητας.

Να υπογραμμίσουμε σε αυτό το σημείο κάτι πολύ σημαντικό που θα χρησιμοποιηθεί και παρακάτω στην ανάλυση, ότι η διαδικασία του 'levelling' δεν είναι απαραίτητο να αναπτύσσεται μόνο ανάμεσα σε δύο διαλέκτους, αλλά μπορεί η 'εξομοίωση' μιας διαλέκτου να έχει κατεύθυνση την πρότυπη γλώσσα και όχι μια άλλη διάλεκτο. Με άλλα λόγια, υπάρχει δυνατότητα ο μηχανισμός αυτός αλλαγής να λαμβάνει χώρα και ανάμεσα σε διαλέκτους, αλλά και στο επίπεδο επαφής μιας διαλέκτου με την πρότυπη γλώσσα.

Για τους Kristensen και Thelander (1984:224), ο μηχανισμός της 'εξομοίωσης' τελείται ανάμεσα σε διαλέκτους ως διαδικασία καθιέρωσης των πρότυπων γλωσσών και θεωρούν ότι οι διάλεκτοι μπορούν να επηρεάζονται τόσο από την πρότυπη γλώσσα όσο και από τις γεωγραφικές ποικιλίες. Οι Thomason και Kaufman (1988:30) κατατάσσουν τη διαδικασία αυτή ως ένα μηχανισμό αλλαγής, που έχει ως στόχο να κάνει πιο όμοιες τις διαλέκτους μεταξύ τους. Ενώ για τον Hinskens (1992:14), η 'εξομοίωση' είναι καθαρά ένα φαινόμενο επαφής, που μπορεί

---

[9] Με αφορμή τους ισχυρισμούς του Moag (1977), ο οποίος αναφέρει ότι ο συνδυασμός των διαδικασιών 'εξομοίωσης' και 'συστηματοποίησης' οδηγούν στην 'δημιουργία κοινής'.

να έχει ως απόρροια την εξάλειψη της χρήσης κάποιων στοιχείων της γλώσσας ή ακόμα και τη συστηματοποίηση της, ώστε να αυξηθεί η κανονικότητα, αλλά ταυτόχρονα δεν κρίνει και απαραίτητο να έχει μόνο αυτές τις συνέπειες.

Επιστρέφοντας πάλι στη θεωρία του Trudgill σχετικά με της διαδικασίες που παίρνουν μέρος με σκοπό τη 'δημιουργία κοινής' ανάμεσα σε διαλέκτους, να σημειώσουμε ότι εκείνος ορίζει τον μηχανισμό 'εξομοίωσης' ως τη μείωση ή τη φθορά των μαρκαρισμένων ποικιλιών μιας διαλέκτου, δηλαδή των δεικτών για τους οποίους οι ομιλητές έχουν υψηλή επίγνωση, καθώς θεωρούνται μαρκαρισμένοι λόγω γεωγραφικής ή κοινωνικής θέσης τους στο γλωσσικό σύστημα. Για τον Trudgill (1986:107), σε καταστάσεις επαφής διαλέκτων μπορεί να υπάρχει ένα τεράστιο ποσοστό ποικιλότητας στα πρώιμα στάδια. Όμως στην πορεία του χρόνου, ο σχηματισμός μιας νέας διαλέκτου δραστηριοποιείται μέσω της μείωσης αυτής της ποικιλότητας, που επιτυγχάνεται με την 'εξομοίωση' των μαρκαρισμένων τύπων και τη 'συστηματοποίηση' (levelling+simplification=koineization). Το αποτέλεσμα του συνδυασμού αυτών των μηχανισμών αλλαγής, είναι μια μεικτή αλλά σταθερή διάλεκτος, που περιλαμβάνει στοιχεία από τις διαφορετικές σε επαφή διαλέκτους καθώς και ενδιάμεσες μορφές. Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε έναν ακόμα μηχανισμό αλλαγής που μπορεί να φέρει επιπτώσεις στη μορφή που έχει συχνά η νέα «κοινή», αυτόν που ο Trudgill (1986:110) ονομάζει 'ανακατανομή' (reallocation). Η διαδικασία της 'ανακατανομής' παρατηρείται όταν δύο ή περισσότερες ποικιλίες κάποιων χαρακτηριστικών επιβιώνουν από το μηχανισμό της 'εξομοίωσης' και επαναλειτουργούν, αποκτώντας νέες κοινωνικές ή γλωσσικές λειτουργίες στην καινούργια μεικτή διάλεκτο.

Εν κατακλείδι, η παραπάνω εκτενή ανασκόπηση των αποτελεσμάτων που προκύπτουν από καταστάσεις επαφής, θα μπορέσει ίσως να μας προσφέρει τα κατάλληλα εργαλεία για να ερμηνεύσουμε τα ευρήματα της παρούσας μελέτης, καθώς η μιστιώτικη ποικιλία της καππαδοκικής διαλέκτου έχει έρθει σε επαφή τόσο με την πρότυπη γλώσσα όσο και με την ποντιακή διάλεκτο.

2.4. Υποθέσεις για γλωσσική αλλαγή

Μέσα από τις προηγούμενες ενότητες φάνηκε ότι η μιστιώτικη ποικιλία της καππαδοκικής διαλέκτου με την ανταλλαγή των πληθυσμών, από τη μία πλευρά έχασε την επιρροή που της ασκούσε η τουρκική γλώσσα και παράλληλα ήρθε σε

επαφή τόσο με την πρότυπη γλώσσα όσο και με την ποντιακή διάλεκτο. Με βάση αυτή την κατάσταση, θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε κάποιες υποθέσεις σχετικά με τις πιθανές επιπτώσεις της επαφής στο γλωσσικό της σύστημα. Γενικά τα βασικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας είναι τα παρακάτω. Το φωνηεντικό σύστημα της καππαδοκικής διαλέκτου των μιστιώτικων θα διαφέρει από αυτό που παρουσιάζουν οι παλαιότερες μελέτες; Θα υπάρχουν αποκλίσεις ανάμεσα στους ηλικιωμένους και τους νέους, από τη στιγμή που είναι πιθανόν ο τρόπος ομιλίας να έχει αλλάξει από γενιά σε γενιά; Μέχρι σε ποιο βαθμό θα έχει επηρεάσει τη διάλεκτο η επαφή με την ελληνική γλώσσα, μετά την αναγκαστική τοποθέτηση των Καππαδόκων στην Ελλάδα; Το γεγονός ότι παράλληλα συμβίωναν με Πόντιους στο χωριό Αγιονέρι, οι οποίοι αποτελούν μια ισχυρή διαλεκτική ομάδα στη Βόρεια Ελλάδα που δεν ντρέπεται καθόλου να προβάλλει τη διαφορετικότητα της και το μεγαλείο της διαλέκτου της, θα μπορούσε να έχει προκαλέσει συνέπειες στη γλωσσική διαμόρφωση του μιστιώτικου ιδιώματος; Με βάση αυτά τα ερωτήματα θα προχωρήσουμε στην ανάλυση του γλωσσικού μας υλικού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3. Μεθοδολογία της έρευνας

3.1. Πληροφορητές και κοινωνικά χαρακτηριστικά

Στην παρούσα έρευνα μελετήθηκε η γλωσσική συμπεριφορά 8 στον αριθμό ατόμων, οι οποίοι διαχωρίστηκαν σε 4 ηλικιωμένους και 4 νέους άνδρες. Σκοπός της έρευνας ήταν η δημιουργία ισόποσων πληροφορητών του ίδιου φύλου, έτσι ώστε να υπάρξει ίση αντιστοίχιση των αποτελεσμάτων και το δείγμα να είναι όσο πιο αντιπροσωπευτικό γίνεται σε σχέση με το πλήθος της περιοχής. Οι συμμετέχοντες λοιπόν πληρούν ένα σύνολο κριτηρίων που αφορούν την καταγωγή και το κοινωνικό χαρακτηριστικό του φύλου, ενώ διαφοροποιούνται ως προς την ηλικία και το μορφωτικό τους επίπεδο. Η ηλικία των ηλικιωμένων κυμαίνεται μεταξύ 90-70 ετών, ενώ των νέων μεταξύ 38-25 ετών. Επιπλέον, οι ηλικιωμένοι πληροφορητές παρουσιάζουν χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο σε σύγκριση με τους νέους και όσον αφορά την επαγγελματική τους κατάρτιση η πλειοψηφία είναι γεωργοί. Όλοι οι συμμετέχοντες είναι φυσικοί ομιλητές του μιστιώτικου ιδιώματος της καππαδοκικής διαλέκτου, με κοινή καταγωγή από το Αγιονέρι και μέχρι σήμερα έχουν ως μόνιμο τόπο διαμονής τους το συγκεκριμένο χωριό. Οι ηλικιωμένοι είναι άτομα που είτε γεννήθηκαν στη Μικρά Ασία και μεταφέρθηκαν σε πολύ μικρή ηλικία στο προσφυγικό χωρίο, είτε γεννήθηκαν κατευθείαν εκεί λίγα χρόνια μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών.

Να τονίσω σε αυτό το σημείο, ότι γενικά οι αλλαγές σε ένα σύστημα δεν είναι απαραίτητα μόνο γλωσσικές, μπορούν επίσης να είναι και κοινωνικές, με την έννοια ότι η χρήση των νέων να διαφοροποιείται από εκείνη των ηλικιωμένων. Η ηλικία των ομιλητών αποτελεί ένα κρίσιμο παράγοντα που δείχνει την κοινωνική διάσταση ενός φαινομένου (Chambers & Trudgill, 1998:156), κάτι που μας οδήγησε στο να μελετήσουμε το φωνηεντικό σύστημα της διαλέκτου μέσα από δύο διαφορετικές γενιές. Είναι γνωστό ότι οι αλλαγές σε συγκεκριμένες περιστάσεις (γλωσσικές και κοινωνικές) αυξάνονται σημαντικά από τη μία γενιά στην επόμενη, περισσότερο από τη διάρκεια ζωής της ίδιας γενιάς, με αποτέλεσμα μια έρευνα που περιορίζεται στην

ίδια γενιά να δείξει ενδεχομένως την αύξηση μιας μεταβλητής με την πορεία του χρόνου, αλλά να αγνοήσει μια πολύ μεγαλύτερη αύξηση που μπορεί να παρουσιάζει μια επόμενη γενιά, όπου η αύξηση αυτή θα έχει πυροδοτηθεί. Επομένως, η δυναμική της αλλαγής και της διάχυσης ενός φαινομένου φανερώνεται πιο έντονα μέσα από την εξέταση διαφορετικών ηλικιακά ατόμων, πράγμα που επιτυγχάνεται στην παρούσα μελέτη.

Τέλος, οι κωδικοποιήσεις των ομιλητών, που περιλαμβάνουν τα αρχικά του ονόματος τους και τα χαρακτηριστικά του φύλου και της ηλικίας, δίνονται παρακάτω.

Πίνακας 3.1: Χαρακτηριστικά ηλικιωμένων

Ηλικιωμένοι	Αρχικά	Φύλο	Ηλικία
	GE	M	74
	XH	M	88
	PH	M	72
	PA	M	84

Πίνακας 3.2: Χαρακτηριστικά νέων

Νέοι	Αρχικά	Φύλο	Ηλικία
	GK	M	38
	MX	M	32
	PA	M	28
	NG	M	26

Τα ονόματα των πληροφορητών παρουσιάζονται συμβολικά με τα αρχικά των ονομάτων τους, με σκοπό τη διαφύλαξη των προσωπικών τους δεδομένων.

3.2. Μέθοδος συλλογής υλικού

Το υλικό πάνω στο οποίο βασίστηκε η συγκεκριμένη μελέτη προήλθε από ηχογραφήσεις φιλικών και φυσικών ομιλιών, που πραγματοποιήθηκαν σύμφωνα με τις εθνογραφικές μεθόδους συλλογής υλικού. Το σύνολο των ηχογραφήσεων από τις οποίες επιλέχτηκαν οι πληροφορητές, έγινε στο πλαίσιο του προγράμματος 'Documentation and Description of Cappadocian. Endangered Languages and Documentation Programme' (HRELP[10], Απρίλιος–Δεκέμβριος 2007), υπό την αιγίδα των Prof. Mark Janse (Ghent University), Επίκ. καθ. Δημήτρη Παπαζαχαρίου (Πανεπιστήμιο Πατρών) και Καθ. Αγγελική Ράλλη (Πανεπιστήμιο Πατρών), και χρηματοδοτήθηκε από το πανεπιστήμιο του SOAS (University of London)[11]. Για τις ανάγκες τους προγράμματος αυτού έγιναν ηχογραφήσεις σε προσφυγικά καππαδοκικά χωριά, όπως είναι και το Αγιονέρι που εξετάζουμε. Συγκεκριμένα, τις ηχογραφήσεις στο Αγιονέρι τις έκαναν τότε δύο φοιτήτριες του Πανεπιστημίου Πατρών, η Αθανασία Καρρά και η Ελεονώρα Δημελά. Στην συνέχεια, η μετάφραση και η μεταγραφή του υλικού πραγματοποιήθηκε από φυσικούς ομιλητές της διαλέκτου, στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος 'Θαλής'[12], που διεξάγεται στο Εργαστήριο Νεοελληνικών Διαλέκτων του Πανεπιστημίου Πατρών, με επιστημονική υπεύθυνο την Καθ. Α. Ράλλη.

Οι ερευνήτριες πεδίου, που αναφέρθηκαν, αν και δεν ήταν φυσικοί ομιλητές της διαλέκτου, κατάφεραν να αποσπάσουν ηχογραφήσεις αυθόρμητου λόγου με έντονα τα διαλεκτικά στοιχεία του ιδιώματος. Όταν πήγαν στην περιοχή αφιέρωσαν

---

[10] Το HRELP είναι το ακρωνύμιο του 'Hans Rausing Endangered Languages Project', για περισσότερες πληροφορίες βλέπε www.hrelp.org

[11] Το SOAS αποτελεί το ακρωνύμιο του 'The School of Oriental and African Studies' του πανεπιστημίου του Λονδίνου, το οποίο εξειδικεύεται στην μελέτη των γλωσσών της Ασίας, της Αφρικής και της Μέσης Ανατολής.

[12] 'Πόντος, Καππαδοκία, Αϊβαλί: Στα χνάρια της Μικρασιατικής Ελληνικής'. Πρόγραμμα ΘΑΛΗΣ (2012-2015).

χρόνο πριν μπουν στη διαδικασία της μαγνητοφώνησης, με σκοπό να γνωριστούν όσο γινόταν καλύτερα με τους κατοίκους του χωριού. Επιπλέον, στις περισσότερες ηχογραφήσεις χρησιμοποίησαν την παρουσία ενός ενδιάμεσου, που αποτελούσε κάποιο γνώριμο πρόσωπο των πληροφορητών, έτσι ώστε οι ομιλητές να νοιώθουν οικεία και να μην είναι σφιγμένοι στο λόγο τους. Για παράδειγμα, ένας από τους ομιλητές που χρησιμοποιήθηκε ως ενδιάμεσος, ήταν ο δήμαρχος του χωριού εκείνη την εποχή, επομένως τον γνώριζαν τα άτομα που ηχογραφήθηκαν και έτσι έκαναν με μεγαλύτερη ευκολία συζήτηση μαζί του. Κατά κύριο λόγο οι ηχογραφήσεις περιλαμβάνουν έναν διάλογο[13] ανάμεσα στους πληροφορητές και τον εκάστοτε ενδιάμεσο, ενώ ο ερευνητής πεδίου καθόταν σιωπηλός ή και ακόμα δεν βρισκόταν καθόλου στο χώρο της ηχογράφησης, για να μην παρεμποδίσει η παρουσία του τη φυσικότητα του λόγου.

Είναι γενικά γνωστό, ότι σε μια οποιαδήποτε ηχογράφηση ο ομιλητής μπορεί να επηρεαστεί αρνητικά από την παρουσία «ξένων» στοιχείων, όπως είναι το κασετόφωνο-μικρόφωνο, καθώς επίσης και από τον ίδιο τον ερευνητή, ο οποίος αν εμφανιστεί σε ρόλο δημοσιογράφου υποβάλλοντας μετωπικά ερωτήσεις στον πληροφορητή-συνεντευξιαζόμενο, προφανώς και θα τον φέρει σε μειονεκτική θέση, αλλοιώνοντας τη φυσικότητα της συμπεριφοράς του και μειώνοντας τη πιθανότητα να επιτύχει μια φιλική επικοινωνιακή περίσταση. Αυτό το αναπόδραστο φαινόμενο θεματοποιήθηκε από τον Labov (1972) ως «παράδοξο του παρατηρητή» (observer's paradox). Σύμφωνα με αυτό, αν ο στόχος του ερευνητή είναι η συλλογή φυσικού ανεπίσημου καθημερινού λόγου, μέσω της συνέντευξης, τότε ένα από τα δυσκολότερα εμπόδια που έχει να αντιμετωπίσει είναι το παράδοξο που δημιουργεί η ίδια η παρουσία του. Ενώ δηλαδή ο ερευνητής επιθυμεί να παρατηρήσει την αβίαστη γλωσσική συμπεριφορά των ατόμων, η παρουσία του ίδιου όσο και του μαγνητοφώνου του αλλοιώνει τη φυσικότητα της συμπεριφοράς αυτής, αυξάνοντας

---

[13]Οι περισσότερες ηχογραφήσεις αποτελούν αφηγήσεις των πληροφορητών σχετικά με τη ζωή τους, καθώς επίσης οι ηλικιωμένοι περιγράφουν ιδιαίτερα συνήθειες και έθιμα από την εποχή της υπάρχουσας Καππαδοκίας.

το βαθμό επισημότητας της περίστασης και της συνακόλουθης προσοχής που δίνει στα λόγια του ο ομιλητής (Αρχάκης & Κονδύλη, 2004:186). Η χρήση λοιπόν ενός ενδιάμεσου αποτελεί έναν από τους διάφορους τρόπους που έχουν επινοηθεί, με στόχο τη μείωση της επίδρασης της ξένης παρουσίας στην ερευνώμενη περίσταση.

Τέλος, να σημειώσω ότι για τις ανάγκες των ηχογραφήσεων χρησιμοποιήθηκαν ψηφιακά κασετόφωνα 'Solid Recorder Marantz PMD660', συνοδευόμενα από τα επιτραπέζια εξωτερικά μικρόφωνα, τα οποία τοποθετήθηκαν μπροστά στους πληροφορητές.

3.3. Δεδομένα - Τρόπος ανάλυσης των δεδομένων

Το αντικείμενο μελέτης της συγκεκριμένης έρευνας αποτελεί η περιγραφή του φωνηεντικού συστήματος του μιστιώτικου ιδιώματος και κατ' επέκταση της ποιότητας του κάθε φωνήεντος. Πρωταρχικός στόχος της ανάλυσης μου λοιπόν ήταν ο εντοπισμός των φωνηέντων μέσα από τις ηχογραφήσεις. Γι' αυτό το λόγο απομόνωσα κάθε έναν πληροφορητή και στη συνέχεια οριοθέτησα τα φωνήεντα που πραγματώνονται μέσα σε 10 λεπτά ομιλίας του. Για μια τέτοιου είδους ανάλυση του υλικού χρησιμοποίησα το λογισμικό πρόγραμμα 'Praat' (Boersma & Weenink, 2008). Να υπογραμμίσω ότι το Praat είναι ένα ιδιαίτερα διαδεδομένο και ευέλικτο εργαλείο στο τομέα της επεξεργασίας της ομιλίας (speech processing), αφού προσφέρει ένα μεγάλο εύρος διαδικασιών, μεταξύ άλλων φασματογραφήματα, αρθρωτική σύνθεση και νευρωνικά δίκτυα.

Οι ηχογραφήσεις περιείχαν ήδη την απομαγνητοφώνηση του υλικού με ορθογραφική μεταγραφή και μετάφραση στην ΚΝΕ του τι λέγεται, πράγμα αναγκαίο καθώς δεν είμαι φυσική ομιλήτρια του ιδιώματος. Επιπλέον, να τονίσω κάτι πολύ σημαντικό σε αυτό το σημείο, ότι οι μεταγραφείς που έκαναν αυτή τη δουλεία (εντός του προγράμματος 'ΘΑΛΗΣ'), επειδή ήταν φυσικοί ομιλητές της διαλέκτου τους είχε ζητηθεί να σημειώνουν με κεφαλαίο γράμμα (π.χ. τώρΑ) τις περιπτώσεις που θεωρούσαν οι ίδιοι ότι πραγματωνόταν κάποιο φωνήεν, το οποίο διαφέρει από αυτά της ΚΝΕ. Ο συμβολισμός των διαφορετικών ήχων με κεφαλαίο γράμμα έγινε καταχρηστικά, καθώς από τη στιγμή που κανένας από αυτούς δεν ήταν γλωσσολόγος, ήταν αδιανόητο να απαιτηθεί η απόδοση οποιασδήποτε γλωσσολογικής πληροφορίας κατά τη διάρκεια της απομαγνητοφώνησης.

Ουσιαστικά στόχος ήταν η ανάδειξη του τι είναι διαφορετικό και τι όμοιο ως προς την ΚΝΕ πάντα, καθώς τα άτομα αυτά ήταν φυσικοί ομιλητές των μιστιώτικων αλλά και της κοινής φυσικά. Έτσι το βασικό εγχείρημα της έρευνας μου ήταν να διαλευκάνω στην πορεία σε ποια φωνητικά σύμβολα, σύμφωνα με το ΔΦΑ (Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο), αντιστοιχούν οι ήχοι που είχαν δηλωθεί με κεφαλαίο γράμμα. Συγκεντρωτικά, αυτή η διαδικασία στην οποία υποβλήθηκαν οι μεταγραφείς αποτέλεσε καίριο παράγοντα της μελέτης μου, καθώς βασίστηκα στις επισημειώσεις τους με σκοπό τον πιθανό εντοπισμό των φωνηέντων που μαρτυρούνται στην έως τώρα βιβλιογραφία ή έστω κάποιων από αυτών. Επομένως, η μεθοδολογία της παρούσας μελέτης καθοδηγήθηκε από την υποσυνείδητη γνώση των φυσικών ομιλητών που όρισαν τι είναι ουσιαστικά διαφορετικό και τι όμοιο μέσα στο διαλεκτικό σύστημα.

Στη συνέχεια, με τη βοήθεια του Praat για τις ανάγκες της ανάλυσης πραγματοποιήθηκε η επισημείωση περίπου 8.000 φωνηεντικών φθόγγων (δηλαδή 1000 φωνήεντα ανά ομιλητή). Στον αριθμό αυτό περιλαμβάνονται εξίσου τα φωνήεντα που ήταν σημειωμένα κανονικά με μικρά γράμματα, αλλά και αυτά που ήταν με κεφαλαία. Στην κάθε επισημείωση προσδιορίστηκε το ποιο φωνήεν πραγματώνεται κάθε φορά, καθώς και το αν αυτό είναι τονισμένο ή άτονο. Ουσιαστικά δημιούργησα 4 'tiers' για κάθε ομιλητή, όπου στο πρώτο τοποθετήθηκαν τα φωνήεντα με στόχο να παρθούν οι μετρήσεις, στο δεύτερο η κάθε λέξη ξεχωριστά διότι με ενδιέφερε να δω και τον τύπο των λέξεων στις οποίες θα εμφανιστούν τα φωνήεντα που θα είναι σημειωμένα με κεφαλαίο γράμμα, στο τρίτο η ορθογραφική μεταγραφή κάθε φράσης και στο τελευταίο η μετάφραση. Επιπρόσθετα, μέσα από τις επισημειώσεις των φωνηέντων με κεφαλαίο γράμμα, συγκέντρωσα και έναν κατάλογο λέξεων όπου εμφανίζονταν τα διαφορετικά από την ΚΝΕ φωνήεντα που υπέδειξαν οι μεταγραφείς. Έτσι πέρα από την καταγραφή των φωνηέντων σε 10 λεπτά ομιλίας για κάθε ομιλητή, εντόπισα και σε όλη την υπόλοιπη ηχογράφηση τις περιπτώσεις όπου πραγματωνόταν κάποια από αυτές τις λέξεις, με στόχο να μεγαλώσω το εύρος του δείγματος για κάθε φωνήεν που θεωρείτο ότι διαφοροποιείται.

Στο σημείο αυτό να υπογραμμίσω, ότι προσπάθησα να ελαχιστοποιήσω την επίδραση σημαντικών παραγόντων στις μετρήσεις, όπως για παράδειγμα την επίδραση αλληλοεπικαλύψεων και εξωτερικών θορύβων. Γι' αυτό το λόγο επέλεξα

να αναλύσω και να πάρω μετρήσεις από εκφωνήματα τα οποία δεν επηρεάστηκαν από αυτούς τους παράγοντες. Συνάμα, αν όχι σε όλες αλλά στις περισσότερες ηχογραφήσεις πήρα μετρήσεις από διάφορα σημεία, τόσο από την αρχή (μετά το 5ο λεπτό) όσο και από το τέλος της ηχογράφησης. Υπογραμμίζω το 5ο λεπτό, καθώς στην αρχή οι πληροφορητές χρειάζονται σίγουρα κάποιο χρόνο για να εξοικειωθούν με την περίσταση επικοινωνίας εξαιτίας της παρουσίας μικροφώνου, της ενεργοποίησης του νοητικού σχήματος της συνέντευξης, αλλά και της παρουσίας των ερευνητών.

Αφού έγινε η οριοθέτηση των φωνηέντων, επόμενο βήμα ήταν να εντοπιστούν οι βασικές συχνότητες συντονισμού (formants)[14] του κάθε φωνήεντος. Έτσι για κάθε εκφώνηση κάθε φωνήεντος από κάθε άτομο βρέθηκαν οι δύο πρώτες συχνότητες συντονισμού (F1 και F2), με σκοπό να σχηματιστεί ο χώρος πραγμάτωσης των φωνηέντων από τον εκάστοτε πληροφορητή. Είναι σημαντικό να αναφέρω, ότι οι δύο πρώτες συχνότητες συντονισμού είναι τα πιο ισχυρά απλά κύματα της ανθρώπινης φωνής που εμφανίζονται στα πρώτα 2.500Hz και μπορούν να προσδιορίσουν με σχετική ακρίβεια τη φωνητική περιγραφή των φωνηέντων, καθώς η πρώτη συχνότητα συντονισμού σχετίζεται με το αν το φωνήεν πραγματώνεται στο πάνω, μεσαίο ή κάτω μέρος του στόματος, ενώ η δεύτερη συχνότητα με το αν το φωνήεν πραγματώνεται στο μπροστινό ή στο πισινό μέρος του στόματος.

Έπειτα, αφού συγκέντρωσα τις τιμές των F1 και F2 δημιούργησα τα φωνηεντικά τραπέζια των ομιλητών για τα άτονα και τα τονισμένα φωνήεντα, με τη βοήθεια του NORM (The Vowel Normalization and Plotting Suite)[15]. Το συγκεκριμένο λογισμικό πρόγραμμα, είναι μια ηλεκτρονική βάση που έχει σχεδιαστεί με σκοπό να βοηθήσει τους φωνητικούς στο χειρισμό, την κανονικοποίηση αλλά και

---

[14]Συχνότητες συντονισμού ονομάζονται εκείνα τα απλά κύματα των φωνηέντων και των ηχηρών συμφώνων, τα οποία έχουν κατά πολύ μεγαλύτερη ένταση απ' ότι τα υπόλοιπα απλά κύματα που απαρτίζουν τα φωνήεντα και τα ηχηρά σύμφωνα. Οι ευκολότερες προς εντοπισμό συχνότητες συντονισμού είναι οι πρώτες πέντε και ένας πολύ γενικό κανόνας είναι ότι εμφανίζεται μια συχνότητα συντονισμού ανά 1000Hz.

[15]Βλέπε για περισσότερες πληροφορίες στο http://lvc.uoregon.edu/norm/norm1_help.php

τη διαμόρφωση των φωνηεντικών τραπεζίων, σύμφωνα με τα δεδομένα που προκύπτουν από τις μετρήσεις. Επιπρόσθετα, επέλεξα να εμφανιστούν ομαδικά οι θέσεις των φωνηέντων στο τραπέζιο και όχι ξεχωριστά για κάθε ομιλητή, για να δοθεί ο μέσος όρος και να φανούν συγκεντρωτικά τα αποτελέσματα. Με άλλα λόγια, τα γραφήματα, που θα παρουσιάσω παρακάτω στην ανάλυση, διαχωρίζονται σύμφωνα με τις δύο ηλικιακές ομάδες. Θα παραθέσω δύο φωνηεντικά τραπέζια για τους ηλικιωμένους και δύο αντίστοιχα για τους νέους, ένα για τα τονισμένα φωνήεντα και ένα για τα άτονα.

Επιπλέον, με βάση το μέσο όρο των συχνοτήτων συντονισμού του κάθε φωνήεντος που εμφάνισε το NORM, υπολόγισα και την απόσταση που υπάρχει μεταξύ των φωνηέντων (ανά δύο φωνήεντα κάθε φορά) στο φωνηεντικό τραπέζιο, η οποία ονομάζεται ευκλείδεια απόσταση. Έτσι, στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε, πέρα από τα φωνηεντικά τραπέζια, και τους πίνακες με τις ευκλείδειες αποστάσεις με στόχο να εντοπιστούν ειδικότερα οι διαφορές, που πιθανώς θα παρουσιάζουν οι πραγματώσεις των φωνηέντων των ηλικιωμένων σε σύγκριση με αυτές των νέων.

Τέλος, με σκοπό να επικεντρωθώ στα φωνήεντα που ήταν επισημειωμένα ως διαφορετικά με κεφαλαίο γράμμα, βασίστηκα στον κατάλογο λέξεων που συγκέντρωσα, όπως προείπα, για τα φωνήεντα αυτά. Έτσι μπήκα στη διαδικασία να εντοπίσω ποιες από αυτές τις λέξεις αποτελούσαν τούρκικα δάνεια, για να διασταυρώσω την πιθανή παρουσία τούρκικων φωνηέντων στο φωνηεντικό σύστημα των πληροφορητών, σύμφωνα με ότι δηλώνει η υπάρχουσα βιβλιογραφία. Κάτι τέτοιο πραγματοποιήθηκε μέσα από τη μελέτη όλων των γλωσσάριων που περιέχουν λεξιλόγιο της διαλέκτου, όπου αναφέρεται η προέλευση της κάθε λέξης. Επίσης, ζήτησα και από έναν φυσικό ομιλητή της τουρκικής γλώσσας, δίνοντας του τον κατάλογο, να μου απαντήσει ποιες από αυτές τις λέξεις θεωρούσε ότι ήταν σίγουρα τούρκικες και ποιες πιθανές. Κάποιες από τις λέξεις φαινόταν από την αρχή ότι δεν αποτελούσαν δάνειο από την τουρκική, όμως η μορφολογική τους δομή παρέπεμπε στη τούρκικη γλώσσα και με σκοπό να επιβεβαιώσω κάτι τέτοιο ζήτησα από τον Τούρκο πληροφορητή να μου απαντήσει αν θα μπορούσαν κάποιες από αυτές τις λέξεις να είναι έστω πιθανές. Η επιβεβαίωση κάτι τέτοιου, όπως θα δούμε παρακάτω, μπορεί να μας δώσει απαντήσεις για το λόγο της παρουσίας των φωνηέντων με κεφαλαίο γράμμα στις λέξεις αυτές με μη τουρκική προέλευση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4. Ανάλυση - Παρουσίαση αποτελεσμάτων

Με τη βοήθεια του λογισμικού προγράμματος NORM πραγματοποιήθηκε ο σχεδιασμός των γραφημάτων, στα οποία παρουσιάζεται η κατανομή των φωνηέντων στο φωνηεντικό χώρο. Τα γραφήματα διαχωρίζονται σύμφωνα με τις δύο υπό εξέταση ηλικιακές ομάδες και εμφανίζουν συνολικά τις φωνηεντικές πραγματώσεις των οκτώ πληροφορητών του μιστιώτικου ιδιώματος. Αναλυτικότερα, σε αυτό το κεφάλαιο θα δούμε τα φωνηεντικά τραπέζια στα οποία διαφαίνεται η κατανομή των τονισμένων και άτονων φωνηέντων, με βάση τις μετρήσεις των δύο πρώτων συχνοτήτων συντονισμού. Έτσι τα βασικά γραφήματα που θα σχολιαστούν είναι συνολικά τέσσερα στον αριθμό, δύο για την ομάδα των ηλικιωμένων και δύο για την ομάδα των νέων, στα οποία συμπεριλαμβάνονται οι πίνακες που δείχνουν τις αριθμητικές τιμές των συχνοτήτων συντονισμού και των ευκλείδειων αποστάσεων. Συγκεντρωτικά, στην ανάλυση που ακολουθεί θα περιγράψουμε τα γραφήματα που προέκυψαν από τις μετρήσεις και θα σχολιάσουμε συγκριτικά τις ομοιότητες και τις διαφορές που εντοπίζονται ανάμεσα στα τονισμένα και άτονα συστήματα της κάθε γενιάς ομιλητών της διαλέκτου.

Επιπλέον, αξίζει να υπενθυμίσω σε αυτό το σημείο ότι σε κάθε γράφημα (αντίστοιχα και στους πίνακες με τις τιμές των συχνοτήτων συντονισμού και των ευκλείδιων αποστάσεων), όπως θα δούμε, παρουσιάζεται η κατανομή των φωνηέντων [i,e,a,o,u], αλλά και αυτών που έχουν οριστεί με κεφαλαίο γράμμα από τους μεταγραφείς ως διαφορετικά από αυτά τα πέντε. Όπως τόνισα και στην παρουσίαση της μεθοδολογίας της παρούσας έρευνας (βλ. ενότητα 3.3), οι φυσικοί ομιλητές του μιστιώτικου ιδιώματος, που χρησιμοποιήθηκαν ως μεταγραφείς του ηχητικού υλικού, δεν ήταν γλωσσολόγοι, άρα δεν ήταν αντίστοιχα δυνατό να αποδώσουν με φωνητικά σύμβολα τους ήχους που θεωρούσαν διαφορετικούς. Επομένως, εξαιτίας αυτού κατά τη διάρκεια της επισημείωσης των φωνηέντων στο Praat, δεν αντιστοίχησα εξαρχής τους ήχους με κεφαλαίο γράμμα με τα κατάλληλα φωνητικά σύμβολα. Χωρίς τα αποτελέσματα της επεξεργασίας αυτών των ήχων, που αναδεικνύουν την κατανομή τους στο φωνηεντικό χώρο καθώς και τις τιμές των συχνοτήτων συντονισμού, δεν θα

ήταν εφικτό να είμαστε σίγουροι για τον προσδιορισμό των υποδειγμένων διαφορετικών αυτών ήχων με τα σύμβολα που θα συμβάδιζαν με το ΔΦΑ. Έτσι στην παρακάτω ανάλυση θα δούμε πρώτα την παρουσίαση των αποτελεσμάτων με την έστω και αδόκιμη χρήση των κεφαλαίων γραμμάτων, με σκοπό να εντοπίσουμε τη θέση που καταλαμβάνει ο κάθε ήχος μέσα στο φωνηεντικό χώρο και έπειτα στα κεφάλαια πέντε και έξι, όπου ακολουθούν η συζήτηση και τα συμπεράσματα όλων των ευρημάτων, θα οριστεί με ποιο τελικά φωνητικό σύμβολο ευθυγραμμίζεται ο κάθε ήχος με κεφαλαίο γράμμα.

4.1. Φωνηεντικό σύστημα ηλικιωμένων

4.1.1. Τονισμένα Vs. Άτονα

Μέσα από τους μετρήσεις των συχνοτήτων συντονισμού των φωνηέντων που επισημειώθηκαν κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας του υλικού, στο γράφημα αρχικά για τα τονισμένα εμφανίστηκαν τα πέντε φωνήεντα [i,e,a,o,u], που είναι κοινά με αυτά της ΚΝΕ, καθώς επίσης και άλλα πέντε φωνήεντα [I,E,A,O,U], τα οποία θεωρούνται διαφορετικά σύμφωνα με την υποσυνείδητη γνώση των μεταγραφέων που ήταν φυσικοί ομιλητές της διαλέκτου. Αντίθετα, το φωνηεντικό τραπέζιο των ηλικιωμένων για τα άτονα φωνήεντα παρουσιάζει, όπως θα δούμε παρακάτω, μερικές αποκλίσεις από αυτό των τονισμένων. Συγκεκριμένα, τα πέντε άτονα [i,e,a,o,u] διαφοροποιούνται σε κάποια σημεία ως προς τη θέση που καταλαμβάνουν στο χώρο και το κυριότερο είναι ότι από τα φωνήεντα [I,E,A,O,U] μαρτυρούνται πλέον μόνο τα τέσσερα ([I,E,A,U]), καθώς η περίπτωση του φωνήεντος [O] δεν εντοπίστηκε, αν και υπήρχε στα τονισμένα έστω και σε μικρό δείγμα. Ας δούμε λοιπόν παρακάτω πώς διαμορφώνονται τα τραπέζια για τα τονισμένα (stressed) και άτονα (unstressed) φωνήεντα της ομάδας των ηλικιωμένων πληροφορητών.

Πίνακας 4.1: Γραφήματα τονισμένων και άτονων φωνηέντων ηλικιωμένων

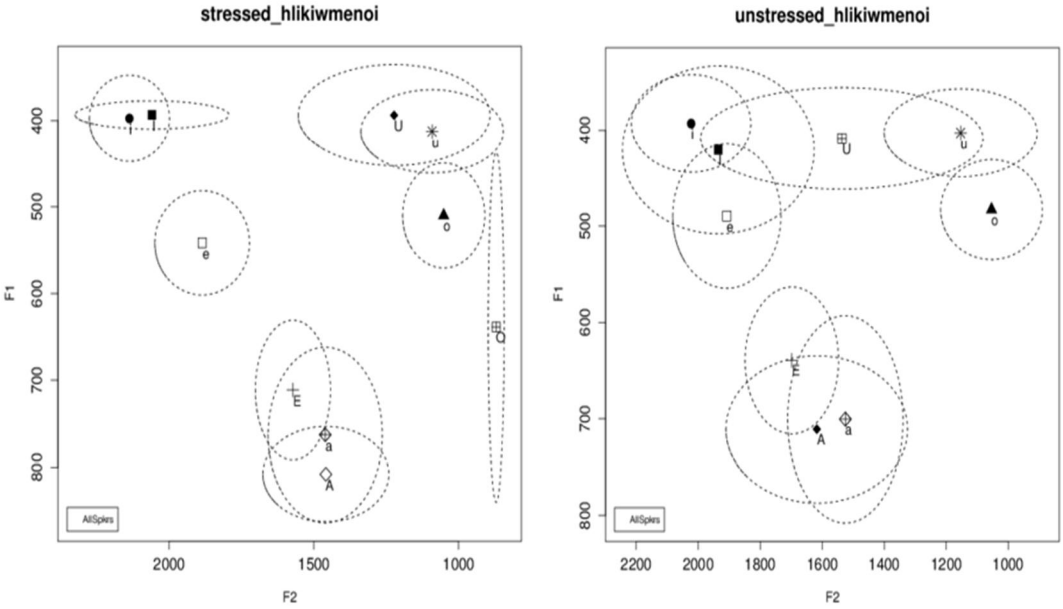

Πίνακας 4.2: Συχνότητες συντονισμού και αριθμός φωνηέντων που εντοπίστηκαν

ΤΟΝΙΣΜΕΝΑ				ΑΤΟΝΑ			
Vowel	**F1**	**F2**	**Records found**	**Vowel**	**F1**	**F2**	**Records found**
[i]	398	2137	307	[i]	393	2023	543
[I]	394	2059	2	[I]	421	1935	5
[e]	542	1886	220	[e]	490	1908	312
[E]	711	1572	46	[E]	640	1698	53
[a]	763	1461	334	[a]	701	1525	928
[A]	808	1459	3	[A]	711	1618	7
[o]	510	1052	219	[o]	483	1054	224
[O]	638	870	2	[O]	-	-	-
[u]	413	1092	115	[u]	403	1153	343

[U]	394	1223	19	[U]	409	1537	12

Πίνακας 4.3: Ευκλείδειες αποστάσεις

Euclidean Distance between:		ΤΟΝΙΣΜΕΝΑ	ΑΤΟΝΑ
i	a	768	586
a	u	509	477
i	e	289	150
e	a	479	437
e	o	835	854
a	o	481	519
o	u	105	127
i	u	1045	870
I	A	730	430
A	U	477	313
I	E	582	323
E	A	149	107
E	O	706	-
A	O	613	-
O	U	429	-
I	U	836	398
i	I	78	92
I	e	228	74
e	E	357	258
i	A	792	515
E	a	123	183
a	A	45	94
A	u	539	558
O	o	223	-
u	U	132	384
U	i	914	486

Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε, στον πίνακα 4.2 εμφανίζονται οι μέσες τιμές της πρώτης και δεύτερης συχνότητας συντονισμού των τονισμένων και άτονων φωνηέντων παραγόμενα από τους ηλικιωμένους ομιλητές της διαλέκτου του ίδιου φύλου, ενώ στον πίνακα 4.3 οι ευκλείδειες αποστάσεις ανάμεσα στα φωνήεντα αυτά. Αντίστοιχα, στα γραφήματα του πίνακα 4.1 παρουσιάζονται συγκριτικά τα τονισμένα και άτονα φωνήεντα που συγκεντρώθηκαν, τοποθετημένα στο φωνηεντικό χώρο.

Αρχικά, φαίνεται ότι η κατανομή των τονισμένων φωνηέντων που απαρτίζουν το σύστημα απλώνεται σημαντικά στο φωνηεντικό χώρο. Λεπτομερώς, βλέπουμε το τονισμένο φωνήεν [i] να πραγματώνεται σε μια υψηλή και ιδιαίτερα πρόσθια θέση ως προς τον άξονα της στοματικής κοιλότητας, με την τιμή της πρώτης συχνότητας συντονισμού του να φτάνει στα 398Hz και την τιμή της δεύτερης στα 2137Hz. Από την άλλη, το άτονο [i] εξακολουθεί να βρίσκεται ψηλά στα 393Hz, αλλά όσον αφορά τη δεύτερη συχνότητα συντονισμού, η οποία αντανακλά το βαθμό προσθιότητας-οπισθιότητας των φωνηέντων, μπορούμε να παρατηρήσουμε μια μείωση της προσθιότητας του, καθώς η F2 είναι στα 2023Hz. Να υπενθυμίσω σε αυτό το σημείο, ότι όσο πιο υψηλές είναι οι τιμές της F2 τόσο πιο μπροστά πραγματώνονται τα φωνήεντα και αντίστοιχα όσο πιο χαμηλές είναι οι τιμές τόσο πιο πίσω εντοπίζεται η κατανομή τους.

Μία από τις σημαντικές διαφορές που αναδεικνύει το σύστημα των άτονων φωνηέντων σε σύγκριση με αυτό των τονισμένων είναι η θέση του πρόσθιου φωνήεντος [e]. Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε κοιτώντας το φωνηεντικό τραπέζιο των άτονων στον πίνακα 4.1, η κατανομή του [e] έχει υποστεί επικάλυψη τόσο από το υψηλό [i] σε ένα μικρό ποσοστό, όσο και από το εξίσου υψηλό φωνήεν [I]. Γενικά, σύμφωνα με την πρώτη συχνότητα συντονισμού του που φτάνει στα 490Hz, το άτονο [e] παρουσιάζει μια τάση για μια πιο υψηλή παρά για μια μέση θέση ως προς τον κάθετο άξονα της στοματικής κοιλότητας σε σχέση με το αρχικό σημείο άρθρωσής του, ενώ αντίθετα ως τονισμένο καταλαμβάνει μια ξεκάθαρη μέση θέση, με την F1 να ανέρχεται στα 542Hz. Κάτι τέτοιο δείχνει να επιβεβαιώνεται και από την τιμή της ευκλείδειας απόστασης, που είναι πιο μικρή (150) ανάμεσα στα άτονα φωνήεντα [i] και [e], σε σύγκριση με αυτή που εμφανίζουν στο τραπέζιο των τονισμένων φωνήεντων (289).

Μέσα από τις αριθμητικές αυτές τιμές της ευκλείδειας απόστασης, καθώς και τις συχνότητες συντονισμού, μαρτυρείται ότι το σύστημα των άτονων στους ηλικιωμένους φαίνεται να μικραίνει ως προς την έκταση που καταλαμβάνει στο χώρο. Αυτό το χαρακτηριστικό δείχνει να ενισχύεται ιδιαίτερα από τη συμπεριφορά του φωνήεντος [a]. Πιο αναλυτικά, το [a] και στα δύο συστήματα αποτελεί μεν ένα κεντρικό χαμηλό φωνήεν, με τη διαφορά δε ότι στα τονισμένα πραγματώνεται σε μια πιο χαμηλή θέση ως προς τον κάθετο άξονα της στοματικής κοιλότητας, καθώς η F1 του φτάνει στα 763Hz, ενώ στα άτονα η τιμή της πρώτης συχνότητας μειώνεται στα 701Hz. Παράλληλα, η απόσταση του από τον ανάλογο ακριανό ήχο [i] είναι σαφώς μικρότερη στα άτονα (586) σε σχέση με τα τονισμένα (786). Επιπλέον, και ως προς την τιμή της F2 παρουσιάζεται μια διαφοροποίηση, αφού το τονισμένο [a] εντοπίζεται στα 1461Hz, ενώ το άτονο στα 1525Hz.

Στη συνέχεια, το φωνήεν [u] ως τονισμένο βλέπουμε να πραγματώνεται σε υψηλή θέση με την τιμή της πρώτης συχνότητας συντονισμού να φτάνει στα 413Hz, ενώ το φωνήεν [o] να βρίσκεται λίγο πιο χαμηλά σε μια μέση θέση στα 510Hz. Επιπλέον, μπορούμε να παρατηρήσουμε μια μικρή αλληλοεπικάλυψη μεταξύ του υψηλού [u] και του μέσου [o], η οποία αναδεικνύεται μέσα από το σχήμα του φωνηεντικού τραπεζίου, αλλά και εξαιτίας του γεγονότος ότι ευκλείδεια απόσταση ανάμεσα τους είναι ιδιαίτερα μικρή (105), σε σχέση με αυτή των φωνηέντων [i] και [e] (289), όπου δεν υφίσταται μεταξύ τους κάποια επικάλυψη. Πιο συγκεκριμένα, στο τραπέζιο των τονισμένων φαίνεται ότι το [u] διαχέεται προς τα κάτω καταλαμβάνοντας έτσι μικρό ποσοστό από τις πραγματώσεις του μέσου [o]. Η αλληλοεπικάλυψη που αναδεικνύεται είναι απόρροια της κοντινής απόστασης μεταξύ των προαναφερθέντων φωνηέντων.

Παράλληλα, στο σύστημα των άτονων η κατανομή των οπίσθιων φωνηέντων [o] και [u] αλληλεπικαλύπτεται εξίσου σε ένα πολύ μικρό μέρος, καθώς μερικές πραγματώσεις του φωνήεντος [u] διαχέονται πάλι προς τα κάτω, με αποτέλεσμα να συμπίπτουν με αντίστοιχες πραγματώσεις του [o]. Συνάμα, η F1 του [u] βρίσκεται στα 403Hz (μικρή μείωση από τονισμένα), ενώ του [o] στα 483Hz και έτσι αποδεικνύεται ότι ως άτονο πραγματώνεται πιο υψηλά. Επίσης, η ευκλείδεια απόσταση μεταξύ τους είναι πιο μεγάλη (127) στα άτονα, κάτι που πρέπει να οφείλεται στο γεγονός ότι ως προς τη δεύτερη συχνότητα συντονισμού που φτάνει στα 1153Hz, το άτονο φωνήεν [u] παρουσιάζει μια λιγότερο οπίσθια κατανομή τόσο

σε σχέση με αυτή που έχει ως τονισμένο (1092Hz) όσο και σε σύγκριση με το [o] (1054Hz). Επιπρόσθετα, αξίζει να τονίσουμε ότι η τιμή της ευκλείδειας απόστασης του [u] από τον ακριανό ήχο [a] εμφανίζει για άλλη μια φορά μια σεβαστή μείωση στα άτονα (απόσταση τονισμένων [a]-[u]: 509 Vs. άτονων [a]-[u]: 477), καθώς το σύστημα φαίνεται να είναι πιο μαζεμένο.

Περνώντας τώρα στα φωνήεντα [I,E,A,O,U], έχουμε τη δυνατότητα να διατυπώσουμε κάποιες ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις. Να υπενθυμίσω σε αυτό το σημείο, ότι τα φωνήεντα αυτά έχουν συγκεντρωθεί με βάση τις περιπτώσεις λέξεων στις οποίες οι μεταγραφείς του υλικού έβαζαν κεφαλαίο γράμμα όπου θεωρούσαν ότι πραγματώνεται κάποιο φωνήεν διαφορετικό από τα φωνήεντα που έχει και η ΚΝΕ. Σκοπός μας είναι να εντοπίσουμε τους πιθανούς λόγους για τους οποίους οι ομιλητές της διαλέκτου έχουν χαρακτηρίσει τις πραγματώσεις αυτές ως διαφορετικές.

Πιο αναλυτικά, ξεκινώντας από το τονισμένο φωνήεν [I] βλέπουμε ότι μεγάλο μέρος της θέσης του στο φωνηεντικό τραπέζιο επικαλύπτεται από το αντίστοιχο φωνήεν [i]. Ο χώρος της αυτόνομης πραγμάτωσης του είναι ιδιαίτερα μικρός και βρίσκεται αρκετά κοντά στο [i], κάτι που επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι οι τιμές που παρουσιάζουν οι δύο συχνότητες συντονισμού των δύο φωνηέντων δεν διαφέρουν σημαντικά. Η F1 του [I] ανέρχεται στα 394Hz και του [i] στα 398Hz, καθώς επίσης η F2 του φτάνει στα 2059Hz και του [i] στα 2137Hz αντίστοιχα. Το [I] λοιπόν είναι ξεκάθαρα ένα υψηλό πρόσθιο φωνήεν. Επομένως, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ανάμεσα στα δύο αυτά φωνήεντα υπάρχει κάποια σημαντική διαφορά ως προς τη θέση πραγμάτωσης.

Από την άλλη, οι πραγματώσεις του άτονου [I] παρουσιάζουν μια αξιοπρόσεκτη κατανομή. Φαίνεται αρχικά να καλύπτουν όλο το εύρος των πραγματώσεων του υψηλού πρόσθιου [i], να αλληλεπικαλύπτονται με ένα μέρος του [e] (ευκλείδεια απόσταση [I] και [e]: 74) και τέλος να εμπλέκονται και με το εύρος του φωνήεντος [U]. Το γεγονός ότι το εύρος της κατανομής του περικλείει όλες τις πραγματώσεις του μικρού [i] φανερώνει και πάλι, όπως είδαμε να συμβαίνει και ως τονισμένο, ότι ένα μέρος τουλάχιστον από το δείγμα λέξεων στις οποίες εμφανίζεται περιλαμβάνει ήχους που έχουν αντίστοιχα όμοια πραγμάτωση με το [i]. Κάτι τέτοιο δεν μπορεί παρά να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ίσως η επισημείωση αυτών των περιπτώσεων από τους μεταγραφείς να αποτελεί έστω κάτι διαφορετικό για

εκείνους σύμφωνα με τις γνώσεις τους για τη διάλεκτο, το οποίο όμως δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται τουλάχιστον σε αυτή τη φάση των μετρήσεων. Με άλλα λόγια, μπορεί να υπήρχε όντως κάποια διαφοροποίηση στο παρελθόν και γι' αυτό το λόγο να καταγράφουν αυτόν τον ήχο [I], η οποία όμως δείχνει να έχει υποχωρήσει πλέον σήμερα εξαιτίας της επικράτησης του [i]. Βέβαια, το γεγονός ότι το δείγμα λέξεων στις οποίες εντοπίστηκε ο συγκεκριμένος ήχος είναι αρκετά μικρό, δεν μας επιτρέπει να προβούμε σε ξεκάθαρα συμπεράσματα πέρα από την διατύπωση κάποιων πιθανών ισχυρισμών (βλ. παρακάτω κεφάλαιο 5).

Όμως, στην περίπτωση του φωνήεντος [E] είτε ως τονισμένο είτε ως άτονο τα πράγματα είναι διαφορετικά και πιο ξεκάθαρα. Το δείγμα στο οποίο εμφανίζεται το φωνήεν αυτό είναι συγκριτικά πιο μεγάλο (σε 46 λέξεις ως τονισμένο και σε 53 ως άτονο) από όλα τα υπόλοιπα φωνήεντα με κεφαλαίο γράμμα (βλ. πίνακα 4.2). Πιο συγκεκριμένα, με βάση τα γραφήματα του πίνακα 4.1 μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι το φωνήεν [E] φαίνεται να πραγματώνεται σε μια χαμηλή θέση στη στοματική κοιλότητα, κάτι που το αποδεικνύει και η τιμή της πρώτης συχνότητας συντονισμού, που στο σύστημα των τονισμένων ανέρχεται στα 711Hz και σε αυτό των άτονων με μια φανερή μείωση στα 640Hz. Σύμφωνα με τη συμπεριφορά αυτού του [E] αντιλαμβανόμαστε ότι έχουμε να κάνουμε με έναν ήχο που διαφοροποιείται ξεκάθαρο από το μέσο φωνήεν [e] (τονισμένο [e] F1: 542Hz, άτονο [e] F1: 490Hz).

Παράλληλα, η τιμή της F1 του τείνει να είναι ιδιαίτερα πιο κοντά στον αριθμό με αυτή που παρουσιάζει το φωνήεν [a] παρά με του [e], κάτι που φανερώνεται και από την αλληλοεπικάλυψη που παρουσιάζουν τα φωνήεντα [E] και [a] μεταξύ τους τόσο στα τονισμένα όσο και στα άτονα. Όπως φαίνεται και στα φωνηεντικά τραπέζια, το φωνήεν [a] διαχέεται προς τα πάνω με αποτέλεσμα να καταλάβει σημαντικό τμήμα από την πραγμάτωση του [E]. Σύμφωνα κιόλας με τις τιμές που δίνουν οι ευκλείδειες αποστάσεις για τα τονισμένα στον πίνακα 4.3, η απόσταση ανάμεσα στο [E] και στο [a] (123) είναι εξαιρετικά μικρή σε σχέση με την απόσταση που εμφανίζουν τα [e] και [E] μεταξύ τους (357), που είναι εμφανώς πολύ μεγαλύτερη και κοντά με αυτήν που έχουν και τα φωνήεντα [e] και [a] (479). Στην περίπτωση των άτονων εξακολουθούν να ισχύουν αυτά τα χαρακτηριστικά, με τη διαφορά ότι η απόσταση ανάμεσα στα [E] και [e] φαίνεται να είναι μικρότερη (258) και αντίστοιχα των [E] και [a] λίγο μεγαλύτερη (183).

Επιπλέον, η δεύτερη συχνότητα συντονισμού του [E] επιβεβαιώνει εξίσου τη διαφοροποίηση από το [e], καθώς στο σύστημα των τονισμένων βλέπουμε την F2 του [E] να φτάνει στα 1572Hz, ενώ το [e] να πραγματώνεται στα 1886Hz και αντίστοιχα σε αυτό των άτονων να ανέρχεται στα 1698Hz, σε αντίθεση με του [e] που είναι στα 1908Hz (αρκετά πρόσθιο). Συνολικά, η κατανομή του [E] φανερώνει την παρουσία ενός ήχου που τείνει να αποκτά μια πιο κεντρικοποιημένη θέση στο φωνηεντικό σύστημα της διαλέκτου, παρά μια πρόσθια, και να βρίσκεται πιο κοντά στο [a] με βάση τις τιμές και των δύο συχνοτήτων συντονισμού. Επιπρόσθετα, αυτό που βλέπουμε στον πίνακα 4.1 και για τα δύο γραφήματα, είναι ότι το εύρος του [E] αλληλεπικαλύπτεται και με αυτό του [A], καθώς ένα μέρος των πραγματώσεων τους συμπίπτει, κάτι που οφείλεται στην κοντινή απόσταση που υπάρχει μεταξύ τους.

Παρατηρώντας πιο ειδικά τώρα την περίπτωση του φωνήεντος [A], το οποίο εντοπίστηκε σε τρεις μόνο λέξεις ως τονισμένο και σε εφτά ως άτονο, βλέπουμε ότι ένα μεγάλο ποσοστό της κατανομής του εντάσσεται και στα δύο συστήματα μέσα στο [a], πέρα από το γεγονός ότι εμπλέκεται όπως προαναφέρθηκε εξίσου και με το [E]. Η αλληλοεπικάλυψη αυτή ενισχύεται και από τις τιμές που δίνουν οι ευκλείδειες αποστάσεις μεταξύ τους που είναι μικρές, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα την ιδιαίτερα μικρή απόσταση ανάμεσα στα φωνήεντα [a] και [A] (45) στο σύστημα των τονισμένων. Επιπλέον, ως προς τις τιμές των δύο συχνοτήτων συντονισμού αυτό που φανερώνεται, είναι ότι όσον αφορά την F1 το ζεύγος των τονισμένων και άτονων φωνηέντων [A] και [a] δεν παρουσιάζει κάποια διαφοροποίηση ως προς τη χαμηλή θέση που καταλαμβάνουν και τα δύο στον κάθετο άξονα της στοματικής κοιλότητας. Αντίθετα, βλέποντας τις τιμές που δίνει η F2 στα άτονα όμως μόνο, φαίνεται ότι το [A] παρουσιάζει τάση για μια λιγότερο κεντρική πραγμάτωση σε σύγκριση με το φωνήεν [a], καθώς η τιμή της δεύτερης συχνότητας συντονισμού του ανέρχεται στα 1618Hz, ενώ για το [a] στα 1525Hz. Κάτι τέτοιο δεν επιβεβαιώνεται στα τονισμένα αφού είναι μικρές οι διαφορές των αριθμών ([a]→ F2:1461; [A]→ F2:1459).

Έπειτα, η περίπτωση του φωνήεντος [O] είναι αξιοπρόσεκτη, καθώς ως τονισμένο εντοπίζεται μόνο σε δύο λέξεις, ενώ ως άτονο δεν εμφανίζεται καθόλου στο φωνηεντικό χώρο. Πιο αναλυτικά, το τονισμένο [O] αν και πραγματώνεται, παρουσιάζει μια περίεργη κατανομή στο φωνηεντικό τραπέζιο, καθώς απλώνεται πολύ στο χώρο. Φαίνεται ότι η πραγμάτωση του μέσα στις δύο λέξεις είναι τελείως διαφορετική, κάτι που μπορεί να προκάλεσε αυτό το μεγάλο εύρος, που διαφαίνεται

να έχει στον πίνακα 4.1. Με άλλα λόγια, η μία πραγμάτωση δείχνει να αντιστοιχεί σε ένα υψηλό-μέσο φωνήεν, δίπλα σχεδόν στα φωνήεντα [o] και [u], ενώ η άλλη σε ένα τελείως χαμηλό. Όσον αφορά τη σχέση του με το μικρό [o], η πρώτη όπως και η δεύτερη συχνότητα συντονισμού τους παρουσιάζουν μια σχετική απόκλιση, καθώς η F1 του [O] είναι στα 638Hz και η F2 στα 870Hz, κάτι που αποδεικνύει ότι πραγματώνεται ακόμα πιο πίσω από τα εξίσου οπίσθια φωνήεντα [o] και [u], καθώς το [o] έχει F1 στα 510Hz και F2 στα 1051Hz αντίστοιχα.

Να υπογραμμίσω σε αυτό το σημείο, ότι όταν παρατήρησα την κατανομή αυτή του [O] στο συγκεκριμένο τραπέζιο, μπήκα στη διαδικασία να επιστρέψω στα δεδομένα μου, με σκοπό να ελέγξω μήπως σε κάποια από τις δύο λέξεις υπήρχε θόρυβος, ο οποίος να προκάλεσε αναλόγως αυτή την κατανομή του φωνήεντος. Αυτό που βρήκα είναι ότι δεν υπήρχε κάποιος εξωτερικός παράγοντας που να δημιούργησε την παρούσα κατάσταση. Έτσι οι πραγματώσεις του [O] θεωρούνται αποδεκτές, αν και από τη στιγμή που είναι τόσο μικρό το δείγμα εμφάνισης δεν μπορούμε δυστυχώς να προβούμε σε ιδιαίτερα συμπεράσματα.

Στη συνέχεια, το γεγονός ότι αυτός ο ήχος εξαφανίζεται εντελώς από το σύστημα των άτονων φωνηέντων μπορεί να έχει δύο πιθανές αιτίες, με βάση παλαιότερες έρευνες πάνω στην επαφή γλωσσών και τη γλωσσική αλλαγή[16]. Συγκεκριμένα, είναι πιθανόν είτε η παρουσία του [O] στο σύστημα των τονισμένων φωνηέντων να αποτελεί έναν τύπο-απολίθωμα, με την έννοια ότι μπορεί η πραγμάτωση του να υπήρχε σε μια παλαιότερη φάση του φωνηεντικού συστήματος της διαλέκτου, αλλά η χρήση του να υποχωρεί πλέον σταδιακά και γι' αυτό να εμφανίζεται σε τόσο μικρό δείγμα. Είτε να είναι μέρος μιας εν εξελίξει αλλαγής, ως ένα μεταβατικό στάδιο που προμηνύει την δημιουργία ενός νεωτερισμού. Σύμφωνα με την άποψη μου, η πρώτη εκδοχή ίσως είναι και η πιο πιθανή κάτι στο οποίο θα επανέλθουμε και παρακάτω στην συζήτηση των αποτελεσμάτων (βλ. κεφάλαιο 5).

---

[16]Βλέπε π.χ. Trudgill, 1986; Chambers & Trudgill, 1998; Hinskens, 1992 μεταξύ άλλων.

Τέλος, η περίπτωση του φωνήεντος [U] είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα κυρίως γιατί όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε, η κατανομή του ως τονισμένο διαφέρει από αυτή που παρουσιάζει ως άτονο. Πιο αναλυτικά, το φωνήεν αυτό εμφανίζεται σε ένα δείγμα της τάξεως των 19 λέξεων στα τονισμένα φωνήεντα των ηλικιωμένων και η κατανομή του στο φωνηεντικό τραπέζιο φαίνεται να μοιράζεται στα δύο. Με άλλα λόγια, ένα σημαντικό μέρος της πραγμάτωσης του εντοπίζεται μέσα στο υψηλό [u], καθώς υπάρχει έντονη αλληλοεπικάλυψη μεταξύ τους και έτσι τα δύο φωνήεντα βρίσκονται ιδιαίτερα κοντά. Παρόλα αυτά, το υπόλοιπο ποσοστό του εύρους του, το οποίο είναι αντίστοιχα μεγάλο, διαχέεται έξω από το πλαίσιο πραγμάτωσης του φωνήεντος [u]. Οι πραγματώσεις αυτές φαίνεται να σκιαγραφούν ένα φωνήεν που τείνει προς μια πιο κεντρικοποιημένη θέση, κάτι αντίστοιχο με αυτό που είδαμε να συμβαίνει με το φωνήεν [E]. Αυτό που διαφαίνεται στο σχήμα του πίνακα 4.1, αποδεικνύεται ξεκάθαρα και από την τιμή που καταλαμβάνει η F2, που δείχνει αν είναι πρόσθιο ή οπίσθιο το φωνήεν, η οποία ανέρχεται στα 1223Hz (λιγότερο οπίσθιο) σε σύγκριση με το [u] που είναι στα 1092Hz (πιο οπίσθιο). Εν κατακλείδι, η κατανομή του φωνήεντος [U], που μαρτυρείται ως διαφορετικό, φαίνεται να επιβεβαιώνει ως ένα σημείο το λόγο της επισημείωσης του.

Αντίθετα, στο σύστημα των άτονων η πραγμάτωση του [U], στις 12 λέξεις που μαρτυρείται, φανερώνει μια διαφορετική συμπεριφορά. Με βάση το μέσο όρο των πραγματώσεων, το φωνήεν [U] καταλαμβάνει μια ξεκάθαρη κεντρική θέση στο φωνηεντικό τραπέζιο σύμφωνα με τον οριζόντιο άξονα της στοματικής κοιλότητας, κάτι που δείχνει αντίστοιχα και η τιμή της F2 του που φτάνει ως τα 1537Hz, σε ανάλογη θέση δηλαδή με το κεντρικό χαμηλό φωνήεν [a] (1525Hz). Επιπλέον, οι ευκλείδειες αποστάσεις του σε σχέση με το πρόσθιο [i] (486) και το οπίσθιο [u] (384) είναι αρκετά κοντά στον αριθμό, πράγμα που φανερώνει ότι η θέση του [U] απέχει σχεδόν ίσα εξίσου και από τα δύο υψηλά φωνήεντα και έτσι βρίσκεται πιο κεντρικά.

Το αξιοπρόσεκτο στοιχείο που εμφανίζει το άτονο [U] στο τραπέζιο, είναι ότι αρκετές από τις πραγματώσεις του αλληλεπικαλύπτονται τόσο από τα πρόσθια φωνήεντα [i], [e], [I] όσο και από το οπίσθιο φωνήεν [u]. Αυτό το γεγονός πρέπει να οφείλεται στο μικρό ποσοστό λέξεων στις οποίες εντοπίζεται το φωνήεν, καθώς η τυπική απόκλιση θα είναι μεγάλη, πράγμα που οδηγεί αυτόματα τα δεδομένα να απλώνονται τόσο πολύ στο φωνηεντικό χώρο. Γενικά οι ομιλητές πιθανότατα να μην έχουν ξεκάθαρη γνώση για το που πραγματώνεται τελικά αυτό το διαφορετικό

φωνήεν [U]. Ίσως η εξέταση του καταλόγου λέξεων στις οποίες εντοπίζεται το [U] (βλ. ενότητα 5.3.), που θα δούμε παρακάτω, μας δώσει κάποιες επιπλέον απαντήσεις σχετικά με αυτό το ζήτημα.

4.2. Φωνηεντικό σύστημα νέων

4.2.1. Τονισμένα Vs. Άτονα

Το φωνηεντικό σύστημα της γενιάς των νέων ομιλητών του μιστιώτικου ιδιώματος παρουσιάζει, όπως θα δούμε, κάποιες σημαντικές αποκλίσεις συγκριτικά με αυτό των ηλικιωμένων. Αρχικά, η κατανομή των πέντε φωνηέντων [i,e,a,o,u] στο χώρο διαφέρει σε κάποια σημεία, τόσο στα τονισμένα όσο και στα άτονα. Έπειτα, όπως θα διαπιστώσουμε από τα φωνήεντα που είναι χαρακτηρισμένα με κεφαλαίο γράμμα εμφανίζονται μόνο τα [E,O,U], αν και στο σύστημα των άτονων δεν παρατηρείται ούτε ο ήχος [O] (όπως συνέβη και στα άτονα των ηλικιωμένων). Το φωνήεν [I] δεν φάνηκε να πραγματώνεται καθόλου και το [A] εντοπίστηκε μόνο σε μία λέξη σε καθένα από τα δύο συστήματα, γεγονός που δεν μας επιτρέπει να το συμπεριλάβουμε στην ανάλυση που ακολουθεί. Ας δούμε παρακάτω τα τραπέζια που σχημάτισαν οι πραγματώσεις των τονισμένων και άτονων φωνηέντων των νέων πληροφορητών.

Πίνακας 4.4: Γραφήματα τονισμένων και άτονων φωνηέντων νέων

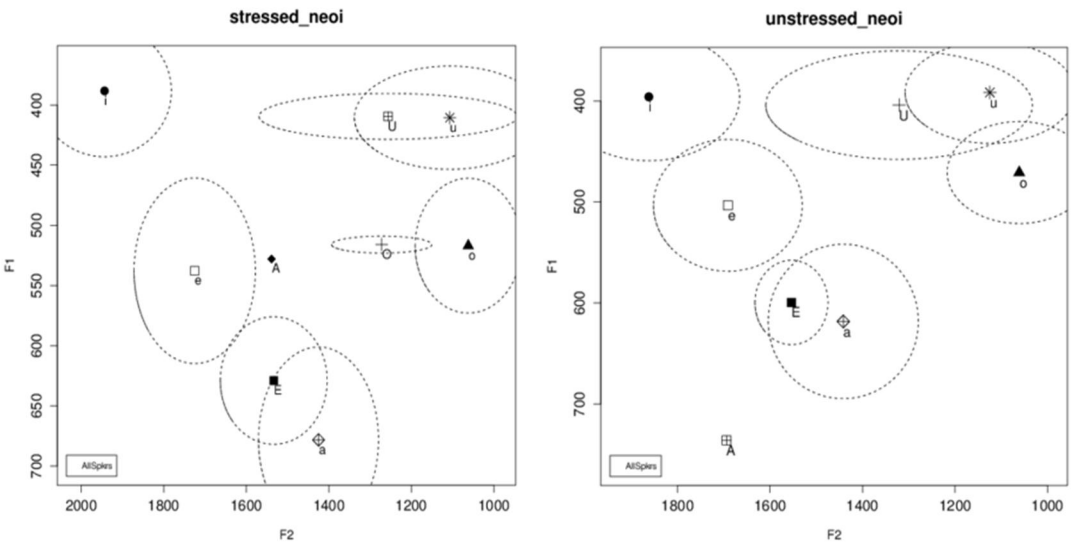

Πίνακας 4.5: Συχνότητες συντονισμού και αριθμός φωνηέντων που εντοπίστηκαν

ΤΟΝΙΣΜΕΝΑ				**ΑΤΟΝΑ**			
Vowel	**F1**	**F2**	**Records found**	**Vowel**	**F1**	**F2**	**Records found**
[i]	388	1943	226	[i]	396	1862	465
[I]	-	-	-	[I]	-	-	-
[e]	538	1725	187	[e]	503	1691	258
[E]	629	1533	48	[E]	600	1554	48
[a]	678	1425	238	[a]	618	1442	622
[A]	528	1539	1	[A]	736	1694	1
[o]	517	1062	160	[o]	471	1061	172
[O]	516	1272	2	[O]	-	-	-
[u]	411	1107	164	[u]	392	1125	238
[U]	409	1256	4	[U]	404	1321	2

Πίνακας 4.6: Ευκλείδειες αποστάσεις

Euclidean Distance between:		ΤΟΝΙΣΜΕΝΑ	ΑΤΟΝΑ
i	a	594	476
a	u	415	388
i	e	265	202
e	a	331	257
e	o	663	631
a	o	397	407
o	u	115	102
i	u	836	737
A	U	307	499

E	A	101	195
E	O	285	-
A	O	267	-
O	U	108	-
E	E	212	168
I	A	428	379
E	a	120	114
A	A	188	279
A	u	448	665
O	o	210	-
U	U	149	196
U	i	687	541

Καταρχάς, βλέπουμε στον πίνακα 4.4 το φωνήεν [i] να εμφανίζεται κανονικά σε μια υψηλή πρόσθια θέση στη στοματική κοιλότητα, με την τιμή της F1 του ως τονισμένο να φτάνει στα 388Hz, ενώ ως άτονο να πραγματώνεται λίγο πιο κάτω στα 396Hz. Σύμφωνα με τις τιμές της δεύτερης συχνότητας συντονισμού, υπάρχει εξίσου μια διαφορά ως προς την κατανομή του [i] ανάμεσα στα δύο συστήματα, καθώς το τονισμένο [i] έχει μια πιο πρόσθια κατανομή στα 1943Hz, από ότι το άτονο που βρίσκεται στα 1862Hz. Αντίθετα, το φωνήεν [I], που είχε επισημειωθεί από τους μεταγραφείς στο σύστημα των ηλικιωμένων, δεν εντοπίζεται καθόλου σε αυτό των νέων, ούτε στο τονισμένο ούτε στο άτονο φωνηεντικό σύστημα.

Περνώντας στην περιγραφή της θέσης του φωνήεντος [e], παρατηρούμε ότι καταλαμβάνει μια μέση θέση στη στοματική κοιλότητα σε σχέση με το αρχικό σημείο άρθρωσης του στο φωνηεντικό χώρο, με την F1 να ανέρχεται στα 538Hz στο γράφημα των τονισμένων. Όπως μαρτυρούν οι αριθμητικές τιμές της ευκλείδειας απόστασης, η απόσταση ανάμεσα στα τονισμένα [i] και [e] (265) είναι μεγαλύτερη από αυτή που έχουν ως άτονα (202). Κάτι τέτοιο μπορεί να το αντιληφθεί κανείς κοιτώντας και τα τραπέζια στον πίνακα 4.4, καθώς φαίνεται ότι οι πραγματώσεις του άτονου [e] καταλαμβάνουν ένα μικρό ποσοστό από το φωνηεντικό χώρο του [i], ενώ στα τονισμένα δεν τέμνονται καθόλου. Το άτονο [e] βρίσκεται λίγο πιο ψηλά με την πρώτη συχνότητα συντονισμού να φτάνει στα 503Hz.

Παράλληλα, η αντίστοιχη απόσταση που υπάρχει μεταξύ των φωνηέντων [i] και [a] είναι και πάλι πιο μεγάλη στο σύστημα των τονισμένων (594) από ότι των άτονων (376) (το ίδιο ισχύει και για την απόσταση ανάμεσα στα [e]-[a]). Αυτή η κατανομή των φωνηέντων πρέπει να οφείλεται κατά κύριο λόγο στη συμπεριφορά του τονισμένου [a], που βλέπουμε να πραγματώνεται σε μια πιο χαμηλή και πιο κεντρική θέση στο φωνηεντικό χώρο. Πιο συγκεκριμένα, οι μετρήσεις για το φωνήεν [a] έδωσαν ως μέση τιμή της πρώτης συχνότητα συντονισμού τα 678Hz ενώ για τη δεύτερη τα 1425Hz, κάτι που φανερώνει την κεντρικοποιημένη θέση που καταλαμβάνει το φωνήεν αυτό. Αντίθετα, το άτονο [a] εμφανίζεται λίγο πιο πάνω και πιο μπροστά, καθώς η F1 του ανέρχεται στα 618Hz και η F2 στα 1442Hz. Να υπενθυμίσω σε αυτό το σημείο ότι σχετικά με το φωνήεν [A], από τη στιγμή που εντοπίζεται μόνο σε μία περίπτωση σε κάθε σύστημα, δεν μπορεί να διατυπωθεί κάποια παρατήρηση ούτε σχετικά με τη φωνηεντική του θέση, αλλά και ούτε σε σύγκριση με το [a].

Στη συνέχεια, αυτό που δείχνει να είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι η συμπεριφορά που παρουσιάζει και πάλι ο ήχος [E] μέσα στο χώρο του φωνηεντικού τραπεζίου. Πιο αναλυτικά, αυτό το [E] σίγουρα δεν συμπεριλαμβάνεται στα φωνήεντα αυτά που με το πέρασμα των χρόνων φαίνεται να έχουν χαθεί από το σύστημα της διαλέκτου, καθώς εξακολουθεί να πραγματώνεται ακόμα από τους νέους ομιλητές του ιδιώματος. Σύμφωνα με τα γραφήματα, αυτός ο ήχος φαίνεται να αποτελεί ένα χαμηλό φωνήεν με την πρώτη συχνότητα συντονισμού να φτάνει τα 629Hz στα τονισμένα και τα 600Hz στα άτονα (πάλι έχουμε μια μείωση της F1 στα άτονα). Ως προς τις τιμές της δεύτερης συχνότητας συντονισμού, βλέπουμε ότι αυτό το [E] πραγματώνεται πιο κεντρικά μέσα στο φωνηεντικό χώρο, καθώς η F2 του ως τονισμένο ανέρχεται στα 1554Hz και ως άτονο στα 1533Hz.

Επιπλέον, είναι φανερή η διάχυση του [E], που έχει ως αποτέλεσμα ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό του χώρου πραγμάτωσης του να επικαλύπτεται από το εξίσου κεντρικό χαμηλό [a], κάτι που έχουμε δει να συμβαίνει και στα προηγούμενα γραφήματα. Βέβαια, στο σύστημα των άτονων η κατανομή του δείχνει να καταλαμβάνει μεγαλύτερο χώρο συνολικά από το φωνήεν [a], σε σχέση κιόλας με τον τρόπο που διαμορφώνεται στην περίπτωση των ηλικιωμένων όπου εκεί ήταν σαφώς μικρότερο το ποσοστό επικάλυψης (βλ. πίνακα 4.1). Κάτι τέτοιο ενισχύεται και από τις τιμές που δίνουν οι ευκλείδειες αποστάσεις ανάμεσα στα άτονα φωνήεντα [E] και

[a]. Συγκεκριμένα, στο φωνηεντικό σύστημα των νέων η ευκλείδεια απόσταση μεταξύ των δύο φωνηέντων είναι 114, ενώ επιστρέφοντας στον πίνακα 4.3 των ηλικιωμένων μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η απόσταση είναι πιο μεγάλη καθώς φτάνει στο 183.

Η γενιά των νέων ομιλητών διαφέρει και ως προς την απόσταση που υφίσταται μεταξύ των τονισμένων και άτονων [E] και [e]. Όπως βλέπουμε και στον πίνακα 4.4, το εύρος των πραγματώσεων των φωνηέντων [E] και [e] τέμνεται σε ένα σημείο στα τονισμένα και βρίσκονται αρκετά κοντά στα άτονα, κάτι που το αποδεικνύει η τιμή της ευκλείδειας απόστασης (τονισμένα: 212, άτονα: 168) ανάμεσα τους, που είναι εμφανώς πιο μικρή από αυτή που έδωσε η γενιά των ηλικιωμένων (τονισμένα: 357, άτονα: 258). Παρόλα αυτά, και στην περίπτωση των νέων αυτό το [E], σύμφωνα με τις τιμές των συχνοτήτων συντονισμού, εξακολουθεί να διαφέρει από το μέσο πρόσθιο [e], καθώς πραγματώνεται πιο χαμηλά και προβάλλει μια τάση κεντρικοποίησης μέσα στο φωνηεντικό χώρο πιο κοντά στο φωνήεν [a]. Όμως, αξίζει να υπογραμμίσω ότι η διάκριση ανάμεσα στο ζεύγος φωνηέντων [e] και [E] ως προς την τιμή της F2, δεν είναι τόσο μεγάλη όσο παρατηρήθηκε να συμβαίνει με τις πραγματώσεις των φωνηέντων αυτών από τους ηλικιωμένους (τονισμένα ηλικιωμένοι: [e]→1886Hz, [E]→1572Hz; τονισμένα νέοι: [e]→1725Hz, [E]→1533Hz; άτονα ηλικιωμένοι: [e]→1908Hz, [E]→1698Hz; άτονα νέοι: [e]→1691Hz, [E]→1554Hz), ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η πραγμάτωση του άτονου [E] των ηλικιωμένων φαίνεται να πλησιάζει πιο κοντά στο άτονο [e] των νέων παρά στο αντίστοιχο κεφαλαίο [E], ως προς τη τιμή της F2.

Αναλύοντας την περίπτωση του φωνήεντος [O], αντιλαμβανόμαστε ότι τουλάχιστον στα άτονα έχει την ίδια μοίρα με το [I], και έτσι δεν εμφανίζεται καθόλου στο φωνηεντικό χώρο. Αντίθετα, ως τονισμένο εντοπίστηκε στην ομιλία των νέων, έστω και σε δύο πάλι μόνο λέξεις. Όμως, φαίνεται ότι παρουσιάζει εντελώς διαφορετική κατανομή από αυτή που είχε στους ηλικιωμένους. Συγκεκριμένα, ως προς την δεύτερη συχνότητα συντονισμού του που φτάνει στα 1272Hz, διαγράφει μια αντίθετη πορεία από αυτή του [O] των ηλικιωμένων, καθώς φαίνεται να τείνει προς την κεντρική πλευρά του άξονα της στοματικής κοιλότητας σε αντιδιαστολή με το [O] της άλλης ομάδας που παρουσίαζε μια περισσότερο οπίσθια κατανομή. Επίσης, ένα μικρό ποσοστό της πραγμάτωσης του καλύπτεται από το μικρό [o], αφού δεν εμφανίζουν διαφορά στο επίπεδο της πρώτης συχνότητας συντονισμού. Παρόλα

αυτά, εξαιτίας πάλι του μικρού δείγματος στο οποίο εμφανίζεται αυτός ο ήχος δεν μπορούμε να συγκεντρώσουμε περαιτέρω ισχυρισμούς.

Από την άλλη, το φωνήεν [o] εντοπίζεται σε μια μέση θέση, με την F1 ως τονισμένο να φτάνει στα 517Hz, ενώ ως άτονο στα 471Hz, παρουσιάζοντας μια μικρή μείωση που οδήγησε στην πραγμάτωση του άτονο [o] λίγο πιο ψηλά. Με βάση τις αριθμητικές τιμές της δεύτερης συχνότητας συντονισμού, το [o] παρουσιάζει ξεκάθαρα μια οπίσθια κατανομή (τονισμένα: 1062Hz; άτονα: 1061Hz). Επιπλέον, να σημειώσουμε ότι στο σύστημα μόνο των άτονων παρατηρείται μια διάχυση του [o] προς τα πάνω, με αποτέλεσμα ένα μικρό ποσοστό των πραγματώσεων του να αλληλεπικαλύπτεται με αυτές του υψηλού φωνήεντος [u], κάτι που ενισχύεται και από την μικρή τιμή (102) της ευκλείδειας απόστασης ανάμεσα τους.

Οι αριθμητικές τιμές που έδωσαν οι συχνότητες συντονισμού του [u], εντάσσουν το φωνήεν αυτό κανονικά σε μια υψηλή οπίσθια θέση στη στοματική κοιλότητα σε σχέση με το αρχικό σημείο άρθρωσης του στο φωνηεντικό χώρο, με την F1 να φτάνει στα 411Hz ως τονισμένο και να ανεβαίνει λίγο στα 392Hz ως άτονο. Επιπρόσθετα, οι τιμές της F2 του [u] ανέρχονται στα 1107Hz και 1125Hz αντίστοιχα. Με βάση τον πίνακα 4.6, η απόσταση ανάμεσα στα άτονα φωνήεντα [u] και [a] (388) είναι μικρότερη από αυτή των [u] και [i] (737), κάτι που ισχύει σαφώς και στα τονισμένα μόνο που το μέγεθος της απόστασης και στις δύο περιπτώσεις είναι μεγαλύτερο ([u]-[a]: 415; [u]-[i]: 836).

Τέλος, σχετικά με το [U] τα δεδομένα μπορεί να μοιάζουν με αυτά που έδωσαν οι ηλικιωμένοι, αλλά αντίθετα στην περίπτωση των νέων το δείγμα λέξεων, στο οποίο εντοπίστηκε, παρουσιάζει μείωση (τονισμένο μόνο σε 4 λέξεις, άτονο σε 2 λέξεις). Βλέποντας τα σχήματα στον πίνακα 4.4, έχουμε τη δυνατότητα να παρατηρήσουμε ότι το φωνήεν [U] μπορεί ως προς την τιμή της F1 να μην παρουσιάζει απόκλιση από το [u], καθώς είναι και τα δύο σε υψηλή θέση, αντίθετα όμως ως προς την τιμή της δεύτερης συχνότητας υπάρχει μια διαφορά, που στο σύστημα των άτονων δείχνει μεγαλύτερη. Συγκεκριμένα, η F2 του τονισμένου [U] φτάνει στα 1256Hz ενώ του άτονου στα 1321Hz, με αποτέλεσμα η διάχυση του ήχου αυτού στο φωνηεντικό χώρο να αναδεικνύει για άλλη μια φορά τη τάση για μια πιο κεντρική θέση ως προς τον οριζόντιο άξονα. Όμως, ένα ποσοστό του χώρου πραγμάτωσης του εξακολουθεί να αλληλεπικαλύπτεται με το φωνήεν [u], αφού το

ένα μέρος του [U] βλέπουμε να διαχέεται προς τα δεξιά του άξονα και το άλλο προς τα αριστερά.

Συμπληρωματικά, αξίζει να υπογραμμίσω ότι σύμφωνα με τις αριθμητικές τιμές της ευκλείδειας απόστασης, το [U] απέχει λιγότερο από το πρόσθιο [i], αφού η απόσταση ανάμεσα τους είναι στα τονισμένα 687 και στα άτονα 541, σε σχέση με την απόσταση που υπάρχει μεταξύ του [i] και του [u] που είναι εμφανώς μεγαλύτερη (τονισμένα: 836; άτονα: 737). Αυτό το στοιχείο φαίνεται να ενισχύει την ένδειξη κατάληψης μιας λιγότερο οπίσθιας θέσης του [U] στο φωνηεντικό χώρο και κατ' επέκταση τη διαφοροποίηση του από το φωνήεν [u]. Βέβαια το γεγονός ότι εντοπίστηκε σε πολύ λίγα δεδομένα στους νέους, μας επιτρέπει να διακρίνουμε πιο έντονα την εξάλειψη του από το φωνηεντικό σύστημα της διαλέκτου.

Συνολικά πάντως μπορούμε να συμπεράνουμε ότι και στις δύο γενιές ομιλητών το εύρος των άτονων συστημάτων καταλαμβάνει μικρότερο χώρο σε σύγκριση με αυτό των τονισμένων, κάτι που φάνηκε τόσο από τη μείωση των τιμών των συχνοτήτων συντονισμού όσο και της ευκλείδειας απόστασης. Αυτή η κατάληψη λιγότερο χώρου δείχνει να οφείλεται κυρίως στη μετακίνηση των άτονων φωνηέντων προς τα πάνω, καθώς και εξαιτίας της τάσης των ακριανών [i] και [u] να πραγματώνονται λίγο πιο κεντρικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

5. Συζήτηση

Σε αυτό το κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε συγκεντρωτικά τα ευρήματα της παρούσας μελέτης και θα προβούμε σε μια σύγκριση των αποτελεσμάτων, με σκοπό να σχολιάσουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές που εντοπίζονται ανάμεσα στα φωνηεντικά συστήματα των δύο γενεών ομιλητών της διαλέκτου. Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε την κατανομή των πέντε φωνηέντων [i,e,a,o,u] στο φωνηεντικό χώρο μέσα από ένα παραλληλισμό με τα κοινά φωνήεντα της ΚΝΕ, με στόχο να διαπιστώσουμε σε ποια σημεία μπορεί να συγκλίνουν ή να αποκλίνουν τα συστήματα μεταξύ τους. Τέλος, θα εστιάσουμε περισσότερο στη φύση των φωνηέντων που συμβολίζονται με κεφαλαίο γράμμα, τα οποία έχουν προσδιοριστεί ως διαφορετικά, μελετώντας τον κατάλογο λέξεων στον οποίο αυτά εμφανίζονται.

5.1. Σύγκριση και αποτελέσματα

Στο προηγούμενο κεφάλαιο είδαμε αναλυτικά τα αποτελέσματα των μετρήσεων, που έγιναν πάνω στα φωνήεντα των δύο ηλικιακών ομάδων του μιστιώτικου ιδιώματος. Αυτό που μπορούμε να πούμε με σιγουριά είναι ότι τα φωνηεντικά τραπέζια, που αναδείχθηκαν, παρουσιάζουν αποκλίσεις από προηγούμενες αναφορές, σχετικά με το πώς διαμορφωνόταν το φωνηεντικό σύστημα της καππαδοκικής διαλέκτου. Γενικά η ομάδα των ηλικιωμένων πληροφορητών φάνηκε να παρουσιάζει σχετικά ένα πιο πλούσιο σύστημα φωνηέντων, ίσως επειδή βρίσκεται πιο κοντά χρονικά στη γενιά που ζούσε ακόμα στην περιοχή της Καππαδοκίας. Όμως, το γεγονός ότι το γλωσσικό περιβάλλον στην Ελλάδα ήταν διαφορετικό, καθώς και το ότι χάθηκε η επαφή με την τουρκική γλώσσα (από την οποία μαρτυρείται ότι προέρχονται τα τρία φωνήεντα /y,œ,ɯ/ που πραγματώνονταν από τους διαλεκτόφωνους σε προγενέστερη φάση), μοιάζει να οδήγησε τη γενιά των ηλικιωμένων στο να διατηρήσει από τη μία κάποια παλαιά φωνηεντικά χαρακτηριστικά της διαλέκτου, έστω και αλλοιωμένα, αλλά από την άλλη να πραγματώσει ένα διαφορετικό φωνηεντικό σύστημα από αυτό για το οποίο μιλάει ο Dawkins (1916).

Βέβαια να σημειώσουμε σε αυτό το σημείο ότι άσχετα με τον τόπο γέννησης [17], η ομάδα αυτής της γενιάς ήταν ιδιαίτερα ενοποιημένη, καθώς αποτελούσαν πρόσφυγες που αναγκαστικά ήταν εκτεθειμένοι τουλάχιστον για τα χρόνια της παιδικής τους ηλικίας, μπορεί και της εφηβικής, στην παλαιότερη μορφή της διαλέκτου. Οι γονείς των ηλικιωμένων ατόμων, που εξετάσαμε, μεγάλωσαν στη Μικρά Ασία και έτσι πιθανόν να μετέδωσαν τη μητρική γλώσσα στα παιδιά τους. Επομένως, το σύστημα δείχνει να έχει αλλάξει με την εξάλειψη ή την είσοδο κάποιων φωνημάτων, αλλά λιγότερο από ότι το σύστημα των νέων, που δεν είχαν σίγουρα αντίστοιχα ερεθίσματα με αυτά των ηλικιωμένων.

Αναλόγως, με την πορεία των χρόνων και τις επιπτώσεις της γλωσσικής αλλαγής, η επόμενη γενιά των νέων ομιλητών έδειξε να απλοποιεί περισσότερο το σύστημα της και έτσι να εμφανίζει σταδιακά διαφοροποιήσεις από αυτό των ηλικιωμένων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, στην ομιλία της γενιάς των νέων ο αριθμός των φωνηέντων που πραγματώνεται είναι μικρότερος. Η διάλεκτος καθώς περνά από γενιά σε γενιά, εξαιτίας της ανάγκης προσαρμογής με τον υπόλοιπο πληθυσμό, έχει υποστεί αλλοιώσεις και πολλά διαλεκτικά στοιχεία, όπως ήταν η χρήση των τούρκικων φωνηέντων, έχουν είτε εξαλειφθεί είτε περιοριστεί. Αλλά ας δούμε τα αποτελέσματα της έρευνας πιο αναλυτικά, σχολιάζοντας ξεχωριστά τα τονισμένα από τα άτονα συστήματα και διαχωρίζοντας τις περιπτώσεις των φωνηέντων.

5.1.1. Αποτελέσματα τονισμένων

Όσον αφορά τα φωνηεντικά τραπέζια των τονισμένων φωνηέντων που διαμόρφωσαν οι πραγματώσεις των δύο υπό εξέταση ηλικιακών ομάδων, αυτό που αποδείχτηκε είναι ότι υπάρχουν διαφορές αλλά και ομοιότητες ανάμεσα τους. Οι ηλικιωμένοι ομιλητές φάνηκε να ενσωματώνουν στο σύστημα τους δέκα στον αριθμό

---

[17]Να υπενθυμίσω ότι οι πληροφορητές που ανήκουν στην ομάδα των ηλικιωμένων αποτελούν είτε άτομα που γεννήθηκαν στην Καππαδοκία και που μεταφέρθηκαν σε πολύ μικρή ηλικία στο Αγιονέρι, είτε άτομα που γεννήθηκαν κατευθείαν στην Ελλάδα λίγο καιρό μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών.

φωνήεντα, τα πέντε [i,e,a,o,u] που είναι κοινά με την ΚΝΕ και τα άλλα πέντε [I,E,A,O,U], ενώ οι νέοι να παρουσιάζουν είτε απουσία είτε μείωση της πραγμάτωσης κάποιων από αυτά. Μέσα από τη μορφή που πήραν τα τραπέζια αλλά και από τις τιμές που έδωσαν οι δύο πρώτες συχνότητες συντονισμού για το καθένα από αυτά τα φωνήεντα, μας επιτρέπουν να διατυπώσουμε κάποιες παρατηρήσεις.

5.1.1.1 Τα φωνήεντα [i,e,a,o,u]

Ως προς την κατανομή των πέντε φωνηέντων [i,e,a,o,u] παρατηρήθηκε μια σχετική διαφοροποίηση ανάμεσα στα συστήματα των δύο ομάδων. Οι πραγματώσεις των νέων ομιλητών διαμορφώθηκαν συνολικά πιο μαζεμένα στο φωνηεντικό χώρο. Πιο συγκεκριμένα, οι τιμές της F1 (εκτός του [o]) φάνηκαν να είναι πιο μειωμένες, με κυριότερη απόκλιση αυτή του φωνήεντος [a], που δεν πραγματώνεται τόσο χαμηλά όσο το βλέπουμε στους ηλικιωμένους. Επιπλέον, ως προς τις τιμές της F2, τα φωνήεντα [i] και [e] εμφανίζονται σε μια λιγότερο πρόσθια θέση και αντίστοιχα το [o] σε μια λιγότερο οπίσθια. Παράλληλα, η ευκλείδεια απόσταση ανάμεσα στα φωνήεντα [e]-[a] δείχνει να είναι πιο μεγάλη στους ηλικιωμένους (ηλικιωμένοι 479 Vs. νέοι 331), καθώς επίσης κάτι ανάλογο συμβαίνει και μεταξύ των ακριανών φωνηέντων [i]-[u] (ηλικιωμένοι 1045 Vs. νέοι 836) και [e]-[o] (ηλικιωμένοι 835 Vs. νέοι 663).

Εξαιτίας των παραπάνω ευρημάτων, μας δίνετε η δυνατότητα να θεωρήσουμε ότι οι φωνηεντικές πραγματώσεις των νέων φανερώνουν ένα σύστημα που καταλαμβάνει λιγότερο χώρο, καθώς ανεβαίνει προς τα πάνω και κεντρικοποιείται περισσότερο. Με άλλα λόγια, από τη στιγμή που στους νέους είναι μικρότερες οι ευκλείδειες αποστάσεις ανάμεσα στα φωνήεντα που βρίσκονται σε κάθε άκρη του τραπεζίου, σε συνδυασμό με τις μειωμένες τιμές της F1 και κυρίως με την πραγμάτωση ενός λιγότερου χαμηλού [a], αναδεικνύεται μια πιο μικρή κατανομή των φωνηέντων, σε σχέση με αυτή που παρουσιάζουν οι ηλικιωμένοι ομιλητές (κάτι παρόμοιο θα δούμε και στα άτονα).

Γενικά οι δύο ομάδες πληροφορητών διατηρούν τις κοινές μονάδες με την ΚΝΕ και παράλληλα τις ενισχύουν μειώνοντας τον αριθμό των διαφορετικών φωνηέντων που χαρακτηρίζουν το μιστιώτικο σύστημα. Ουσιαστικά, εξαλείφονται σταδιακά φωνήεντα έτσι ώστε το σύστημα να απλοποιηθεί. Αυτή τη τάση μπορούμε να την εντοπίσουμε εξίσου και στις δύο ομάδες, με τη διαφορά ότι στους νέους το

φαινόμενο είναι πιο έντονο. Συγκεκριμένα, στη γενιά των ηλικιωμένων βλέπουμε τη μειωμένη χρήση των ήχων [I,A,O], ενώ από την ομιλία των νέων χάνεται εξολοκλήρου το [I] και εξαλείφεται σημαντικά η χρήση του [U]. Οι ομιλητές της διαλέκτου φαίνεται ότι βρίσκονται σε μια διαδικασία προσαρμογής, με σκοπό να μειώσουν τις διαφορές τους από τους ντόπιους και έτσι να αφομοιωθούν με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Σύμφωνα με τους μηχανισμούς αλλαγής που ενεργοποιούνται σε τέτοιες περιπτώσεις επαφής, φαίνεται να εφαρμόζεται εδώ η διαδικασία της 'εξομοίωσης' (levelling) προς την πρότυπη γλώσσα, αφού αποβάλλονται τα περισσότερα φωνήεντα που δεν απαντούν στην κοινή με αποτέλεσμα να μοιάσουν περισσότερο τα συστήματα μεταξύ τους.

5.1.1.2 Το φωνήεν [E]

Πέρα από τα φωνήεντα [i,e,a,o,u], μόνο το διαφορετικό φωνήεν [E] φαίνεται να αναπτύσσει μια ξεκάθαρη θέση στο φωνηεντικό χώρο, αν και δεν είναι ένας από τους ήχους που έχουν μαρτυρηθεί στα παλαιότερα καππαδοκικά. Οι αριθμητικές τιμές των συχνοτήτων συντονισμού[18] στους ηλικιωμένους όσο και της ευκλείδειας απόστασης, μαρτυρούν την ύπαρξη ενός φωνήεντος που δεν συγκλίνει καθόλου, ως προς την πραγμάτωση του, με το μέσο πρόσθιο φωνήεν [e]. Αντίθετα, δείχνει να εμφανίζεται σε μια πιο χαμηλή και σχετικά πιο κεντρική παρά πρόσθια θέση και η απόσταση του από το [e] είναι αρκετά μεγάλη (357). Επιπλέον, ένα ποσοστό των πραγματώσεων του, όπως είδαμε, επικαλύπτεται από το φωνήεν [a]. Τα δύο αυτά φωνήεντα [E] και [a] βρίσκονται κοντά μέσα στο φωνηεντικό χώρο, κάτι που το φανερώνει τόσο η ευκλείδεια απόσταση ανάμεσα τους που είναι ιδιαίτερα μικρή (123), όσο και οι τιμές των F1 και F2.

Παρατηρώντας παράλληλα το φωνηεντικό τραπέζιο των νέων, βλέπουμε ότι αυτός ο ήχος [E] εξακολουθεί να πραγματώνεται και να καταλαμβάνει μια σημαντική θέση στο χώρο. Η κατανομή του συγκλίνει αρκετά με αυτή που εμφανίζει στους

---

[18]Να υπενθυμίσω ότι οι τιμές των συχνοτήτων συντονισμού για τα δύο φωνήεντα είναι οι εξής: [E]→F1:711Hz , F2: 1572Hz; [e]→F1: 542Hz, F2: 1886Hz.

ηλικιωμένους, σύμφωνα με τις συχνότητες συντονισμού, καθώς επίσης ένα ποσοστό των πραγματώσεων αλληλεπικαλύπτεται και πάλι με το φωνήεν [a]. Έτσι, και στο σύστημα των νέων το [E] παρουσιάζεται σε μια χαμηλή θέση στη στοματική κοιλότητα και διατηρεί μια ξεκάθαρη απόσταση από την κατανομή του φωνήεντος [e]. Όμως, μέσα από μια πιο λεπτομερή σύγκριση αυτό που αναδεικνύεται, είναι ότι η απόσταση ανάμεσα στα φωνήεντα [E] και [e] είναι πιο μικρή (212), σύμφωνα με τις τιμές της ευκλείδειας απόστασης, σε σχέση με αυτή που είχαν στο σύστημα των ηλικιωμένων. Όπως φανερώνει ο πίνακας 4.4, το εύρος των πραγματώσεων των δύο φωνηέντων ακουμπούν έστω και ελάχιστα σε ένα σημείο, ενώ αντίθετα στο γράφημα των ηλικιωμένων (πίνακας 4.1) υπάρχει μια ξεκάθαρη απόσταση ανάμεσα τους.

Συμπληρωματικά, σχετικά με το ζήτημα της επικάλυψης κάποιων πραγματώσεων του [E] από αυτές του χαμηλού [a], αξίζει να υπογραμμίσω σε αυτό το σημείο ότι αυτό το φαινόμενο οφείλεται μάλλον στον διαφορετικό τρόπο που οι ομιλητές και των δύο ομάδων πραγματώνουν τη λέξη 'ντερέ'(=τώρα). Πιο αναλυτικά, κατά τη διάρκεια επεξεργασίας του γλωσσικού υλικού, κάθε φορά που συναντούσα τη λέξη αυτή παρατηρούσα την ύπαρξη τριών παραλλαγών στον τρόπο πραγμάτωσης της. Φαινόταν ότι όλοι οι πληροφορητές άλλες φορές έλεγαν την ίδια λέξη ως 'ντΕρΈ' [dæræ], άλλες ως 'ντΕρά' [dæra] και άλλες ακόμα και 'νταρά' [dara].[19] Όμως, ο μεταγραφέας σημείωνε πάντα ένα [E]. Έτσι, είναι πολύ πιθανόν η αλληλοεπικάλυψη με το φωνήεν [a] να οφείλεται στην ύπαρξη των τριών ποικιλιών που παρουσιάζει η λέξη αυτή, καθώς επίσης να σημειώσω ότι η λέξη ΄ντερέ' καταλαμβάνει και το μεγαλύτερο ποσοστό εμφάνισης στο δείγμα για το φωνήεν [E] (βλ. παράρτημα). Εν κατακλείδι, οι φυσικοί ομιλητές μπορεί να μην έχουν ουσιαστικά επίγνωση του πώς πραγματώνεται τελικά το φωνήεν [E] σε αυτή τη λέξη.

---

[19]Σύμφωνα με τα γλωσσάρια που υπάρχουν, παραθέτω ενδεικτικά πώς δηλώνεται η λέξη 'τωρα', ανάλογα με τη διάλεκτο στην οποία έχει γίνει η μελέτη: Κοιμίσογλου (2006) και Κοτσανίδης για το Μιστί δίνεται ως 'νταρά', Μαυροχαλυβίδης (1990) για την Αξό ως 'ντερέ' και 'ντερά' και στον Dawkins (1916) βρέθηκε ένα 'άντερε'. Ίσως οι παραλλαγές που παρουσιάζει η λέξη να έχουν προκαλέσει και αυτή την ποικιλότητα στη χρήση της από τους σημερινούς φυσικούς ομιλητές.

Παρόλα αυτά, η επισημείωση του [E] από τους φυσικούς ομιλητές της διαλέκτου φαίνεται ότι μας έδωσαν την ευκαιρία να εντοπίσουμε αυτό τον ήχο, του οποίου η ύπαρξη δεν μαρτυρείται στις παλαιότερες μελέτες ως ένα από τα φωνήεντα της καππαδοκικής διαλέκτου. Μέσα από τη προκείμενη συμπεριφορά του, τα συμπεράσματα στα οποία μπορούμε να καταλήξουμε είναι τα εξής: α) σίγουρα διαφέρει από το μέσο πρόσθιο [e], καθώς πραγματώνεται σε μια χαμηλή και ίσως πιο κεντρική θέση στο φωνηεντικό χώρο και β) το γεγονός ότι δεν αναφέρεται η παρουσία του από τον Dawkins (1916) σημαίνει ότι το φωνήεν αυτό μπορεί να μην πραγματωνόταν από τους τότε διαλεκτόφωνους -τουλάχιστον συστηματικά και σε υψηλά ποσοστά- και επομένως να εντάχθηκε στο σύστημα των μεταγενέστερων ομιλητών μετά από τη μεταφορά τους στην Ελλάδα. Αν λοιπόν θεωρήσουμε ότι το φωνήεν [E] δεν γίνεται να αποτελεί έστω και απολίθωμα κάποιου τούρκικου φωνήεντος από αυτά που έχουν εντοπιστεί στην ομιλία των Καππαδόκων, μας δίνεται η δυνατότητα να υποθέσουμε ότι το φωνήεν αυτό μπορεί να δημιουργήθηκε εξαιτίας του νέου γλωσσικού περιβάλλοντος στο οποίο εντάχθηκαν οι ομιλητές. Η παρουσία του δεν υποδηλώνει σίγουρα τουρκική επίδραση, καθώς ο ήχος αυτός δεν συμπεριλαμβάνεται στο φωνηεντικό σύστημα της τουρκικής γλώσσας, αλλά αντίθετα δείχνει να είναι αποτέλεσμα κάποιας άλλου είδους γλωσσικής επαφής.

Με αφορμή την αναζήτηση της προέλευσης του δεν μπορούμε παρά να ανατρέξουμε στα γλωσσικά ερεθίσματα, που γνωρίζουμε ότι είχαν και εξακολουθούν να έχουν οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στο χωριό Αγιονέρι. Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 2 (βλ. ενότητα 2.1.1.), σύμφωνα με τη βιβλιογραφία[20] στην ποντιακή και στη φαρασιώτικη διάλεκτο (με τις οποίες τα καππαδοκικά βρισκόταν σε επαφή και παλαιότερα) έχει εντοπιστεί ένα φωνήεν που συμβολίζεται ως ä [æ], το οποίο αποτελεί ένα σχεδόν ανοιχτό πρόσθιο μη στρογγυλό φωνήεν που μοιάζει με ένα ε ανοιχτό (π.χ. σπίτä) και προέρχεται από περιπτώσεις συνάρθρωσης φωνηέντων (ε+α ή ι+α). Επομένως, από τη στιγμή που γνωρίζουμε ότι στο Αγιονέρι διέμεναν μαζί με

[20]Βλέπε Dawkins, 1916; Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 1980.

τους Καππαδόκες και Πόντιοι πρόσφυγες, είναι πολύ πιθανό αυτός ο διαφορετικός ήχος [E] να προέρχεται από την ποντιακή διάλεκτο και να αντιστοιχεί στο [æ].

Με άλλα λόγια, οι Καππαδόκες του χωριού αυτού στην προσπάθεια τους να ενταχθούν στον νέο τόπο διαμονής, είναι αναμενόμενο από τη μία να έχασαν πολλά από τα χαρακτηριστικά της ομιλίας τους, αλλά από την άλλη λόγω της συνύπαρξης τους με έναν πληθυσμό με ισχυρή διαλεκτική ταυτότητα να υιοθέτησαν κάποια από τα στοιχεία του. Επηρεασμένοι από τους Πόντιους θεωρούμε ότι προσπάθησαν να διατηρήσουν ζωντανή τη διάλεκτο, καθώς δεν σταμάτησαν να μιλούν το μιστιώτικο ιδίωμα, παρά την ανάγκη τους να μην διαφέρουν από τους ντόπιους. Κατ' επέκταση, γι' αυτό υποθέτουμε ότι το φωνήεν [E] μπορεί να αποτελεί πράγματι δάνειο από τα Ποντιακά, καθώς είναι ουσιαστικά ένα ε ανοιχτό (όπως και στα Ποντιακά), που βρίσκεται ανάμεσα στα φωνήεντα [e] και [a] μέσα στον φωνηεντικό χώρο.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα που προκύπτουν από ανάλογες καταστάσεις επαφής (βλ. 2.4.2), αυτό που μπορεί να αναδεικνύεται είναι η τάση για 'δημιουργία μιας κοινής' (koineization) ανάμεσα στα Καππαδοκικά και στα Ποντιακά. Οι Καππαδόκες, καθώς ανέπτυξαν δεσμούς με τους Πόντιους (λόγω κοινής συμβίωσης), μπορεί να μην επηρεάστηκαν τόσο όσο αναμενόταν από την πρότυπη γλώσσα και γι' αυτό να διατήρησαν κάποια διαλεκτικά χαρακτηριστικά. Η δυναμική της γλωσσικής αλλαγής φαίνεται να σχετίζεται περισσότερο με τη δυναμική της ομάδας, με την έννοια ότι αυτή η ισχυρή επαφή ανάμεσα στις δύο διαλέκτους μπορεί να οδήγησε στην ενεργοποίηση της διαδικασίας 'εξομοίωσης' (levelling) του καππαδοκικού προς το ποντιακό σύστημα αυτή τη φορά. Μέσω αυτού του μηχανισμού αλλαγής, πιθανολογούμε λοιπόν ότι οι Μιστιώτες του χωριού υιοθέτησαν αυτό το φωνήεν [æ], επειδή ήταν ένα εξέχων χαρακτηριστικό (salient feature, βλ. 2.3.4.) των Ποντίων. Ουσιαστικά, αυτός ο ήχος υποθέτουμε ότι είναι ένας δείκτης ταυτότητας που διακρίνει τους Πόντιους και γι' αυτό το λόγο είναι από τα πρώτα γλωσσικά στοιχεία που δανείζονται οι Καππαδόκες. Όμως, η χρήση του φωνήεντος μοιάζει να βρίσκεται σε μια διαδικασία αλλαγής, καθώς όπως θα δούμε παρακάτω εντοπίζεται σε ένα κατάλογο λέξεων με συγκεκριμένα φωνολογικά χαρακτηριστικά. Επομένως, είναι πιθανό να βρισκόμαστε σε ένα ενδιάμεσο στάδιο, σε μια εν εξελίξει αλλαγή, όπου η αναπαράσταση του [æ] ως φώνημα δεν έχει ακόμα παγιωθεί στη γραμματική.

5.1.1.3 Τα φωνήεντα [I,A,O]

Η περίπτωση των φωνηέντων [I,A,O] είναι αξιοπρόσεκτη, καθώς από τη μία πλευρά υπάρχει η επισημείωση τους από τους φυσικούς ομιλητές της διαλέκτου ως διαφορετικά, η οποία πρέπει να ληφθεί υπόψη, αλλά από την άλλη το μέγεθος των δεδομένων στα οποία εμφανίζονται είναι ιδιαίτερα μικρό. Η ομάδα των ηλικιωμένων φαίνεται να πραγματώνει και τα τρία αυτά φωνήεντα, έστω και σε λίγες λέξεις, ενώ από την γενιά των νέων εξαφανίζεται τελείως το φωνήεν [I], ενώ τα [A,O] εξακολουθούν να εμφανίζονται σε ανάλογο μικρό ποσοστό.

Σύμφωνα με το μοντέλο της καμπύλης S (S-Curve; Chambers & Trudgill, 1998: 206), η οποία αναπαριστά την πορεία μιας γλωσσικής αλλαγής, σε μια γραφική παράσταση θεωρείται ότι όταν η καμπύλη παρουσιάζει μια ανοδική πορεία το χαρακτηριστικό που μελετάται βρίσκεται σε μια εν εξελίξει γλωσσική αλλαγή, μέχρι να φτάσει στο ανώτατο σημείο όπου και θα εδραιωθεί στο εκάστοτε γλωσσικό σύστημα. Όταν όμως η καμπύλη έχει αντίθετη πορεία φανερώνεται η εξασθένιση της χρήσης του γλωσσικού τύπου, ο οποίος σταδιακά θα εξαφανιστεί από το σύστημα, καθώς η καμπύλη «εξομαλύνεται». Γενικά, με βάση το λεγόμενο μοντέλο S για τη διάχυση ενός φαινομένου, έχει θεωρηθεί ότι ο ρυθμός της αλλαγής είναι εξαιρετικά ταχύς στα ενδιάμεσα στάδια και πιο αργός στην αρχή και στο τέλος της αλλαγής.

Κάτι ανάλογο με αυτό το μοντέλο μπορεί να συμβαίνει και στην περίπτωση των τριών αυτών φωνηέντων. Από τη στιγμή που τα δεδομένα είναι τόσο λίγα, υποθέτουμε ότι βρισκόμαστε στο τέλος της χρήσης των φωνηέντων [I,A,O] από τους ομιλητές της διαλέκτου. Πιο αναλυτικά, το φωνήεν [I], που δεν εμφανίζεται καθόλου στο φωνηεντικό σύστημα των νέων, φαίνεται ότι χάθηκε εντελώς με το πέρασμα των χρόνων, καθώς διατηρεί ένα μικρό μόνο ποσοστό ύπαρξης στο σύστημα των ηλικιωμένων. Στη γενιά των νέων ομιλητών, η διαδικασία της γλωσσικής αλλαγής μοιάζει να έχει ολοκληρωθεί και έτσι η παρουσία του φωνήεντος στους ηλικιωμένους να αποτελεί ουσιαστικά ένα απολίθωμα.

Με τον όρο απολίθωμα δηλώνεται ένα χαρακτηριστικό προφοράς ή διαλέκτου που υποχωρεί σταδιακά από τη γενική χρήση σε μια κοινότητα και καθώς περνάμε από γενιά σε γενιά χάνεται εντελώς (Chambers & Trudgill, 1998:125). Ίσως λοιπόν το φωνήεν [I] να αποτελεί ένα απολίθωμα του τούρκικου φωνήεντος [y], που

αναφέρεται στη βιβλιογραφία, αν και δεν έχουμε ισχυρές αποδείξεις για κάτι τέτοιο πέρα από την θέση του στο φωνηεντικό χώρο, καθώς βρίσκεται αρκετά κοντά με την κατανομή που μαρτυρείται ότι είχε το τούρκικο φωνήεν στην παλαιότερη φάση της καππαδοκικής διαλέκτου. Κατ' επέκταση, η πραγμάτωση του [I] θεωρούμε ότι χάνεται καθώς αφομοιώνεται από το [i] για χάρη απλοποίησης τους συστήματος. Η περίπτωση αυτή επιβεβαιώνει τον ισχυρισμό περί 'εξομοίωσης΄ του μιστιώτικου φωνηεντικού συστήματος προς αυτό της πρότυπης γλώσσας, καθώς η επαφή ανάμεσα τους είναι έντονη.

Γενικά είναι γνωστό από μεγάλο αριθμό ερευνών, ότι συχνά οι νέοι ομιλητές ενός συστήματος, επειδή δουλεύουν και μετακινούνται σε ευρύτερα κοινωνικά δίκτυα με μικρότερο βαθμό συνοχής, επηρεάζονται περισσότερο από τις κυρίαρχες κοινωνικές τάξεις, καθώς παρουσιάζουν την ανάγκη του εντυπωσιασμού, της επιτυχίας και της οικονομικής-κοινωνικής ανόδου. Κατά συνέπεια επηρεάζονται αντίστοιχα σε μεγάλο βαθμό από την πρότυπη γλώσσα και τείνουν να μειώνουν της διαλεκτικές τους διαφορές με σκοπό να ενταχθούν στο εκάστοτε κοινωνικό περιβάλλον. Από την άλλη, για τους ηλικιωμένους οι κοινωνικές πιέσεις είναι μικρότερες, η επιτυχία έχει ήδη επιτευχθεί (ή και όχι) και έτσι τα κοινωνικά δίκτυα είναι πιο περιορισμένα τις περισσότερες φορές. Άρα, είναι λογικό ανάμεσα στις δύο ηλικιακές ομάδες να υπάρχουν διαφορές και γι' αυτό το λόγο το φωνήεν [I] να εμφανίζεται έστω και με μειωμένη χρήση στο σύστημα των ηλικιωμένων.

Όμως, στην περίπτωση των φωνηέντων [A,O] τα πράγματα είναι διαφορετικά, αφού η έστω και μικρή παρουσία τους βλέπουμε ότι συνεχίζει να υφίσταται στην ομιλία των νέων. Από τη στιγμή που επισημειώθηκαν από τους μεταγραφείς, υπάρχει το ενδεχόμενο τα φωνήεντα αυτά να πραγματώνονταν σε παλαιότερη φάση, αλλά η χρήση τους να υποχωρεί σταδιακά. Με άλλα λόγια, η γενιά των ηλικιωμένων είναι πιθανόν όταν ήταν σε μικρή ηλικία να έκαναν χρήση των φωνηέντων αυτών, όπως και του [I] που χάθηκε πιο γρήγορα, με την πορεία όμως των χρόνων και κυρίως εξαιτίας της επαφής με την κοινή, η χρήση αυτή να μειώθηκε αισθητά, κάτι που αποτελεί άλλο ένα επιχείρημα υπέρ της ενεργοποίησης του μηχανισμού αλλαγής της 'εξομοίωσης' της διαλέκτου προς την πρότυπη γλώσσα λόγω επαφής. Επιπλέον, το γεγονός ότι η ομάδα των νέων διατηρεί ακόμα έστω αυτό το μικρό ποσοστό χρήσης των φθόγγων αυτών, μπορεί να φανερώνει ότι η γλωσσική αλλαγή σε αυτή τη γενιά εξακολουθεί να βρίσκεται σε μια μεταβατική κατάσταση

προς το τέλος της πραγμάτωσης αυτών των ήχων. Στις επόμενες γενιές, το πιο πιθανό είναι να δούμε τα φωνήεντα [A,O] να εξαφανίζονται πλέον ολοκληρωτικά από το σύστημα.

Βέβαια η ενδιαφέρουσα παρατήρηση σχετικά με το [A] έγκειται στο γεγονός, ότι ο ήχος αυτός δεν μαρτυρείται πουθενά στην προγενέστερη βιβλιογραφία ως ένα από τα φωνήεντα που πραγματώνονταν στην ομιλία των Καππαδόκων, σε αντίθεση με το [O] που μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί απομεινάρια του τούρκικου φωνήεντος [œ]. Ο Dawkins (1916) δεν αναφέρει τίποτα για αυτό το φωνήεν [A], επομένως δεν μπορούμε να γνωρίζουμε την προέλευση του, ούτε και να μιλάμε για τουρκική επίδραση. Ίσως η ύπαρξη του να οφείλεται σε άλλους παράγοντες, οι οποίοι δεν γίνεται να εντοπιστούν σε αυτή τη φάση της έρευνας, κυρίως εξαιτίας του μικρού αριθμού δεδομένων όπου έχουμε την εμφάνιση αυτού του διαφορετικού ήχου.

5.1.1.4 Το φωνήεν [U]

Το φωνήεν [U] εντοπίστηκε σε 14 λέξεις στις πραγματώσεις των ηλικιωμένων και στη συνέχεια το δείγμα μειώθηκε σημαντικά φτάνοντας τις 4 μόνο λέξεις στο γλωσσικό υλικό των νέων. Η συμπεριφορά του μοιάζει πολύ με αυτή των φωνηέντων [A,O] για την οποία μιλήσαμε προηγουμένως, με τη διαφορά ότι η τάση για εξαφάνιση αυτού του φθόγγου είναι πιο ξεκάθαρη. Το ποσοστό εμφάνισης αυτού του ήχου παρουσιάζει έντονη πτώση καθώς περνάμε από γενιά σε γενιά. Μέσα από τα γραφήματα, είδαμε ότι η κατανομή του είναι περίπου η ίδια στα φωνηεντικά τραπέζια των τονισμένων φωνηέντων μεταξύ των δύο ομάδων. Ένα σημαντικό ποσοστό των πραγματώσεων, στις οποίες καταγράφτηκε, αλληλεπικαλύπτεται με αυτές του φωνήεντος [u], κάτι που δεν μας επιτρέπει να μιλήσουμε ξεκάθαρα για την παρουσία ενός διαφορετικού φωνήματος στη θέση αυτή. Οι περισσότερες περιπτώσεις φαίνεται ότι αποτελούν απλά διαφορετικές φωνολογικές πραγματώσεις του οπίσθιου φωνήεντος [u]. Παρόλα αυτά, η τιμή της δεύτερης συχνότητας συντονισμού, τόσο στους ηλικιωμένους όσο και τους νέους, υποδηλώνει τη τάση αυτού του ήχου προς μια πιο κεντρική παρά οπίσθια θέση στο φωνηεντικό χώρο. Φυσικά δεν μπορούμε να το χαρακτηρίσουμε ως ένα ξεκάθαρο κεντρικό φωνήεν, αλλά παρατηρώντας την κατανομή του βλέπουμε ότι ως προς την F2 τουλάχιστον τείνει να διαφοροποιείται από το [u].

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, σε μια ανάλογη θέση θα πρέπει να βρισκόταν το τούρκικο φωνήεν [ɯ], το οποίο αποτελούσε δάνειο από την τουρκική γλώσσα λόγω στενής γλωσσικής επαφής. Ίσως λοιπόν κάποιες από τις πραγματώσεις του [U] να είναι απομεινάρια/απολιθώματα του τούρκικου αυτού φωνήεντος, που χρησιμοποιούσαν εκτεταμένα οι φυσικοί ομιλητές της διαλέκτου παλαιότερα. Αυτή η περίπτωση μπορεί να θεωρηθεί και πάλι μια εν εξελίξει αλλαγή, με μια ανοδική πορεία χρήσης από τους προγόνους της διαλέκτου και ύστερα με τη φανερή εξάλειψη του από το τωρινό σύστημα. Επομένως, η γενιά των ηλικιωμένων πληροφορητών, που βρέθηκαν σε πολύ μικρή ηλικία μακριά από την πατρίδα τους έχοντας όμως τους μεγαλύτερους να μιλούν ακόμα έντονα την καππαδοκική διάλεκτο, αποτελεί ένα είδος μεταβατικού σταδίου με μειωμένη τη χρήση του φωνήεντος [U], μέχρι που στη γενιά των νέων φαίνεται να έχει φτάσει στα όρια της τελικής εξαφάνισης του.

5.1.2. Αποτελέσματα άτονων

Για την περίπτωση των άτονων φωνηέντων θα παρουσιάσω μια πιο σύντομη περιγραφή των αποτελεσμάτων, καθώς πολλά από τα συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε προηγουμένως επιβεβαιώνονται εξίσου και στα συστήματα των ηλικιακών ομάδων για τα άτονα.

Συγκεντρωτικά, οι βασικές διαφορές των άτονων [i,e,a,o,u] από τα τονισμένα που παρατηρήθηκαν στη γενιά των ηλικιωμένων είναι οι εξής: α) πιο χαμηλή F1 για όλα τα άτονα φωνήεντα (έτσι είναι υψηλότερα όλα ποιοτικά), β) το [i] λιγότερο πρόσθιο, γ) αντίθετα το [e] αύξηση της προσθιότητας του, δ) το [a] λίγο πιο μπροστινή πραγμάτωση, ε) το [o] σχεδόν ίδιο και ζ) το [u] λιγότερο οπίσθιο. Αντίστοιχα, στους νέους παρατηρήθηκε πάλι πιο χαμηλή F1 για όλα τα άτονα εκτός από το [i], καθώς και παρόμοιες διαφοροποιήσεις των φωνηέντων ως προς τις τιμές της F2 (με διαφορά ότι το [e] εμφάνισε μείωση της πρόσθιας θέσης του). Επιπλέον, εντοπίστηκαν διαφορές και στις τιμές των ευκλείδειων αποστάσεων, με τις περισσότερες να παρουσιάζουν μείωση και έτσι τα άτονα φωνήεντα να

πραγματώνονται πιο κοντά. Γενικά, το στοιχείο του τόνου είναι κάτι που δείχνει να επηρεάζει σημαντικά την ποιότητα του κάθε φωνήεντος στις περισσότερες περιπτώσεις[21]. Γι' αυτό το λόγο τα συστήματα των άτονων φωνηέντων αποκλίνουν ως ένα βαθμό από τα τονισμένα, καθώς το σύστημα ανεβαίνει προς τα πάνω και η απόσταση ανάμεσα στους ακριανούς ήχους [i]-[u] είναι πιο μικρή, με απόρροια το φωνηεντικό τραπέζιο των άτονων να καταλαμβάνει μικρότερο χώρο.

Ως προς το ζήτημα της σύγκρισης των ηλικιακών ομάδων, φάνηκε να επιβεβαιώνεται και στα άτονα ο ισχυρισμός ότι οι νέοι πραγματώνουν ένα πιο μαζεμένο και πιο κεντρικοποιημένο σύστημα από τη μεγαλύτερη γενιά. Πιο αναλυτικά, η κατανομή του φωνήεντος [a] είναι και πάλι σε μια πιο χαμηλή θέση στο σύστημα των ηλικιωμένων, κάτι που βλέπουμε να διαφέρει στους νέους αφού το [a] ανυψώνεται σύμφωνα με την τιμή της F1. Επιπλέον, η ευκλείδεια απόσταση των φωνηέντων [i]-[u] παρουσιάζει απόκλιση ανάμεσα και στα δύο συστήματα (στα τονισμένα ήταν μεγαλύτερη η διαφορά) αν και μικρή σε σχέση με τις τιμές της απόστασης μεταξύ των [e]-[a] και [e]-[o], που εξακολουθούν να είναι κατά πολύ μικρότερες στους νέους και έτσι να μειώνεται ο φωνηεντικός χώρος.

Περνώντας τώρα στα υπόλοιπα φωνήεντα, διαπιστώσαμε ότι το άτονο φωνήεν [O] δεν πραγματώνεται καθόλου, αν και στα τονισμένα είχε μια περίεργη κατανομή και μικρό δείγμα εμφάνισης. Αυτό ενισχύει την υπόθεση, ότι ακόμα και αν υπήρχε ένα τέτοιο φωνήεν στη διάλεκτο αυτό χάνεται πλέον εξίσου και από τις δύο γενιές.

---

[21] Σε μελέτες που έχουν γίνει πάνω στο φωνηεντικό σύστημα της ελληνικής υπάρχουν κάποιοι μελετητές που προτείνουν ότι η όποια διαφορά στην ποιότητα του φωνήεντος δεν οφείλεται στον τόνο (Samaras, 1974; Dauer, 1980a; Tseva, 1989; Arvaniti, 1991a). Αντίθετα όμως, οι Fourakis et al. (1999), Nicolaidis & Rispoli (2005), Baltazani (2007a) και Nicolaidis & Sfakianaki (2007) υποστηρίζουν ότι ο τόνος επηρεάζει σημαντικά την ποιότητα του φωνήεντος, αν και αυτές οι μελέτες δεν συμφωνούν για το ποιες είναι οι επιπτώσεις. Οι Fourakis et al. (1999) σημειώνουν ότι τα άτονα έχουν συνολικά χαμηλότερη F1, κάτι που δείχνει ότι θα είναι υψηλότερα ποιοτικά από τα τονισμένα. Οι Nicolaidis & Rispoli (2005) αναφέρουν εξίσου χαμηλότερη F1 για τα άτονα [a,o,e] και όχι για τα [i,u], καθώς επίσης χαμηλότερη F2 για όλα εκτός του [u], με αποτέλεσμα τα άτονα να καταλαμβάνουν μικρότερο και πιο κεντρικοποιημένο φωνηεντικό χώρο. Έπειτα, η Baltazani (2007a) μιλάει πάλι για συνολική μείωση του φωνηεντικού χώρου, καθώς στα δεδομένα της τα άτονα αλληλεπικαλύπτονται πολύ. Τέλος, και οι Nicolaidis & Sfakianaki (2007) τονίζουν την ύπαρξη αλληλοεπικάλυψης μεταξύ των [e,o,a], αφού το [a] ανυψώνεται και τα [e,o] γίνονται πιο κεντρικά. Κάποιες από αυτές τις διαπιστώσεις βλέπουμε να επιβεβαιώνονται και στο διαλεκτικό σύστημα.

Έπειτα, η περίπτωση του φωνήεντος [A] εξακολουθεί να είναι η ίδια και στα άτονα φωνήεντα. Αφού, εντοπίζεται σε ένα πολύ μικρό δείγμα στους ηλικιωμένους και δεν παρουσιάζει σημαντική διαφοροποίηση από το κεντρικό χαμηλό φωνήεν [a], καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό των πραγματώσεων του επικαλύπτεται από αυτό. Στην πορεία χάνεται σχεδόν εντελώς από τη γενιά των νέων, με το να εμφανίζεται μόνο σε μία λέξη, πράγμα που μας οδηγεί στο να θεωρήσουμε αδιαμφισβήτητο ζήτημα την απόκλιση του από το φωνηεντικό σύστημα.

Στη συνέχεια, οι πραγματώσεις του φωνήεντος [I] στους ηλικιωμένους, καθώς ήταν και πάλι λίγες (σε 5 λέξεις), είδαμε να εξαπλώνονται στο χώρο επικαλύπτοντας τόσο ολόκληρο το μικρό πρόσθιο [i] όσο και ένα σημαντικό ποσοστό από το μέσο φωνήεν [e]. Στο σύστημα των άτονων φωνηέντων των νέων το φωνήεν δεν φάνηκε να εμφανίζεται καθόλου. Επομένως, οι παραπάνω ισχυρισμοί μας για τη συμπεριφορά του [I] εξακολουθούν να είναι οι ίδιες. Το συγκεκριμένο φωνήεν έχει σχεδόν τις ίδιες τιμές, ως προς τις συχνότητες συντονισμού, με το πρόσθιο υψηλό φωνήεν [i] και έτσι δεν μπορεί να θεωρηθεί διαφορετικός ήχος. Η επισημείωση του από τους μεταγραφείς μπορεί να δηλώνει την ύπαρξη ενός διαφορετικού φωνήεντος σε μια παλαιότερη φάση της διαλέκτου, η οποία όμως φαίνεται να μπερδεύει τους φυσικούς ομιλητές, καθώς είναι πιθανόν να μην έχουν ξεκάθαρη γνώση για του που πραγματώνεται τελικά. Επιπρόσθετα, η απουσία του από το σύστημα των νέων, και στο τραπέζιο των άτονων φωνηέντων, υποδηλώνει την ολοκληρωτική εξαφάνιση του από το σημερινό φωνηεντικό σύστημα της διαλέκτου.

Αντίθετα, το άτονο φωνήεν [E] εξακολουθεί να υφίσταται και στα δύο συστήματα σε ένα ικανοποιητικό δείγμα λέξεων, όπως είδαμε να συμβαίνει και ως τονισμένο. Μπορεί να εμφανίζεται στα άτονα ως ένα χαμηλό και ίσως πιο κεντρικό φωνήεν, καθώς βρίσκεται σε μια κοντινή απόσταση από το χαμηλό κεντρικό φωνήεν [a], όμως υπάρχει μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στις δύο ηλικιακές ομάδες. Συγκεκριμένα, στους ηλικιωμένους το [E] παρουσιάζει μια πιο έντονη απόκλιση από το φωνήεν [e] ως προς τις δύο τιμές των συχνοτήτων συντονισμού και κυρίως ως προς την τιμή της F2. Επιπλέον, βρίσκεται πιο κοντά ως προς τις τιμές αυτές με το φωνήεν [a], καθώς ένα μέτριο ποσοστό του εύρους των πραγματώσεων του επικαλύπτεται από αυτό. Στην περίπτωση όμως των νέων, βλέπουμε από τη μία τη διαφορά στις τιμές ανάμεσα στα φωνήεντα [E] και [e] να μειώνεται και ταυτόχρονα

τις πραγματώσεις του [a] να καλύπτουν σε αυτή τη φάση μεγαλύτερο μέρος του [E], αφήνοντας αυτόνομο μόνο ένα μικρό κομμάτι των πραγματώσεων του.

Τέλος, το άτονο φωνήεν [U] έδειξε να παρουσιάζει παρόμοια συμπεριφορά με το τονισμένο, καθώς εμφανίζεται σε ένα σχετικά μικρό δείγμα στους ηλικιωμένους με αποτέλεσμα να χαθεί σχεδόν εντελώς έπειτα από την ομιλία των νέων (μόνο σε δύο λέξεις βρέθηκε). Η διαφορά έγκειται στο γεγονός, ότι στην περίπτωση των ηλικιωμένων το φωνήεν καταλαμβάνει μια πιο κεντρική θέση στο χώρο από ότι όταν ήταν τονισμένο, καθώς η τιμή της F2 του ανέρχεται στα 1537Hz, ενώ ως τονισμένο ήταν στα 1223Hz. Η εξάπλωση του αυτή στο χώρο υποθέτουμε ότι οφείλεται στο μικρό δείγμα πραγματώσεων στο οποίο βρέθηκε, αφού γενικά είναι γνωστό ότι όταν έχουμε λίγα δεδομένα σημαίνει ότι βρισκόμαστε και στο τέλος της χρήσης ενός χαρακτηριστικού. Επομένως, αφού η χρήση του είναι μειωμένη και πάλι ένα μέρος των πραγματώσεων επικαλύπτεται από το [u], ακόμα και αν αποτελούσε κάποτε φωνολογική μονάδα του διαλεκτικού συστήματος, φαίνεται ότι χάνεται σταδιακά.

5.2. Προς μια σύγκριση με το σύστημα της ΚΝΕ

Η ακουστική μελέτη των πέντε φωνήεντων [i,e,a,o,u] ανάμεσα στις δύο γενιές ομιλητών που εξετάσαμε, παρουσιάζει εξίσου ενδιαφέρον με τα άλλα φωνήεντα ([I,E,A,O,U]) που αναδείχθηκαν στο φωνηεντικό σύστημα του μιστιώτικου ιδιώματος. Μέσα από τη σύγκριση των αποτελεσμάτων φάνηκε ότι το σύστημα διαφοροποιείται καθώς περνάμε στην επόμενη γενιά των νέων ομιλητών. Με άλλα λόγια, το φωνηεντικό τραπέζιο των νέων πληροφορητών είδαμε να παρουσιάζει σημαντικές αποκλίσεις από αυτό των ηλικιωμένων, τόσο ως προς την εξαφάνιση φωνήεντων που θεωρούνται απομεινάρια της παλαιότερης καππαδοκικής διαλέκτου, όσο και ως προς την κατανομή των πέντε φωνήεντων που είναι κοινά με την ΚΝΕ. Γενικά η νέα γενιά εμφανίζει, πέρα από τη ξεκάθαρη διατήρηση του φωνήεντος [E], μια τάση 'εξομοίωσης' προς την κοινή. Η κατανομή των φωνηέντων στους ηλικιωμένους απλώνεται πολύ περισσότερο στο φωνηεντικό χώρο, ενώ αντίθετα στους νέους παρατηρείται μια μείωση. Εξαιτίας αυτής της διαπίστωσης, θεώρησα αναγκαίο να παρουσιαστούν κάποιες ακουστικές μελέτες που έχουν γίνει πάνω στα φωνήεντα της ελληνικής και να συγκρίνω τα διαλεκτικά συστήματα με αυτό της πρότυπης γλώσσας, με σκοπό να φανεί αν αυτή η διαφοροποίηση των νέων μοιάζει καθόλου με τη δομή της ΚΝΕ.

Αρχικά, να επισημάνω ότι το φωνηεντικό σύστημα της ελληνικής έχει χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερα συμμετρικό (Joseph & Philippaki-Warburton, 1987). Τυπικά αποτελείται από πέντε φωνήεντα [i,e,a,o,u], όπου το [i] είναι ένα υψηλό πρόσθιο μη στρογγυλό φωνήεν και το [u] ένα υψηλό οπίσθιο στρογγυλό αντίστοιχα. Από την άλλη, το χαμηλό φωνήεν [a] περιγράφεται ως κεντρικό. Σύμφωνα κιόλας με τη Nicolaidis (1991), βρίσκεται κάπου ενδιάμεσα, καθώς το χαρακτηρίζει είτε ως χαμηλό είτε ως ένα σχεδόν-χαμηλό φωνήεν. Ανάλογες περιγραφές, σχετικά με την κατανομή των φωνηέντων της ελληνικής, υποστηρίζονται εκτεταμένα από άλλες ακουστικές μελέτες όπως των Samaras (1974), Botinis (1981), Tseva (1989), Fourakis, Botinis & Katsaiti (1999), Sfakianaki (2002), Nicolaidis (2003b), Nicolaidis & Rispoli (2005) και Baltazani (2007a) (όπως αναφέρεται στην Arvaniti, 2007).

Πιο συγκεκριμένα, οι μέσες τιμές των δύο πρώτων συχνοτήτων συντονισμού για τα πέντε φωνήεντα παρουσιάζονται από τους Fourakis et al. (1999), Sfakianaki (2002) και Nicolaidis (2003b), όπου τα αποτελέσματα τους θα παραθέσω στους παρακάτω πίνακες συγκριτικά με τις τιμές των ομιλητών της μιστιώτικης ποικιλίας. Να σημειώσω σε αυτό το σημείο, ότι τουλάχιστον οι δύο τελευταίες μελέτες έχουν εστιάσει στα τονισμένα φωνήεντα και γι' αυτό το λόγο η παράλληλη σύγκριση θα περιοριστεί σε αυτά. Όμως, να επισημάνω ότι απόλυτη σύγκριση δεν μπορεί να γίνει, διότι και στις τρεις μελέτες οι μέθοδοι συλλογής του υλικού και τα χαρακτηριστικά της ηλικίας και του φύλου[22] διαφοροποιούνται αισθητά σε σχέση με την παρούσα έρευνα.

Οι μελέτες των Fourakis et al. (1999) και Sfakianaki (2002) έχουν βασιστεί σε δεδομένα από πειράματα. Το πείραμα των Fourakis et al. (1999) περιλάμβανε μια λίστα 30 δισύλλαβων λέξεων, οι οποίες διέφεραν ως προς τη δομή και τη θέση του τόνου. Οι πληροφορητές έπρεπε σε πρώτη φάση να διαβάσουν μια πρόταση που περιείχε τη λέξη-στόχο και έπειτα να δώσουν ως απάντηση αυτή τη λέξη σε μια

[22]Στη μελέτη της Sfakianaki (2002) συμπεριλαμβάνονται ως πληροφορητές γυναίκες και παιδιά, πέρα από άντρες.

αντίστοιχη ερώτηση. Επιπλέον, τους ζητούσαν να διαβάσουν τις προτάσεις με έναν αργό/κανονικό ρυθμό, αλλά και με έναν εξίσου πιο γρήγορο (εδώ θα εξετάσουμε τα αποτελέσματα που έδωσαν σε αργή/κανονική ταχύτητα ομιλίας). Στο πειραματικό τεστ της Sfakianaki (2002) υπήρχε πάλι μια λίστα 30 λέξεων, οι οποίες είχε ζητηθεί να διαβαστούν μεμονωμένες από τους πληροφορητές και όχι μέσα σε προτάσεις, και η λίστα περιείχε λέξεις με τα πέντε φωνήεντα σε τρεις διαφορετικές θέσεις (σε αρχή, μέση και τέλος της λέξης).

Μόνο η έρευνα της Nicolaidis (2003b) διαφέρει από τις προηγούμενες, καθώς βασίζεται στην επεξεργασία αυθόρμητου λόγου. Βέβαια, να υπογραμμίσω ότι τα δεδομένα της προέρχονται από ηχογράφηση ομιλίας δύο μόνο αντρών, οι οποίοι παράγουν ένα μονόλογο σχετικά με ένα θέμα που τους αρέσει μέσα σε συνθήκες εργαστηρίου. Αυτό μας δείχνει ότι η προκείμενη μελέτη δεν μοιάζει σίγουρα με τις δύο πρώτες, καθώς αποτελούν πειράματα, αλλά ακόμα και με αυτή της Nicolaidis υπάρχουν σημαντικές διαφορές. Για τη μελέτη του μιστιώτικου ιδιώματος χρησιμοποιήθηκαν περισσότεροι ομιλητές από διαφορετικές ηλικιακές ομάδες και το γλωσσικό υλικό προέρχεται από ηχογραφήσεις στα σπίτια των πληροφορητών και όχι μέσα σε εργαστήριο, πράγμα που σημαίνει ότι η ποιότητα του κάθε φωνήεντος δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ίδια.

Παρόλα αυτά, στους παρακάτω πίνακες θα δούμε τις τιμές των συχνοτήτων συντονισμού που έδωσαν και οι τρεις μελέτες για τα πέντε τονισμένα φωνήεντα της ΚΝΕ και παράλληλα τις τιμές των ηλικιωμένων και νέων πληροφορητών για τα πέντε τονισμένα φωνήεντα [i,e,a,o,u] των μιστιώτικων, με σκοπό να προβούμε σε μια σύγκριση μεταξύ των αποτελεσμάτων. Όμως, από τη στιγμή που οι μέθοδοι συλλογής δεδομένων γενικά διαφέρουν ανάμεσα στις μελέτες, έκρινα σωστό να παραθέσω μεν τις τιμές των συχνοτήτων συντονισμού που έχουν μαρτυρηθεί για τα πέντε φωνήεντα της ελληνικής, αλλά να μπούμε κυρίως σε διάλογο με τα αποτελέσματα που έδωσε η μελέτη της Nicolaidis, αφού είναι πιο κοντά στο ζήτημα του αυθόρμητου λόγου που εξετάζουμε. Έτσι θα αναφερθούμε σε κάθε φωνήεν ξεχωριστά, με σκοπό να καταλήξουμε σε κάποια γενικά συμπεράσματα.

Πίνακας 5.1: Οι συχνότητες συντονισμού για τα πέντε τονισμένα φωνήεντα της ελληνικής από άντρες ομιλητές σε αργή/κανονική ταχύτητα ομιλίας από τους Fourakis et al. (1999), κατά την ανάγνωση λέξεων από τη Sfakianaki (2002) και σε αυθόρμητο λόγο από τη Nicolaidis (2003b)

	Fourakis et al. 1999		Sfakianaki 2002		Nicolaidis 2003b	
	F1	**F2**	**F1**	**F2**	**F1**	**F2**
i	340	2046	423	2073	360	1892
e	491	1788	601	1811	475	1672
a	738	1350	736	1466	575	1453
o	508	1020	583	1137	462	1202
u	349	996	434	921	377	1163

Πίνακας 5.2: Οι συχνότητες συντονισμού των πέντε τονισμένων φωνηέντων [i,e,a,o,u] από τους ηλικιωμένους και νέους ομιλητές του μιστιώτικου ιδιώματος

	Ηλικιωμένοι		Νέοι	
	F1	**F2**	**F1**	**F2**
I	398	2137	388	1943
E	542	1886	538	1725
A	763	1461	678	1425
O	510	1052	517	1062
U	413	1092	411	1107

Αρχικά, ανάμεσα στις μελέτες για τα φωνήεντα της ελληνικής βλέπουμε ότι υπάρχουν αποκλίσεις. Όλα τα φωνήεντα της Sfakianaki είναι σημαντικά πιο χαμηλά από αυτά των Fourakis et al. και δεν είναι ιδιαίτερα ξεκάθαρο το που οφείλονται

αυτές οι διαφορές. Από την άλλη, η κατανομή των φωνηέντων στις μετρήσεις της Nicolaidis φαίνεται να είναι πιο μειωμένη και κεντρικοποιημένη μέσα στο φωνηεντικό χώρο, κάτι που μπορεί εύλογα να αποδοθεί στο γεγονός ότι τα δεδομένα της προέρχονται από παραγωγή αυθόρμητου λόγου και όχι από μεμονωμένες λέξεις ή φράσεις.

Σε σχέση με τις τιμές των συχνοτήτων συντονισμού των δύο διαλεκτικών ομάδων, το φωνήεν [i] στα δεδομένα της Nicolaidis εμφανίζεται σε μια πιο υψηλή θέση στη στοματική κοιλότητα ως προς την F1. Παράλληλα όμως, παρατηρούμε ότι στους διαλεκτόφωνους η πραγμάτωση του φωνήεντος είναι πιο υψηλή στους νέους, αν και η διαφορά από τους ηλικιωμένους είναι αρκετά μικρή. Ως προς τις τιμές της δεύτερης συχνότητας συντονισμού, η ομάδα των ηλικιωμένων παράγει ένα πιο πρόσθιο [i], το οποίο αποκλίνει αρκετά από αυτό της ΚΝΕ, ενώ στην ομάδα των νέων η τιμή βρίσκεται κάπου ενδιάμεσα, αν και εξακολουθεί να διαφέρει από την πρότυπη γλώσσα. Αναλόγως, το φωνήεν [e] στους ομιλητές της διαλέκτου εντοπίζεται σε μια μέση και πρόσθια θέση, ενώ αντίθετα στα δεδομένα από την ελληνική γλώσσα πραγματώνεται πιο υψηλά και πιο κεντρικά, καθώς η F1 του φτάνει στα 475Hz και η F2 στα 1672Hz.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συμπεριφορά του [a] και στα τρία φωνηεντικά συστήματα. Συγκεκριμένα, το φωνήεν στην ελληνική φαίνεται να μην καταλαμβάνει μια και τόσο χαμηλή θέση στο χώρο (μοιάζει ως μέσο-χαμηλό), κάτι που επιβεβαιώνει τον ισχυρισμό ότι το σύστημα της ΚΝΕ είναι πιο μαζεμένο και πιο κεντρικοποιημένο. Σε αντίθεση με τα διαλεκτικά συστήματα, το [a] ανέρχεται προς τα πάνω, καθώς η τιμή της F1 του είναι λίγο πιο χαμηλή από αυτή που παρουσιάζει το μέσο φωνήεν [e] σε ηλικιωμένους και νέους. Ανάμεσα στις δύο ομάδες διαλεκτόφωνων, οι ηλικιωμένοι πραγματώνουν ένα πολύ πιο χαμηλό [a], το οποίο διαφοροποιείται εξίσου και από αυτό των νέων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα το σύστημα τους να καταλαμβάνει μεγαλύτερο χώρο. Στην περίπτωση αυτή βλέπουμε πάλι την ομάδα των νέων να διαφοροποιείται σταδιακά από την μεγαλύτερη γενιά, καθώς πραγματώνει ένα [a] σε μια πιο υψηλή θέση λιγότερο χαμηλή. Βέβαια ως προς τη δεύτερη συχνότητα συντονισμού όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε, το φωνήεν [a] φανερώνεται ως ένα κεντρικό φωνήεν και στα τρία συστήματα που εξετάζουμε.

Στη συνέχεια, περνώντας στο φωνήεν [o] παρατηρούμε ότι στην ελληνική είναι σχετικά πιο υψηλό, ενώ στη διάλεκτο και οι δύο γενιές βρίσκονται αρκετά κοντά στις τιμές, πραγματώνοντας το σε μια μέση θέση. Αντίστοιχα, ως προς τη τιμή της δεύτερης συχνότητας συντονισμού οι διαλεκτόφωνοι πραγματώνουν ένα ξεκάθαρο οπίσθιο φωνήεν, καθώς οι τιμές τους συγκλίνουν αρκετά. Αντίθετα, οι ομιλητές της ελληνικής επιβεβαιώνουν πάλι την τάση για ένα πιο κεντρικοποιημένο σύστημα, αφού το φωνήεν [o] εμφανίζεται σε μια λιγότερο οπίσθια θέση.

Στην περίπτωση του [u] οι διαφορές δεν είναι τόσο έντονες. Οι ομιλητές της ΚΝΕ μπορεί να πραγματώνουν ένα σχετικά πιο υψηλό [u] σε σχέση με τους διαλεκτόφωνους (που έχουν σχεδόν ίδια F1), αλλά η διαφορά στις τιμές δεν είναι μεγάλη, ώστε να μιλήσουμε για σημαντικές αποκλίσεις ανάμεσα στα συστήματα. Επιπλέον, και ως προς το ζήτημα της οπισθιότητας οι τιμές είναι αρκετά κοντά, με τους ηλικιωμένους να πραγματώνουν το [u] πιο οπίσθια από όλους, με τους νέους έπειτα να μειώνουν αυτή τη διαφορά και τους ομιλητές της ελληνικής να τείνουν προς μια λιγότερο οπίσθια πραγμάτωση του φωνήεντος. Επιπρόσθετα, να συμπληρώσω ότι η απόσταση ανάμεσα στα φωνήεντα [e] και [o] μοιάζει να είναι πιο κοντινή στο σύστημα της ΚΝΕ, πιο μεγάλη έπειτα στους ηλικιωμένους και να παρουσιάζει αντίστοιχα μια μικρή μείωση στους νέους. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και μεταξύ του [i] με το [u].

Συνολικά αυτό που αναδείχθηκε μέσα από την παραπάνω σύγκριση, είναι ότι τα τρία συστήματα φαίνεται να μοιάζουν με ένα συνεχές, όπου στο ένα άκρο μπορούμε να τοποθετήσουμε τους ηλικιωμένους της καππαδοκικής διαλέκτου, που διαμορφώνουν ένα αρκετά πιο απλωμένο σύστημα στο φωνηεντικό χώρο, με τα φωνήεντα [i] και [e] να είναι πιο πρόσθια, τα [o] και [u] πιο οπίσθια και το [a] πιο χαμηλό από των άλλων. Στο άλλο άκρο του συνεχούς να βρίσκονται οι ομιλητές της ελληνικής, καθώς φανερώνουν με έντονη διαφοροποίηση από τους μεγάλους διαλεκτόφωνους, με ένα μαζεμένο και πιο κεντρικοποιημένο σύστημα. Τέλος, σε μια ενδιάμεση θέση να βλέπουμε τους νέους της διαλέκτου, οι οποίοι αποκλίνουν και από τα δύο άκρα του συνεχούς (εκτός από την τιμή της F1 του [o] και την F2 του [a]). Πράγμα που έρχεται να επιβεβαιώσει την υπόθεση μας, σχετικά με το ότι οι νέοι διαλεκτόφωνοι εξαιτίας της ανάγκης προσαρμογής στο γλωσσικό περιβάλλον και της απομάκρυνσης από την παλαιά μορφή της καππαδοκικής διαλέκτου, τείνουν να

μειώνουν τις διαφορές τους προς την πρότυπη γλώσσα και έτσι να αποτελούν μια μεικτή-ενδιάμεση διαλεκτική ομάδα.

5.3. Εστίαση στον κατάλογο λέξεων

Το τελευταίο εγχείρημα της παρούσας μελέτης ήταν η συγκέντρωση ενός καταλόγου λέξεων, ο οποίος θα φανερώνει σε ποιες περιπτώσεις επισημειώθηκαν τα φωνήεντα που θεωρούνται διαφορετικά από τα υπόλοιπα πέντε, που μοιράζεται η διάλεκτος με την ΚΝΕ. Θέλησα να επικεντρωθώ στα φωνήεντα αυτά για να ερευνήσω την προέλευση και το είδος των λέξεων στις οποίες εμφανίζονται. Πιο συγκεκριμένα, κυρίως για τις λέξεις που περιλαμβάνουν τα φωνήεντα [I,O,U], επιδίωξα να διασταυρώσω το αν αποτελούν τούρκικα δάνεια έστω κάποιες από αυτές. Στις περιπτώσεις που αυτό επιβεβαιωνόταν, θα μας οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι ίσως η παρουσία κάποιων από αυτά τα φωνήεντα να οφείλεται ξεκάθαρα σε τουρκική επίδραση, καθώς σύμφωνα με την βιβλιογραφία τα τούρκικα φωνήεντα [y,œ,ɯ], που πραγματώνονταν στη διάλεκτο, εντοπίζονταν κατά κόρον σε δάνειες λέξεις από την τουρκική γλώσσα. Επιπλέον, να σημειώσω ότι την πιθανότητα δανεισμού από την τουρκική εξέτασα εξίσου και για τις λέξεις με τα φωνήεντα [E,A], ακόμα και αν δεν συμπεριλαμβάνονται αυτά στα τούρκικα φωνήεντα που μαρτυρείται ότι χρησιμοποιούσαν οι προγενέστεροι Καππαδόκες. Τέλος, όσον αφορά το φωνήεν [E], το οποίο όπως διαπιστώσαμε πραγματώνεται εκτεταμένα από τους ομιλητές του μιστιώτικου ιδιώματος, θεώρησα απαραίτητο να προχωρήσω σε μια πιο λεπτομερή παρουσίαση της φύσης του, πέρα από την περιγραφή της θέσης του στο φωνηεντικό χώρο.

Όμως στους παρακάτω πίνακες θα παρουσιάσω τις λέξεις στις οποίες εντοπίστηκαν, είτε ως τονισμένα είτε ως άτονα, μόνο τα επισημειωμένα φωνήεντα [E,U] και από τις δύο ηλικιακές ομάδες. Δίπλα σε κάθε λέξη θα δίνεται η σημασία της, το αν αποτελεί τούρκικο δάνειο και στις περιπτώσεις που αυτό δεν συμβαίνει το

αν θα μπορούσε να ανιχνευθεί τούρκικη προέλευση λόγω δομής της λέξης[23]. Ο κατάλογος των λέξεων για τα φωνήεντα [I,O] απέδειξε ότι δεν υπάρχει καμία συσχέτιση με την τουρκική γλώσσα, καθώς επίσης τα δεδομένα στα οποία εντοπίστηκαν ήταν πολύ λίγα. Για αυτούς τους λόγους δεν θα προβώ στην διαδικασία να σχολιάσω τις λέξεις στις οποίες εμφανίζονται σε αυτό το σημείο της ανάλυσης. Παρόλα αυτά, στο τέλος της μελέτης θα παραθέσω ένα παράρτημα, στο οποίο θα δίνονται αναλυτικά όλες οι περιπτώσεις όπου καταγράφτηκαν τα φωνήεντα αυτά, για καλύτερη διαπίστωση των όσων ισχυρίζομαι. Κάτι ανάλογο ισχύει και για το φωνήεν [A], το οποίο παρατηρήθηκε εξίσου σε ελάχιστες λέξεις. Η διαφορά βέβαια είναι ότι οι λέξεις με το [A] αποτελούν τούρκικα δάνεια, όπως θα διαπιστώσει κανείς κοιτώντας το παράρτημα.

Ας δούμε λοιπόν πρώτα τον πίνακα των λέξεων με το φωνήεν [E]. Να υπογραμμίσω ότι λόγω της θέσης του στο φωνηεντικό χώρο, καθώς και με αφορμή την υπόθεση περί υιοθέτησης από την ποντιακή διάλεκτο, ο ήχος αυτός μεταγράφεται φωνητικά ως [æ].

Πίνακας 5.3: Λέξεις με το φωνήεν [E]

[E]	**Λέξη**	**Σημασία**	**Τουρκική προέλευση**	**Πιθανή λόγω δομής**
	ντερέ [dæræ]	τώρα	Όχι	Ναι, μοιάζει με T. dere=ρέμα
	τεμέρ [tæmær]	δικό μας	Όχι	Ναι, βλ. Old Anatolian T. temer=χουρμάς
	τεσέρ [tæsær]	δικό σου	Όχι	Ναι

[23]Όπως έχει αναφερθεί στο κεφάλαιο 3 (ενότητα 3.3.), το ζήτημα των λέξεων εξετάστηκε μέσα από γλωσσάρια της διαλέκτου, καθώς επίσης και από τις απαντήσεις που έδωσε ένας φυσικός ομιλητής της τούρκικης γλώσσας, τόσο για το ποιες λέξεις αποτελούν δάνειες, όσο και για το αν θεωρεί κάποιες από αυτές έστω πιθανές σύμφωνα με τη μορφολογική δομή τους.

	στεμέρ [stæmær]	δικό σας	Όχι	Όχι, γιατί εμφανίζει συμφωνικό σύμπλεγμα
	κελέρ [cælær]	κελάρι	Όχι	Ναι, μοιάζει με T. keler=είδος σαύρας
	μεσέλ[mæsæl]	παραμύθι	T. masal [masal]=παραμύθι	
	τεμέλ [tæmæl]	θεμέλιο	Όχι	Ναι
	σεβέρ[sævær]	φορά	T. sefer [sefer]=φορά	
	ντερέ [dæræ]	ρέμα	T. dere [dere]=ρέμα	
	ντεπέ [dæpæ]	λόφος	T. tepe [tepe], T. dialect depe=λόφος	
	τουρέν [tɯræn]	τρένο	T. tren [tiren], T. dialect tren [tɯren][24]=τρένο	
	πέντζερε [pæntzæræ]	παράθυρο	T. pencere [pencere]=παράθυρο	

[24] Καμία τουρκική ποικιλία (πρότυπη γλώσσα ή διάλεκτος) δεν επιτρέπει την ύπαρξη συμφωνικού συμπλέγματος στην αρχή συλλαβής. Ως εκ τούτου, στις λέξεις που εμφανίζεται συμφωνικό σύμπλεγμα σε θέση έμβασης στο επίπεδο της ορθογραφίας (και αυτές οι λέξεις αποτελούν όλες δάνεια από Ευρωπαϊκές γλώσσες), ένα επενθετικό [i] ή [ɯ] παρεμβάλλεται μεταξύ των δύο αρχικών συμφώνων, όταν προφέρονται. Αυτό το επενθετικό φωνήεν επιλέγεται, σε μεγάλο βαθμό, κατ' αναλογία προς το [± οπίσθιο] χαρακτηριστικό του φωνήεντος που ακολουθεί, π.χ. T. kral 'βασιλιάς' [kɯral] < Σερβ. kral 'άρχοντας', καθώς το [a] είναι [+οπίσθιο], αλλά T. fren 'φρένο' [firen] < Γαλλ. frain 'φρένο', αφού το [e] είναι [-οπίσθιο]. Ωστόσο, αυτό το φαινόμενο είναι μια απλή 'τάση' και όχι ένας απόλυτος κανόνας, καθώς λειτουργεί ως τέτοιος μόνο στην πρότυπη τουρκική γλώσσα και μπορεί να αλλάξει ανάλογα με τη διάλεκτο.
Στα τουρκικά της Κεντρικής Ανατολής, με τα οποία είχαν έρθει κυρίως σε επαφή τα καππαδοκικά, δεν γνωρίζουμε με σιγουριά ποιο από τα δύο φωνήεντα επέλεγαν, αλλά υποθέτουμε με βάση τη βιβλιογραφία ότι διάχυτα επενθετικό φωνήεν σε αυτή τη διάλεκτο ήταν το φωνήεν [ɯ].

Αρχικά, παρατηρώντας την ομάδα λέξεων, στις οποίες σημειώθηκε το φωνήεν [E] τόσο ως τονισμένο όσο και ως άτονο, βλέπουμε ότι οι 6 από τις 12 λέξεις αποτελούν δάνεια από την τουρκική γλώσσα. Το ενδιαφέρον είναι ότι όλες οι λέξεις, ακόμα και αν δεν είναι τούρκικες, έχουν τα ίδια φωνολογικά χαρακτηριστικά. Πιο συγκεκριμένα, είναι όλες τους δισύλλαβες, εμφανίζουν στην πρώτη συλλαβή το άτονο φωνήεν [E] και στη δεύτερη το τονισμένο [E] καθολικά, με εξαιρέσεις τις λέξεις 'τουρέν' που διατηρεί τα δύο από τα τρία χαρακτηριστικά και 'πέντζερε' που είναι τρισύλλαβη και έχει τονισμένο [E] στην προπαραλήγουσα. Επιπλέον, οι περισσότερες λήγουν σε σύμφωνο. Γενικά, εξαιτίας της δομής των λέξεων αυτών μας δίνεται η δυνατότητα να εντοπίσουμε την τουρκική επίδραση που υπάρχει.

Όμως, το περίεργο στοιχείο είναι ότι το φωνήεν που πραγματώνεται στις τούρκικες λέξεις τις οποίες έχει δανειστεί η διάλεκτος, δεν αποτελεί κάποιο άλλο φωνήεν πέρα από το μέσο πρόσθιο [e] (εκτός από τη λέξη 'masal'). Ενώ αντίθετα, η κατανομή που παρουσιάζει το φωνήεν [E] σε αυτές τις λέξεις στο σύστημα της διαλέκτου φανερώνει απόκλιση από το φωνήεν [e], όπως είδαμε στην ανάλυση, καθώς πραγματώνεται σε μια πιο χαμηλή θέση στη στοματική κοιλότητα και πολλές από τις πραγματώσεις του επικαλύπτονται από το φωνήεν [a] με το οποίο βρίσκεται ιδιαίτερα κοντά. Άρα, το γεγονός ότι αυτό το φωνήεν δεν υπάρχει στην τουρκική γλώσσα, ενισχύει ακόμα περισσότερο την υπόθεση μας για πιθανή προέλευση του φωνήεντος [E] από την ποντιακή διάλεκτο και παράλληλα το φωνηεντικό συμβολισμό του ως [æ].

Ακόμα λοιπόν και αν θεωρήσουμε ότι το φωνήεν [æ] αναπτύχθηκε όντως λόγω επαφής με τα Ποντιακά, όπως φανερώνει η περιγραφή του που συγκλίνει με τον αντίστοιχο ποντιακό φθόγγο, το ζήτημα του ποια είναι η φύση αυτού του [æ] τελικά εξακολουθεί να είναι ένα θέμα που μένει ανοιχτό. Αυτός ο ήχος μπορεί να κατέχει τρεις διαφορετικές θέσεις στο σύστημα της διαλέκτου. Πιο αναλυτικά, μπορεί να

αποτελεί είτε μια φωνολογική μονάδα[25], είτε ένα αλλόφωνο[26], είτε ελεύθερη ποικιλία[27]. Για να οριστεί κάτι τέτοιο, πρέπει να μελετηθούν το φωνητικό περιβάλλον και οι προϋποθέσεις που προκαλούν την εμφάνιση αυτού του ήχου.

Παρατηρώντας τον πίνακα 5.3, μπορούμε αυτόματα να συμπεράνουμε ότι από τη στιγμή που η χρήση του φωνήεντος περιορίζεται σε μια ομάδα λέξεων με συγκεκριμένα φωνολογικά χαρακτηριστικά (δισύλλαβες λέξεις, τονισμένο [æ] στη λήγουσα και άτονο στην παραλήγουσα), αποκλίνουμε την εκδοχή να αποτελεί μια φωνολογική μονάδα. Με άλλα λόγια, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί φώνημα, καθώς δεν πραγματώνεται ελεύθερα σε όλα τα περιβάλλοντα, αλλά υπάρχουν φωνοτακτικοί περιορισμοί που περιορίζουν την εμφάνιση του σε πολύ συγκεκριμένα περιβάλλοντα. Όπως είναι γνωστό, ένας φθόγγος για να θεωρηθεί φώνημα θα πρέπει να έχει ελεύθερη κατανομή (π.χ. ένα φωνήεν να συνδυάζεται με όλα τα είδη συμφώνων) χωρίς την παρουσία περιοριστικών κανόνων και να μπορεί να διακρίνει σημασίες.

Με βάση λοιπόν τα φωνολογικά στοιχεία που συγκεντρώσαμε, οδηγούμαστε περισσότερο στο συμπέρασμα ότι αυτό ο ήχος μοιάζει ουσιαστικά με αλλόφωνο. Πιο αναλυτικά, ο φθόγγος [æ] είναι πιο πιθανόν να είναι αλλόφωνο του φωνήματος /e/ και να βρίσκεται αντίστοιχα σε συμπληρωματική κατανομή με τον φθόγγο [e], καθώς ανάλογα με τις φωνολογικές αιτίες η παρουσία του ενός σε ένα περιβάλλον αποκλείει την παρουσία του άλλου και αντίστροφα. Κάτι τέτοιο βλέπουμε ότι επιβεβαιώνεται

---

[25] Η φωνολογική μονάδα/φώνημα είναι μια αφηρημένη ηχητική μονάδα ομιλίας που έχει διαφοροποιητική/διακριτική λειτουργία, δηλαδή η αλλαγή ενός φωνήματος σε μια λέξη μπορεί να παράγει μια νέα λέξη με διαφορετική σημασία. Γενικά, τα φωνήματα αποτελούν τις ελάχιστες μονάδες ήχου και συγκροτούν το φωνολογικό σύστημα κάθε γλώσσας.

[26] Ένα φώνημα μιας γλώσσας μπορεί να πραγματώνεται με δύο (ή περισσότερους) διαφορετικούς τρόπους, ανάλογα με το φωνητικό περιβάλλον στο οποίο εμφανίζεται. Οι διαφορετικοί αυτοί τρόποι πραγμάτωσης θεωρούνται αλλόφωνα του ίδιου φωνήματος. Ένα αλλόφωνο δεν έχει διακριτική λειτουργία, καθώς η αλλαγή του δεν επιφέρει και αλλαγή στη σημασία, παρά μόνο μη φυσικό αποτέλεσμα.

[27] Ο όρος ελεύθερη ποικιλία χαρακτηρίζει τη σχέση δύο φωνολογικών μονάδων, οι οποίες μπορούν να εμφανίζονται στο ίδιο φωνητικό περιβάλλον και να υποκαθιστούν η μία την άλλη, χωρίς όμως να προκύπτει σημασιολογική διαφορά. Το ποια μονάδα θα χρησιμοποιηθεί κάθε φορά αποτελεί αποκλειστικά επιλογή του εκάστοτε ομιλητή (π.χ. [limani] αλλά ένα διαλεκτόφωνος μπορεί να πει [ʎimani] χωρίς αλλαγή σημασίας).

τουλάχιστον μέσα από τα δεδομένα, καθώς το φωνήεν περιορίζεται σε συγκεκριμένα λήμματα που πληρούν κοινά φωνολογικά χαρακτηριστικά. Έτσι στα υπόλοιπα περιβάλλοντα θα πρέπει να πραγματώνεται κανονικά ο φθόγγος [e].

Με σκοπό να ενισχύσω αυτή την υπόθεση μπήκα στη διαδικασία να ελέγξω σε όλο το γλωσσικό υλικό (δηλαδή πέρα από τα 10 λεπτά ομιλίας που ανέλυσα για κάθε ομιλητή) το αν υπάρχουν άλλες λέξεις, οι οποίες να έχουν τα ίδια φωνολογικά χαρακτηριστικά ή έστω τα περισσότερα από αυτά που εντοπίσαμε, με σκοπό να διαπιστώσω αν εξακολουθεί να πραγματώνεται και σε αυτές ο φθόγγος [æ]. Αν κάτι τέτοιο δεν επιβεβαιωθεί, αλλά αντίθετα βρεθούν περιπτώσεις όπου στο ίδιο περιβάλλον εμφανίζεται το [e], τότε δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είναι αλλόφωνο και περνάμε πλέον στην τελευταία εκδοχή, δηλαδή αυτή της ελεύθερης ποικιλίας. Στον παρακάτω πίνακα θα δούμε τις λέξεις που βρέθηκαν και δίπλα τον ήχο που πραγματώνουν κάθε φορά οι ομιλητές, καθώς και τη σημασία των λέξεων.

Πίνακας 5.4: Άλλες λέξεις που εντοπίστηκαν

Λέξη	**Φωνητική μεταγραφή**	**Σημασία**
ντεφτέρ	[dæftær]	θείος
ντερέν	[dæræn]	όνομα
κετσέ	[cætsæ]	κετσές
κερές	[ceres]	ασβέστης
χελκέ	[çelçe]	χάλκινος κουβάς
τέτεμ	[tætæm]	πατέρας μου
νένεμ	[nenem]	μανούλα μου
νένε	[nene]	γιαγιά

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, φαίνεται ότι υπάρχουν άλλες τρεις λέξεις που ενισχύουν το σώμα των δεδομένων, οι οποίες παρουσιάζουν πάλι τα ίδια φωνολογικά χαρακτηριστικά με τις λέξεις του πίνακα 5.3. Από την άλλη όμως, έχουμε τις λέξεις ‘κερές’ και ‘χελκέ’, που ενώ έχουν την ίδια μορφή πραγματώνονται με το φθόγγο [e] αντί για το [æ]. Παράλληλα εντοπίζονται και τρεις ακόμα

περιπτώσεις, οι οποίες διαφοροποιούνται ως προς τη θέση του τόνου (τονίζονται στην παραλήγουσα), αλλά παρόλα αυτά στη λέξη ‘τέτεμ’ έχουμε πάλι τον φθόγγο [æ], ενώ στις λέξεις ‘νένεμ’ και ‘νένε’ την εμφάνιση του [e]. Μέσα από αυτά τα αποτελέσματα, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι το [æ] εμφανίζεται σε προσωδιακές λέξεις με πολύ συγκεκριμένη μετρική δομή (αυτή της δισύλλαβης λέξης η οποία σχηματίζει ιαμβικό πόδα). Παρ' όλα αυτά, στο συγκεκριμένο περιβάλλον, δεν είναι η μοναδική εκδοχή, αλλά μπορεί να εναλλάσσεται ελεύθερα και με το [e]. Ο κάθε ομιλητής δηλαδή είναι πιθανόν να επιλέγει κάθε φορά ποιον από τους δύο φθόγγους θα πραγματώσει στη συγκεκριμένη προσωδιακή δομή και έτσι να έχουμε δύο ήχους σε ελεύθερη ποικιλία και όχι αλλόφωνα του ίδιου φωνήματος.

Ίσως τελικά να βρισκόμαστε σε ένα ενδιάμεσο στάδιο γλωσσικής αλλαγής της διαλέκτου και σε αυτό να οφείλεται η ύπαρξη των περιπτώσεων του πίνακα 5.4, όπου πέρα από την υιοθέτηση του φωνήεντος [æ] μέσω του μηχανισμού αλλαγής της ‘εξομοίωσης’ (levelling) προς την ποντιακή, να έχουμε περάσει και σε ένα δεύτερο στάδιο αλλαγής. Με άλλα λόγια, μπορεί να έχει ενεργοποιηθεί ο μηχανισμός της ‘συστηματοποίησης’ (simplification), ο οποίος θα οδηγήσει σε μια αναδόμηση του συστήματος, με σκοπό να αποκτήσει στο μέλλον μια δομική θέση ο ήχος αυτός στο φωνολογικό σύστημα της διαλέκτου.

Βέβαια όλα αυτά αποτελούν μόνο υποθέσεις, καθώς από τη στιγμή που το εύρος των δεδομένων είναι μικρό δεν είναι δυνατόν να διατυπωθούν ξεκάθαρα συμπεράσματα. Η εκδοχή του να είναι αλλόφωνο ο ήχος [æ] παραμένει το πιο πιθανό σενάριο, καθώς υπερτερούν τα δεδομένα που την ενισχύουν. Ενώ παράλληλα, μένουν ανοιχτές και οι άλλες εκδοχές, όπου μια μακροπρόθεσμη μελέτη, είτε με ειδικά ερωτηματολόγια είτε με κατευθυνόμενη συνέντευξη φυσικών ομιλητών, θα μπορούσε να διαλευκάνει περισσότερο το ζήτημα της φύσης του φωνήεντος [æ] μέσα στο σύστημα του μιστιώτικου ιδιώματος.

Στη συνέχεια, ας περάσουμε στον πίνακα των λέξεων με το φωνήεν [U], όπου σύμφωνα με την θέση του στο φωνηεντικό χώρο δείχνει να συγκλίνει με το τούρκικο φωνήεν [ɯ] και γι’ αυτό το λόγο θα μεταγράφεται φωνητικά ως τέτοιο.

Πίνακας 5.5: Λέξεις με το φωνήεν [U]

[U]	Λέξη	Σημασία	Τουρκική προέλευση	Πιθανή λόγω δομής
	τουτούν [tɯtɯn]	καπνός	T. tütün [tytyn] =καπνός	
	χουσούμ [xɯsɯm]	συγγενής	T. hısım[hɯsɯm] =συγγενής	
	παμπούρ [pabɯr]	βαπόρι	T. vapur [vapur] =βαπόρι	
	μουσούρ [mɯsɯr]	καλαμπόκι	T. mısır [mɯsɯr]=καλαμπόκι	
	τουρέν [tɯræn]	τρένο	T. tren [tiren], T. dialect tren [tɯren]= τρένο	
	γκουλούς [gɯlɯs]	ξύλο	Όχι	Ναι, βλ. T. kalas [kalas], T. dialect galas [galas] =μεγάλο ξύλο
	τούρκους [tɯrkɯs]	τούρκους	Όχι	Όχι
	τσουλιάς [tsɯljas]	τσολιάς	Όχι	Όχι
	ούτσια [ɯtsja]	έτσι	Όχι	Όχι
	ντετσού [detsɯ]	εκεί	Όχι	Όχι
	επιτσού [epitsɯ]	από εκεί	Όχι	Όχι
	ντετσουζού [detsɯzɯ]	μέχρι εκεί	Όχι	Όχι
	ντετσούρτα [detsɯrta]	προς τα εκεί	Όχι	Όχι

	απουγού [apɯɣɯ]	από εδώ	Όχι	Όχι

Στον πίνακα 5.5 βλέπουμε ότι οι 10 από τις 14 λέξεις είναι δισύλλαβες, κάποιες λήγουν σε σύμφωνο και είτε εμφανίζουν το φωνήεν [U] και στην τονισμένη και στην άτονη συλλαβή, είτε μόνο στη μία από τις δύο συλλαβές. Επιπλέον, μέχρι και τη λέξη 'τουρέν' αποτελούν ξεκάθαρα δάνεια από την τουρκική γλώσσα. Από τα δεδομένα που απομένουν, μόνο η λέξη 'γκουλούς' παραπέμπει έστω στο τούρκικο δομικό σχήμα. Συμπληρωματικά, παρατηρούμε ότι στο δείγμα υπάρχει μια ομάδα επιρρημάτων με κοινό σημείο αναφοράς την έννοια του 'εκεί' και πιθανότατα γι' αυτό βρέθηκε να πραγματώνεται σε όλα ο ίδιος ήχος. Τα επιρρήματα αυτά είναι είτε δισύλλαβα που εμφανίζουν το τονισμένο [U] στη λήγουσα, είτε τρισύλλαβα και περιλαμβάνουν εξίσου το τονισμένο και άτονο [U].

Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που αναδεικνύεται από τον πίνακα, είναι ότι ο ήχος [U] στις τούρκικες λέξεις δεν πραγματώνεται πάντα και με το ίδιο τούρκικο φωνήεν. Πιο αναλυτικά, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε η τούρκικη λέξη 'tütün' παρουσιάζει ένα τονισμένο και ένα άτονο φωνήεν [y]. Αντίθετα όμως, οι τούρκικες λέξεις 'hısım', 'mısır' και 'tren' μεταγράφονται φωνητικά με το [ɯ]. Ενώ παράλληλα, η λέξη 'vapur' εμφανίζει το υψηλό οπίσθιο φωνήεν [u]. Βέβαια, στη διάλεκτο μπορεί είτε να πραγματώνονται όλες οι λέξεις του καταλόγου με τον ίδιο ήχο αφού ενσωματώθηκαν στο γλωσσικό σύστημα, είτε να υπάρχουν όντως διαφοροποιήσεις μέσα στα δεδομένα.

Ίσως η δεύτερη εκδοχή να εξηγεί κατά κάποιο τρόπο το εύρος των πραγματώσεων που παρουσιάζει το φωνήεν [U] στα φωνηεντικά τραπέζια των πληροφορητών (βλ. πίνακες 4.1, 4.4), πέρα βέβαια από το γεγονός ότι κάτι τέτοιο πολλές φορές οφείλεται στο μικρό ποσοστό των δεδομένων που υπολογίζονται. Με άλλα λόγια, είναι πιθανόν η τάση για μια πιο κεντρική κατανομή του φωνήεντος να αιτιολογείται από περιπτώσεις που προφέρονται όπως η τούρκικη λέξη 'tütün', καθώς το τούρκικο [y] είναι ένα πρόσθιο υψηλό φωνήεν και παράλληλα να υπάρχουν κυρίως οι άλλες λέξεις που πραγματώνονται με το οπίσθιο τούρκικο φωνήεν [ɯ].

Τέλος, σχετικά με τις υπόλοιπες 9 μη τουρκικές λέξεις του δείγματος, η περίπτωση να πραγματώνεται το τονισμένο [U] ως κάποιο από τα τούρκικα φωνήεντα, σίγουρα δεν συμβαδίζει με τις καταγραφές των παλαιότερων μελετητών, που ισχυρίζονταν ότι τα τούρκικα φωνήεντα εντοπίζονταν σε τούρκικες δάνειες λέξεις και σπάνια σε ελληνικές. Παρόλα αυτά, υπάρχει ακόμα ανοιχτό το ενδεχόμενο τα τούρκικα φωνήεντα να επεκτάθηκαν και σε λέξεις με άλλη προέλευση, κάτι που μπορεί να πέρασε και στις επόμενες γενιές, αλλά σταδιακά να χάνεται κυρίως από το σύστημα των νέων, αφού η επαφή με την τουρκική έχει εξαλειφθεί και τα νέα γλωσσικά ερεθίσματα είναι διαφορετικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

6. Συμπεράσματα

Η παρούσα μελέτη αποτέλεσε κυρίως μια προσπάθεια περιγραφής του φωνηεντικού συστήματος της καππαδοκικής ποικιλίας των μιστιώτικων, όπως αυτό διαμορφώνεται μέσα από διαφορετικές γενιές στο χωριό Αγιονέρι της Βόρειας Ελλάδας. Εξετάσαμε διεξοδικά τις πραγματώσεις των φωνηέντων που απαρτίζουν τον τρόπο ομιλίας ηλικιωμένων και νέων ομιλητών της διαλέκτου και προσπαθήσαμε να ερμηνεύσουμε, χτίζοντας κάποιες υποθέσεις, τα αποτελέσματα που ανέδειξε η ανάλυση του γλωσσικού υλικού. Πρωταρχικός στόχος ήταν να ερευνήσουμε πώς παρουσιάζουν παλαιότεροι μελετητές το καππαδοκικό φωνηεντικό σύστημα και στη συνέχεια να προβούμε σε μια σύγκριση αυτού με το σημερινό σύστημα της μιστιώτικου ιδιώματος, έτσι ώστε να ερμηνεύσουμε τις αλλαγές που θα ανιχνευθούν λαμβάνοντας υπόψη μηχανισμούς αλλαγής της γλώσσας, καθώς και τις καταστάσεις επαφής.

Πραγματοποιήσαμε μετρήσεις των δύο πρώτων συχνοτήτων συντονισμού και των ευκλείδειων αποστάσεων για τα πέντε φωνήεντα [i,e,a,o,u]. Ύστερα, βασισμένοι στις υποδείξεις των μεταγραφέων του υλικού, οι οποίοι ήταν φυσικοί ομιλητές της διαλέκτου, επισημειώσαμε τα φωνήεντα εκείνα που είχαν δηλώσει με κεφαλαίο γράμμα, καθώς υποσυνείδητα θεωρούσαν ότι διαφέρουν από τα πέντε της ΚΝΕ. Συγκεντρώνοντας τις μετρήσεις, θελήσαμε από τη μία να σχολιάσουμε την κατανομή των [i,e,a,o,u] στο φωνηεντικό χώρο και παράλληλα να προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε τι είδους ήχοι μπορεί να είναι τα φωνήεντα με κεφαλαίο γράμμα. Πιο συγκεκριμένα, κύριος στόχος ήταν να διασταυρώσουμε το αν κάποιο από αυτά τα διαφορετικά φωνήεντα συμπίπτει, με βάση τη θέση του στο φωνηεντικό τραπέζιο, με τα τούρκικα φωνήεντα [y,œ,ɯ], τα οποία σύμφωνα με παλαιότερες μαρτυρίες ήταν ενσωματωμένα στο σύστημα της τότε διαλέκτου εξαιτίας της στενής γλωσσικής επαφής με την τουρκική γλώσσα.

Στην πορεία αναλύσαμε τα δεδομένα, δημιουργώντας μια παράλληλη σύγκριση ανάμεσα στις δύο διαφορετικές γενιές φυσικών ομιλητών της διαλέκτου.

Το εγχείρημα αυτό ήταν ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς μας έδωσε τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε το πώς εξελίσσονται οι γλωσσικές αλλαγές σε μια ομάδα ηλικιωμένων ατόμων, οι οποίοι επειδή βρίσκονταν πιο κοντά ηλικιακά στον τρόπο που μιλούσαν οι προγενέστεροι διαλεκτόφωνοι θεωρούσαμε πιθανό το να έχουν διατηρήσει έστω κάποια γλωσσικά στοιχεία. Αντίθετα, η ομάδα των νέων εξαιτίας της γλωσσικής φθοράς και της πιο ισχυρής ανάγκης για προσαρμογή με τον υπόλοιπο πληθυσμό φαινόταν πιο σίγουρο το να έχει αποβάλλει πολλά από τα διαλεκτικά χαρακτηριστικά. Δεν αρκεστήκαμε στη μελέτη μίας γενιάς, η οποία θα περιόριζε το εύρος των αλλαγών που μπορεί να παρουσιάζει μια επόμενη και πιο σύγχρονη γενιά. Γενικότερα, η δυναμική της αλλαγής και της διάχυσης ή της απώλειας ενός φαινομένου φανερώνεται καλύτερα μέσα από την εξέταση ατόμων από διαφορετικές ηλικίες, πράγμα που επιτεύχθηκε στην προκείμενη έρευνα.

Με βάση τα αποτελέσματα που περιγράψαμε στην ανάλυση του υλικού, φάνηκε ότι τα φωνηεντικά συστήματα και των δύο ηλικιακών ομάδων παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις από το παλαιότερο καππαδοκικό σύστημα που περιγράφουν προηγούμενες μελέτες και παράλληλα διαφέρουν μεταξύ τους αναδεικνύοντας τις γλωσσικές αλλαγές που έχει υποστεί η διάλεκτος με το πέρασμα της από γενιά σε γενιά. Πιο αναλυτικά, από τη στιγμή που οι ομιλητές της διαλέκτου αναγκάστηκαν ως πρόσφυγες να μεταφερθούν στην Ελλάδα, φαίνεται ότι μπήκαν σε μια διαδικασία προσαρμογής στο νέο γλωσσικό περιβάλλον με σκοπό να μειώσουν τις διαφορές που είχαν. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δούμε τα τούρκικα φωνήεντα [y,œ,ɯ] να χάνονται σταδιακά, κυρίως από την ομιλία των νεότερων ατόμων. Αυτές οι αλλαγές θεωρήσαμε ότι οφείλονται στη δυναμική τις αλλαγής και στις καταστάσεις γλωσσικής επαφής που έχει επέλθει η διάλεκτος. Έτσι τα τούρκικα φωνήεντα έδειξαν να βρίσκονται σε μια διαδικασία εξάλειψης εξαιτίας της ενεργοποίησης των μηχανισμών της 'εξομοίωσης' (levelling), αφού τα Μιστιώτικα ήρθαν σε επαφή με την ΚΝΕ από την εποχή της ανταλλαγής των πληθυσμών και καθώς τα τούρκικα στοιχεία ήταν ιδιαίτερα στιγματισμένα εδώ και δεκαετίες.

Βέβαια οι ηλικιωμένοι ομιλητές παρατηρήσαμε ότι διατηρούν κάποια παλαιότερα διαλεκτικά χαρακτηριστικά, με κύριο παράδειγμα το φωνήεν [U], το οποίο λόγω της θέσης στο φωνηεντικό χώρο πιθανότατα και να αποτελεί απομεινάρια του τούρκικου φωνήεντος [ɯ]. Η κατανομή του φάνηκε να διαφοροποιείται από αυτή του [u], καθώς παρουσιάστηκε σε μια λιγότερο οπίσθια θέση με κάποιες

πραγματώσεις του να εντάσσονται πιο κεντρικά στο χώρο. Το δείγμα στο οποίο εντοπίστηκε, αν και μικρό ήδη από την γενιά των ηλικιωμένων, παρουσίασε αισθητή μείωση στην ομιλία των νέων, κάτι που φανερώνει και την πορεία της τελικής εξαφάνισης του από το σύστημα. Επιπλέον, μέσα από τον κατάλογο των λέξεων στις οποίες πραγματώθηκε, είτε ως άτονο είτε ως τονισμένο, μαρτυρήθηκε η παρουσία του σε λέξεις τουρκικής αλλά και μη τουρκικής προέλευσης, κάτι που σύμφωνα με τη βιβλιογραφία ήταν σπάνιο, καθώς τα τούρκικα φωνήεντα ενσωματώνονταν στην καππαδοκική διάλεκτο κυρίως μέσω τούρκικων δανείων. Το γεγονός ότι βρέθηκε και σε λέξεις με μη τουρκική προέλευση είναι μεν ένα στοιχείο που φάνηκε να πέρασε και στην επόμενη γενιά, αλλά παρόλα αυτά το φωνήεν αυτό δείχνει ότι στην πορεία θα χαθεί εντελώς, αφού η επαφή με την τουρκική έχει εξαλειφθεί και τα γλωσσικά ερεθίσματα είναι διαφορετικά.

Κάτι ανάλογο είδαμε να συμβαίνει και με τα φωνήεντα που επισημειώθηκαν ως [I,A,O], με τη συμπεριφορά του φωνήεντος [I] να είναι αυτή που ξεχώρισε περισσότερο. Το [I] εντοπίστηκε ήδη σε ένα πολύ μικρό δείγμα στην ομιλία των ηλικιωμένων και έπειτα φάνηκε να εξαφανίζεται τελείως από την επόμενη γενιά, η οποία δεν το πραγμάτωσε καθόλου. Λόγω της κατανομής του στο φωνηεντικό χώρο, θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει ότι αυτό το [I] ταυτίζεται με το τούρκικο φωνήεν [y], που βρισκόταν σε ανάλογη πρόσθια και υψηλή θέση και έτσι εξαιτίας της αποβολής των τούρκικων στοιχείων με σκοπό την 'εξομοίωση' προς την κοινή, να βλέπουμε την ολοκληρωτική εξαφάνιση του από το σύστημα των νέων ομιλητών.

Ως προς τα φωνήεντα [A,O] φάνηκε ότι τα πράγματα είναι διαφορετικά, καθώς από τη μία είχαμε την επισημείωση τους από τους μεταγραφείς η οποία έπρεπε να ληφθεί υπόψη, αλλά από την άλλη το δείγμα λέξεων ήταν πάλι αξιοσημείωτα μικρό. Παράλληλα, οι δύο γενιές ομιλητών έδειξαν να τα πραγματώνουν και σε διαφορετικές θέσεις στο χώρο. Στο σύστημα των ηλικιωμένων το τονισμένο φωνήεν [O] παρουσίασε μεγάλη απόκλιση από αυτό των νέων, καθώς βρέθηκε σε μια ακραία οπίσθια θέση ακόμα πιο πίσω από το εξίσου οπίσθιο [o]. Επίσης, οι πραγματώσεις του [A] φάνηκαν να μην διαφέρουν από αυτές του κεντρικού χαμηλού [a], ενώ στο σύστημα των νέων το φωνήεν εντοπίστηκε σε διαφορετική θέση αλλά μόνο σε μία λέξη τόσο ως άτονο όσο και ως τονισμένο, πράγμα που μας οδήγησε να μην ασχοληθούμε με την κατανομή του.

Επιπλέον, να σημειώσουμε ότι στην προγενέστερη βιβλιογραφία δεν υπάρχει καμία αναφορά σε αυτό τον ήχο [A] που εντοπίστηκε. Παράλληλα, αν και το φωνήεν [O] θα μπορούσε να παραπέμπει στο τούρκικο φωνήεν [œ] που έχει απομείνει, σύμφωνα με τη θέση του στο φωνηεντικό χώρο δεν δείχνει να συγκλίνει ιδιαίτερα με τις σχετικές μαρτυρίες, αφού το [œ] έχει χαρακτηριστεί ως ένα πρόσθιο φωνήεν και όχι ως οπίσθιο όπως αναδείχτηκε το [O]. Έτσι μπορούμε να πούμε με σιγουριά ότι τουλάχιστον αυτό το φωνήεν [œ] φαίνεται ότι έχει χαθεί ολοκληρωτικά από το σύστημα των μιστιώτικων.

Οι δύο γενιές φυσικών ομιλητών πρόβαλλαν διαφοροποίηση και ως προς την κατανομή των πέντε φωνηέντων [i,e,a,o,u]. Συγκεκριμένα, μέσα από τις τιμές των συχνοτήτων συντονισμού και των ευκλείδειων αποστάσεων ανάμεσα στα φωνήεντα [i]-[u], [e]-[o] και [e]-[a] που καθορίζουν και το μέγεθος του φωνηεντικού τραπεζίου, αναδείχθηκε ότι η γενιά των νέων ομιλητών πραγματώνει ένα πιο μαζεμένο και πιο κεντρικοποιημένο σύστημα σε σχέση με αυτό των ηλικιωμένων που απλωνόταν περισσότερο στο χώρο. Οι τιμές των ευκλείδειων αποστάσεων έδειξαν μια τάση μείωσης τόσο στα τονισμένα όσο και στα άτονα, καθώς επίσης το φωνήεν [a] εντοπίστηκε σε μια λιγότερο χαμηλή θέση στο φωνηεντικό χώρο.

Στη συνέχεια, εξαιτίας αυτής της διαπίστωσης πραγματοποιήσαμε μια σύγκριση ως προς την κατανομή των φωνηέντων αυτών στα δύο διαλεκτικά συστήματα με αυτή που περιγράφουν ακουστικές μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Αυτό που κυρίως αναδείχθηκε, ήταν ότι από τη μία ο τρόπος ομιλίας των διαλεκτόφωνων συνολικά διαφέρει από αυτόν των ομιλητών της κοινής. Ταυτόχρονα όμως, οι νέοι παρουσιάζουν μια τάση μείωσης των διαφορών τους, έτσι ώστε να δημιουργηθεί άλλη μια ένδειξη ‘εξομοίωσης’ της διαλέκτου προς την πρότυπη γλώσσα λόγω επαφής.

Ουσιαστικά, παρομοιάσαμε την κατάσταση ως ένα συνεχές, όπου στο ένα άκρο έχουμε το σύστημα των ηλικιωμένων διαλεκτόφωνων που αποκλίνουν αισθητά, στο αντίθετο άκρο το σύστημα της ελληνικής και κάπου ενδιάμεσα βρίσκεται αυτό των νέων. Οι νέοι φάνηκε ότι αποτελούν μια μεταβατική περίπτωση, όπου σταδιακά περνάνε στη μείωση των διαλεκτικών χαρακτηριστικών και στην ενεργοποίηση των μηχανισμών αλλαγής προς την κοινή. Αυτή η κατάσταση μοιάζει να καλύπτει ολόκληρο το διαλεκτικό φωνηεντικό σύστημα και όχι μόνο την κατανομή των πέντε

φωνηέντων. Συνολικά μπορούμε να διαπιστώσουμε, ότι είτε με την σταδιακή εξαφάνιση των φωνηέντων [I,A,O,U] είτε με την τάση για ένα πιο μειωμένο και κεντρικοποιημένο σύστημα, από τη γενιά των νέων, αποδεικνύεται η γλωσσική αλλαγή της διαλέκτου εξαιτίας της 'εξομοίωσης' προς την πρότυπη γλώσσα.

Επιπρόσθετα, αξίζει να αναφερθεί ότι πέρα από τις αποκλίσεις και συγκλίσεις ανάμεσα στα συστήματα των ηλικιωμένων και νέων, μέσα στην ανάλυση παρατηρήσαμε και κάποιες διαφορές που σημειώθηκαν μεταξύ των τονισμένων και άτονων φωνηεντικών συστημάτων, οι οποίες πιθανόν να οφείλονται στη δυναμική που έχει ο τόνος σε μια συλλαβή. Με κυριότερο χαρακτηριστικό την ανάδειξη μιας συνολικής μείωσης των τιμών της F1 στα άτονα φωνήεντα, κάτι που είχε ως απόρροια να πραγματωθούν όλα τα άτονα υψηλότερα ποιοτικά από τα αντίστοιχα τονισμένα και έτσι το σύστημα να φαίνεται πιο ανεβασμένο, καταλαμβάνοντας μικρότερο φωνηεντικό χώρο.

Παράλληλα, είδαμε να αναδεικνύεται ένας νέος ήχος με σημαντικά ποσοστά εμφάνισης μέσα στο σύστημα των μιστιώτικων, αυτός που οι μεταγραφείς συμβόλιζαν ως [E] και του οποίου η ύπαρξη δεν μαρτυρείται στις παλαιότερες αναφορές ως ένα από τα φωνήεντα της καππαδοκικής διαλέκτου. Ο φθόγγος αυτός φάνηκε να αποκλίνει σημαντικά από το μέσο πρόσθιο [e] και να πραγματώνεται σε μια πιο χαμηλή και σχετικά πιο κεντρική θέση στο φωνηεντικό χώρο. Επίσης, ένα ποσοστό του εύρους του έδειξε να αλληλεπικαλύπτεται με το φωνήεν [a] και να εξακολουθεί να καταλαμβάνει μια σημαντική θέση στο χώρο εξίσου σε ηλικιωμένους και νέους πληροφορητές. Το γεγονός ότι η ύπαρξη του δεν αναφέρεται μας οδήγησε στο συμπέρασμα να υποθέσουμε, ότι ο ήχος αυτός θα πρέπει να εντάχθηκε στο σύστημα των μεταγενέστερων φυσικών ομιλητών της διαλέκτου μετά την εγκατάσταση των προσφύγων Καππαδόκων στην Ελλάδα. Η παρουσία του σίγουρα δεν αποτελεί τουρκική επίδραση, αλλά αντίθετα μοιάζει να είναι αποτέλεσμα κάποιας άλλου είδους γλωσσικής αλλαγής.

Το ζήτημα που μας απασχόλησε ήταν η αναζήτηση της προέλευσης αυτού του [E], καθώς εντοπίστηκε σε ένα μεγάλο αριθμό λέξεων, σε σχέση με τα άλλα φωνήεντα που επισημειώθηκαν ως διαφορετικά από τα πέντε της ελληνικής. Στην προσπάθεια εύρεσης αυτής της προέλευσης ανατρέξαμε στις καταστάσεις επαφής που γνωρίζουμε ότι βρέθηκαν οι πρόσφυγες που μεταφέρθηκαν στο χωριό Αγιονέρι.

Όπως έχει αναφερθεί, στο χωριό αυτό διαμένουν μέχρι και σήμερα Καππαδόκες με Πόντιους ομιλητές. Η κοινή αυτή συμβίωση με μια ισχυρή διαλεκτική ομάδα όπως είναι οι Πόντιοι, οι οποίοι προβάλλουν έντονα τη ταυτότητα τους χωρίς να ντρέπονται που διαφέρουν από τον υπόλοιπο πληθυσμό της Ελλάδας, θεωρήσαμε πιθανό να προκάλεσε συνέπειες στη γλωσσική διαμόρφωση της καππαδοκικής διαλέκτου. Αυτή η υπόθεση σε συνδυασμό με το γεγονός ότι μέσα από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας βρέθηκε ότι στην ποντιακή διάλεκτο υπάρχει ένα φωνήεν [æ], που αποτελεί ένα σχεδόν ανοιχτό πρόσθιο μη στρογγυλό και μοιάζει με ένα ε ανοιχτό, προκάλεσε την ταύτιση αυτού με τον ήχο [E] που αναδείχθηκε στο σύστημα των Μιστιώτικων. Οι δύο αυτοί φθόγγοι μοιάζουν σημαντικά μεταξύ τους ως προς τη θέση που καταλαμβάνουν ανάμεσα στα φωνήεντα [e] και [a] και έτσι είναι πολύ πιθανόν αυτό το [E] να προέρχεται από τα Ποντιακά.

Αν υποθέσουμε ότι αυτός ο φθόγγος αποτελεί όντως δάνειο από την ποντιακή διάλεκτο, τότε φανερώνεται ότι οι ομιλητές της διαλέκτου σε ένα πρώτο στάδιο απέβαλλαν πολλά από τα χαρακτηριστικά της ομιλίας του με σκοπό να απλοποιήσουν το φωνηεντικό τους σύστημα και να συμβαδίσουν με την κοινή, ενώ παράλληλα εξαιτίας της ισχυρής επαφής με μια άλλη διάλεκτο ενεργοποιήθηκε εξίσου ο μηχανισμός 'εξομοίωσης' του καππαδοκικού προς το ποντιακό όμως σύστημα αυτή τη φορά. Μέσω αυτής της γλωσσικής διαδικασίας, οι Μιστιώτες μπορεί να υιοθέτησαν αυτό το συγκεκριμένο φθόγγο, επειδή αποτελούσε ένα εξέχων χαρακτηριστικό της διαλεκτικής ταυτότητας των Ποντίων. Γενικά, σε καταστάσεις επαφής οι ομιλητές ενσωματώνουν γλωσσικά στοιχεία για τα οποία έχουν μεγαλύτερη επίγνωση της ύπαρξης και της διαφορετικότητας τους. Επομένως, σε αυτό σημείο ερχόμαστε να συμφωνήσουμε με τον Trudgill (1986), στο ότι η διαδικασία της 'εξομοίωσης' επιτυγχάνεται με δύο τρόπους: α) μέσα από το χάσιμο των διαφορών ανάμεσα στα συστήματα που έρχονται σε επαφή και β) με την υιοθέτηση ενός εξέχοντος χαρακτηριστικού (salient feature) μιας ποικιλίας από όλους τους ομιλητές της γλωσσικής κοινότητας.

Ίσως λοιπόν μέσα από αυτή τη καθημερινή συμβίωση και την προσπάθεια ομαλής συνύπαρξης με έναν διαφορετικό διαλεκτικά πληθυσμό, οι Καππαδόκες ομιλητές να υιοθέτησαν γλωσσικά στοιχεία και γενικότερα να έχουν επηρεάσει σημαντικά ο ένας τον άλλον. Κάτι τέτοιο πιθανολογούμε ότι θα έχει ως απόρροια τη τάση για 'δημιουργία μιας κοινής' ανάμεσα στα καππαδοκικά και τα ποντιακά. Με

άλλα λόγια, οι διαλεκτόφωνοι μπορεί να οδηγηθούν στην ανάπτυξη ενός δικού τους κώδικα επικοινωνίας, που θα περιλαμβάνει την ανάμειξη χαρακτηριστικών από τα διαφορετικά αλλά αμοιβαία κατανοητά γλωσσικά συστήματα που ήρθαν σε επαφή. Με ισχυρό παράδειγμα την εμφάνιση αυτού του φθόγγου [æ] να αποτελεί ένα δείγμα αυτής της ενοποίησης των ποικιλιών.

Έπειτα, θελήσαμε να επεκταθούμε πέρα από την περιγραφή αυτού του ήχου και σε μια προσπάθεια εντοπισμού της φύσης του. Μέσα από τον κατάλογο με τις λέξεις στις οποίες εντοπίστηκε αυτός ο φθόγγος στο υλικό, φάνηκε ότι η εμφάνιση του απαιτεί κατά κόρον την πλήρωση συγκεκριμένων φωνολογικών χαρακτηριστικών. Πιο αναλυτικά, βρέθηκε ότι αυτό το [æ] παρουσιάζεται σε δισύλλαβες λέξεις, οι οποίες έχουν ένα τονισμένο [æ] στη λήγουσα και αντίστοιχα ένα άτονο στην παραλήγουσα. Επιπλέον, είδαμε και την επέκταση του σε λέξεις που αποτελούν δάνεια από την τουρκική γλώσσα, χωρίς όμως να εμφανίζεται το φωνήεν [æ] στις τούρκικες λέξεις. Το γεγονός ότι υπάρχουν συγκεκριμένοι φωνολογικοί περιορισμοί που προκαλούν την πραγμάτωση του και έτσι δεν μπορεί να υπάρξει ελεύθερα σε όλα τα περιβάλλοντα, μας οδήγησε στο συμπέρασμα να θεωρήσουμε πιο πιθανό αυτό το [æ] να είναι αλλόφωνο του φωνήματος /e/ και να βρίσκεται έτσι αντίστοιχα σε συμπληρωματική κατανομή με το [e], καθώς στα περιβάλλοντα που εμφανίζεται το ένα δεν μπορεί να εμφανιστεί το άλλο. Έτσι αν προέρχεται από τα Ποντιακά μοιάζει να έχει προσαρμοστεί στη διάλεκτο σε συγκεκριμένο φωνοτακτικό περιβάλλον.

Εν κατακλείδι, μέσα από αυτή την ενδελεχή μελέτη του γλωσσικού υλικού της διαλέκτου και των στοιχείων που αναδείχθηκαν, καταλήγουμε στο ότι το φωνηεντικό σύστημα των Μιστιώτικων φαίνεται να αποτελεί ουσιαστικά ένα σύστημα που σίγουρα έχει απομακρυνθεί από την προγενέστερη μορφή της καππαδοκικής διαλέκτου. Από τη μία παρατηρείται μια τάση ‘εξομοίωσης’ προς την πρότυπη γλώσσα με την εξάλειψη κυρίως των τούρκικων φωνηέντων και παράλληλα μια εξίσου ‘εξομοίωση’ προς τα Ποντιακά με την υιοθέτηση ενός εξέχοντος χαρακτηριστικού, όπως είναι ο φθόγγος [æ]. Ουσιαστικά η προσαρμογή δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα προς καμία από της δύο πλευρές. Με τους νέους να εμφανίζουν σημαντικά βήματα αλλαγής, καθώς απλοποιούν περισσότερο το σύστημα, μειώνουν τις διαφορές προς την κοινή και εξακολουθούν να διατηρούν αυτό το φθόγγο [æ].

Ίσως λοιπόν στις επόμενες γενιές να συναντήσουμε ένα πιο ξεκάθαρο φωνηεντικό σύστημα.

Βέβαια για να επιβεβαιωθούν όλα τα παραπάνω και κυρίως η υπόθεση μας περί πιθανής προέλευσης του [æ] από τα Ποντιακά, απαιτείται μια μεγαλύτερη και πιο διεξοδική έρευνα. Θα χρειαστεί να πραγματοποιηθούν και άλλες μελέτες πάνω σε αυτό το χωριό, αλλά και σε άλλα καππαδοκικά χωριά, με σκοπό να ενισχυθούν ή να απορριφθούν τα ευρήματα μας. Τέλος, μια μακροπρόθεσμη στατιστική ανάλυση όλων των αποτελεσμάτων καθώς και κάποια πειράματα αντίληψης, θα μπορούσαν να αποδείξουν πιο έντονα ποιες από τις διαφορές που εντοπίσαμε είναι όντως και στατιστικά σημαντικές. Επομένως, σίγουρα πολλά ερωτήματα μένουν ακόμα ανοιχτά και δίνουν το έναυσμα για περαιτέρω έρευνα πάνω στο φωνηεντικό σύστημα του μιστιώτικου ιδιώματος της καππαδοκικής διαλέκτου.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Arvaniti, A. 1991a. *The Phonetics of Modern Greek Rhythm and its Phonological Implications*. Ph.D. Dissertation, University of Cambridge.

Arvaniti, A. 2007. The State of the Art. *Journal of Greek Linguistics* 8, 97-208.

Baltazani, M. 2007a. Prosodic rhythm and the status of vowel reduction in Greek. *In Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics from 17th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics.* Thessaloniki, 31-43.

Boersma, P & D. Weenink. 2009. Praat: doing phonetics by computer. Computer program, available at: http://www.praat.org/

Botinis, A. 1981. The Greek Vowels. *Working Papers Linguistics-Phonetics Lund University* 21, 29-36.

Chambers J.K. & P. Trudgill 1998. *Dialectology*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.

Costakis, A. P. 1964. *Le parler grec d'Anakou*. Athens: Centre for Asia Minor Studies.

Dauer, R. M. 1980a. *Stress and Rhythm in Modern Greek*. Ph.D. dissertation, University of Edinburgh.

Dawkins, R. M. 1916. *Modern Greek in Asia Minor: a Study of the Dialects of Sílli, Cappadocia and Phárasa with Grammar, Texts, Translations and Glossary*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dawkins, R. M. 1921. Cyprus and the Asia Minor Dialects of Asia Minor. In: *Αφιέρωμα εις Γ. Ν. Χατζιδάκι*. Athens, 42–59.

Dressler, W. & V. Acson. 1985. On the Diachrony of Subtractive Operations. Evidence for Semiotically Based Models of Natural Phonology and Natural Morphology from Northern and Anatolian Greek Dialects. In: J. Fisiak (Eds.), *Papers from the 6th International Conference on Historical Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 105–127.

Fourakis, M., Botinis, A. & M. Katsaiti. 1999. Acoustic Characteristics of Greek Vowels. *Journal of Phonetica* 56: 28-43.

Hinskens, F. 1992. *Dialect Levelling in Limburg. Structural and Sociolinguistic Aspects*. Ph.D. thesis, University of Nijmegen.

Janse, M. 1998β. Grammaticalization and Typological Change. The Clitic Cline in Inner Asia Minor Greek. In: M. Janse (Ed.), *Productivity and Creativity. Studies in General and Descriptive Linguistics in Honor of E. M. Uhlenbeck*. Βερολίνο: Mouton de Gruyter, 521–547.

Janse, M. 1999. Greek, Turkish and Cappadocian Relatives Revis(it)ed. In: A. Mozer (Ed.), *Greek Linguistics '97*. Athens: Ελληνικά Γράμματα, 453–462.

Janse, M. 2001β. Cappadocian Variables. In: M. Janse, B. D. Joseph & A. Ralli (Eds.), *Proceedings of the 1st International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patrai: University of Patras, 79–88.

Janse, M. 2002α. Aspects of bilingualism in the history of the Greek language. In: James Noel Adams, Mark Janse and Simon Swain (Eds.), *Bilingualism in Ancient Society: Language Contact and the Written Text*. Oxford: Oxford University Press, 332-390.

Janse, M. 2009. Greek-Turkish language contact in Asia Minor. *Études Helléniques/Hellenic Studies 17(1)*, 37-54.

Joseph, B. D. & I. Philippaki-Warburton. 1987. *Modern Greek*. London: Croom Helm.

Karatsareas, P. 2011. A Study of Cappadocian Greek Nominal Morphology from a Diachronic and Dialectological Perspective. PhD dissertation, University of Cambridge.

Kerswill, P. E. 2002. Koineization and accommodation In J. K. Chambers, P. Trudgill & N. Schilling-Estes (eds.) *The handbook of language variation and change*. Oxford: Blackwell, 669-702.

Kooij, J. G. & A. Revithiadou 2001. Greek Dialects in Asia Minor. Accentuation in Pontic and Cappadocian. *Journal of Greek Linguistics 2*, 75–117.

Kristensen, K. & M. Thelander. 1984. On dialect levelling in Denmark and Sweden. *Folia Linguistica* 18, 223-246.

Labov, W. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: Pennsylvania University Press.

Moag, R. 1977. *Fiji Hindi*. Canberra: Australian National University Press.

Mühlhäusler, P. 1974. Pidginization and simplification of language. *Pacific Linguistics* B-26. Canberra: Australian National University.

Mühlhäusler, P. 1980. Structural expansion and the process of creolization. In A. Valdman & A. Highfield (Eds). *Theoretical orientations in creole studies*. New York: Academic Press, 19-55.

Nicolaidis, K. 1991. Coarticulatory Strategies in Greek and English VCV sequences. *Proceedings of the 5th Symposium on the Description and/or Comparison of English and Greek*. Thessaloniki: Aristotle University, School of English, 113-140.

Nicolaidis, K. 2003. Acoustic Variability of Vowels in Greek Spontaneous Speech. *In Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences.* Barcelona. 3221-3224.

Nicolaidis, K. & R. Rispoli. 2005. The Effect of Noise on Speech Production: An Acoustic Study. *Studies in Greek Linguistics* 25, 415-426.

Nicolaidis, K. & A. Sfakianaki. 2007. An Acoustic Analysis of Vowels Produced by Greek Speakers with Hearing Impairment. *Proceedings of ICPhS XVI*, 1969-1972.

Revithiadou, A., M. van Oostendorp, K. Nikolou & M. Tiliopoulou (2006). Vowel Harmony in Contact-Induced Systems: The Case of Asia Minor Dialects of Greek. In: M. Janse, B. D. Joseph & A. Ralli (Eds.), *Proceedings of the 2nd International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory.* Patrai: University of Patras, 350–365.

Samaras, M. 1974. Study of the Influence of the Accent on Modern Greek Vowel Formant Structure. *Bulletin de l'Institut de Phonétique de Grenoble* 3, 129-138.

Schmidt, A. 1985. The fate of ergativity in dying Dyirbal. *Language 61*, 2, 378-396.

Siegel, J. 1985. Koines and koineization. *Language in Society* 14, 357-378

Sfakianaki, A. 2002. Acoustics characteristics of Greek vowels produced by adults. Makri-Tsilipakou, Marianthi (ed.), *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics. From the 14th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics.* Aristotle University of Thessaloniki: Department of Theoretical and Applied Linguistics, 383-394.

Thomason, S. G. 2001. *Language Contact: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Thomason, S. G. & T. Kaufman. 1988. *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California Press

Trudgill P. 1986. *Dialects in Contact*. New York: Blackwell.

Tseva, A. 1989. Structure Acoustique des Voyelles du Grec Moderne: Où en sont les Connaissances?. *Bulletin de l'Institut de Phonétique de Grenoble* 17-18, 87-107.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αλεκτορίδης, Α. Σ. 1885α. Λεξιλόγιον του εν Φερτακαίνοις της Καππαδοκίας γλωσσικού ιδιώματος. *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος 1*, 480–508.

Αναστασιάδης, Β. Κ. 1995. Μερικές ομοιότητες της ποντιακής διαλέκτου με νεοελληνικά μικρασιατικά γλωσσικά ιδιώματα. *Αρχείον Πόντου 46*, 74–125.

Ανδριώτης, Ν. Π. 1960. Πρόλογος. Στο Γ. Π. Μαυροχαλυβίδης & Ι. Ι. Κεσίσογλου (επιμ.), *Το γλωσσικό ιδίωμα της Αξού*. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, ix–xix.

Αρχάκης, Α & Μ. Κονδύλη. 2004. *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας.* Αθήνα: Νήσος (β' έκδοση 2004).

Βαλαβάνης, Ι. 1891. *Μικρασιατικά*. Αθήνα: Αφοί Περρή.

Βασιλειάδης, Σ. 1904. Συλλογή λέξεων λαϊκών εν Ζήλη Ικονίου της Μ. Ασίας. *Ξενοφάνης* 1, 190–192, 285–289, 382–385, 432–433, 479–480.

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών. Τόμος δεύτερος. Περιοδική έκδοση του Κ.Μ.Σ., ιδρυμένου από τη Μέλπω Λογοθέτη-Μερλιέ. Αθήνα, 1980.

Janse, M. 2015. Η Καππαδοκική διάλεκτος. Στο Χρήστος Τζιτζιλής (επιμ.), *Νεοελληνικές Διάλεκτοι*: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη), 1-91.

Καραλίδης, Κ. Ι. 2005. *Τσαρικλί Νίγδης Καππαδοκίας*. 2η έκδ. (1η έκδ. 1985). Αθήνα: Σύλλογος Καππαδοκών Μαυρολόφου.

Καρολίδης, Π. Κ. 1885. *Γλωσσάριον συγκριτικόν ελληνοκαππαδοκικών λέξεων ήτοι η εν Καππαδοκία λαλουμένη ελληνική διάλεκτος και τα εν αυτή σωζόμενα ίχνη της αρχαίας καππαδοκικής γλώσσης*. Σμύρνη: Ο Τύπος.

Καρφόπουλος, Π. 1940. Η Μαλακοπή. Στο Τζιούτζια 2007, 35–158.

Κεσίσογλου, Ι. Ι. 1951. *Το γλωσσικό ιδίωμα του Ουλαγάτς*. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Κιτρομηλίδης, Π. Μ. 1982. Η έξοδος της κεντρικής και νότιας Μικρασίας. Στο Γ. Μουρέλος, (επιμ.), *Η Έξοδος. Τόμος Β΄. Μαρτυρίες από τις επαρχίες της κεντρικής και νότιας Μικρασίας*. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, κγ΄–μ΄.

Κοιμίσογλου, Σ. Κ. 2006. *Μιστί Καππαδοκίας. Η Μάνη των Ελλήνων της Μικράς Ασίας*. Θεσσαλονίκη, Ναῦς.

Κοντοσόπουλος Ν. 2001. *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.

Κοτσανίδης, Λ. 2006. *Το γλωσσικό ιδίωμα του Μιστί Καππαδοκίας*. Κιλκίς: Γνώμη Κιλκίς – Παιονίας.

Κρινόπουλος, Σ. 1889. *Τα Φερτάκαινα από εθνολογικήν και φιλολογικήν έποψιν εξεταζόμενα*. Αθήνα: Δημ. Φέξης.

Κωστάκης, Θ. Π. 1963. *Η Ανακού*. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Κωστάκης, Θ. Π. 1977. *Το Μιστί Καππαδοκίας*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.

Μαυροχαλυβίδης, Γ. Π. 1990. *Η Αξό Καππαδοκίας*. Επιμ. Ο. Π. & Α. Γ. Μαυροχαλυβίδη. Αθήνα.

Μαυροχαλυβίδης, Γ. Π. & Ι. Ι. Κεσίσογλου. 1960. *Το γλωσσικό ιδίωμα της Αξού*. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Merlier, Ο. 1974. *Ο τελευταίος ελληνισμός της Μικράς Ασίας. Το έργο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 1930–1973*. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Μουρέλος, Γ. 1982. *Η Έξοδος. Τόμος Β΄. Μαρτυρίες από τις επαρχίες της κεντρικής και νότιας Μικρασίας*. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Παπαδόπουλος Α. Α. 1955. *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Ποντικῆς Διαλέκτου*. Ἀρχεῖον Πόντου, Παράρτημα 1. Αθήνα: Επιτροπή Ποντιακών Μελετών.

Ρίζος, Ν. Σ. 1856. *Καππαδοκικά, ήτοι δοκίμιον ιστορικής περιγραφής της αρχαίας Καππαδοκίας και ιδίως των επαρχιών Καισαρείας και Ικονίου*. Κωνσταντινούπολη: Η Ανατολή.

Ρίζος, Σ. Ν. 2007. *Η Σινασός*. Επιμ. Σ. Θ. Ανεστίδης & Μ. Τζεβελέκη-Κονδάκη. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Σαραντίδης Α. Ι. 1899. *Η Σινασός, ήτοι θέσις, ιστορία, ηθική και διανοητική κατάστασις, ήθη, έθιμα και γλώσσα της εν Καππαδοκία κωμοπόλεως Σινασού.* Αθήνα: Ιωάννης Νικολαΐδης.

Τακαδόπουλος, Λ. Θ. 1982. *Η Σινασός που έσβησε.* Επιμ. Μ. Βαϊάννη & Σ. Ροΐδης. Αθήνα: Σωματείο "Η Νέα Σινασός".

Τομπαΐδης, Δ. 1992. Η τύχη των μικρασιατικών ιδιωμάτων στον ελληνικό χώρο. *Δελτίο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 9, 241–250.

Φαρασόπουλος, Σ. Σ. 1895. *Τα Σύλατα. Μελέτη του νομού Ικονίου*. Αθήνα: Δεληγιάννης & Αφοί Καλέργη.

Φωστέρης, Δ. & Ι. Ι. Κεσίσογλου. 1960. *Λεξιλόγιο του Αραβανί*. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Χατζιδάκις, Γ. Ν. 1885. Βιβλιοκρισία: Π. Κ. Καρολίδης 1885. *Εβδομάς* 2, 535-538.

Χωλόπουλος, Σ. 1905. Μονογραφική ιστορία Ζήλης ή Σύλατας. *Ξενοφάνης* 2, 92-96, 140–144, 205–210, 284–288, 322–327, 342–344.

Παράρτημα

Πίνακες λέξεων όπου εντοπίστηκαν τα τονισμένα και άτονα φωνήεντα [I,E,A,O,U], διαχωρισμένοι σύμφωνα με τις δύο υπό εξέταση ηλικιακές ομάδες πληροφορητών. Συμπεριλαμβάνεται το πόσες φορές πραγματώθηκε η κάθε λέξη μέσα στο γλωσσικό υλικό, καθώς και η σημασία της.

Ηλικιωμένοι πληροφορητές			
Τονισμένα			
Φωνήεν	**Φορές που εντοπίστηκε**	**Λέξεις**	**Σημασία**
[I]	2	μιστί (1) φύγνει (1)	Μιστί φύγουν
[E]	46	ντερέ (18) τεμέρ (9) τεσέρ (2) στεμέρ (1) κελέρ (1) μεσέλ (2) τεμέλ (1) σεβέρ (1) ντερέ (4) ντεπέ (3) τουρέν (3) πέντζερε (1)	τώρα δικό μας δικό σου δικό σας κελάρι παραμύθι θεμέλιο φορά ρέμα λόφος τρένο παράθυρο

[A]	3	φσαχ (1)[28] τσαχ (2)[29]	παιδί μέχρι
[O]	2	τσόντι (1) σκόλεια (1)	τότε σχολεία
[U]	19	τουτούν (1) χουσούμ (2) παμπούρ (1) μουσούρ (1) γκουλούς (1) τούρκους (1) ούτσια (2) ντετσού (3) επιτσού (4) ντετσουζού (1) ντεστούρτα (1) απουγού (1)	καπνός συγγενής βαπόρι καλαμπόκι ξύλο τούρκους έτσι εκεί από εκεί μέχρι εκεί προς τα εκεί από εδώ
Άτονα			
[I]	5	έρτνει (1) ντεφτέρης (1) παύλης (1) μιστί (2)	έρθουν Λευτέρης Παύλης Μιστί

[28] φσαχ= μωρό, παιδί < T. usak
[29] τσαχ= μέχρι < T. cak

[E]	53	ντερέ (18) τεμέρ (9) τεσέρ (2) στεμέρ (1) κελέρ (1) μεσέλ (2) τεμέλ (1) σεβέρ (1) ντερέ (4) ντεπέ (3) πέντζερε (2) τουρενιού (5) ντετσού (3) ντετσούρτα (1)	τώρα δικό μας δικό σου δικό σας κελάρι παραμύθι θεμέλιο φορά ρέμα λόφος παράθυρο τρένου εκεί προς τα εκεί
[A]	7	νταβούλια (4)[30] σένγκρα (2)[31] μέσα (1)	νταούλια μετά, έπειτα μέσα

[30] νταβούλια= νταούλια < T. davul
[31] σένγκρα= μετά, έπειτα < T. sogra

[U]	12	τουτούν (1) χουσούμ (2) μουσούρ (1) τουρέν (3) γκουλούς (1) τούρκους (1) τσουλιάς (1) απουγού (1) ντετσουζού (1)	καπνός συγγενής καλαμπόκι τρένο ξύλο τούρκους τσολιάς από εδώ μέχρι εκεί

Νέοι πληροφορητές			
Τονισμένα			
Φωνήεν	**Φορές που εντοπίστηκε**	**Λέξεις**	**Σημασία**
[E]	48	ντερέ (25) τεμέρ (12) στεμέρ (5) τουρέν (1) ντεπέ (2) μεσέλ (1) τεμέλ (2)	τώρα δικό μας δικό σας τρένο λόφος παραμύθι θεμέλιο
[A]	1	τσαχ (1)	μέχρι
[O]	2	τσόρα (2)	τότε
[U]	4	χουσούμια (1) ντετσού (1) επιτσού (2)	συγγενείς εκεί από εκεί
Άτονα			

[E]	48	ντερέ (25) τεμέρ (12) τεσέρ (1) στεμέρ (5) ντεπέ (2) μεσέλ (1) τεμέλ (2)	τώρα δικό μας δικό σου δικό σας λόφος παραμύθι θεμέλιο
[A]	1	σένγκρα (1)	μετά, έπειτα
[U]	2	χουσούμια (1) τουρέν (1)	συγγενείς τρένο